

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi

Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 6

Sayı/Issue

3

Temmuz/July 2020

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 6 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2020 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

YARDIMCILARI/Assistants
Yasemin KALENDER
Büşra MURATOĞLU
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

<http://dergipark.gov.tr/tr/pub/tarihkritik>

tarihkritik@gmail.com

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

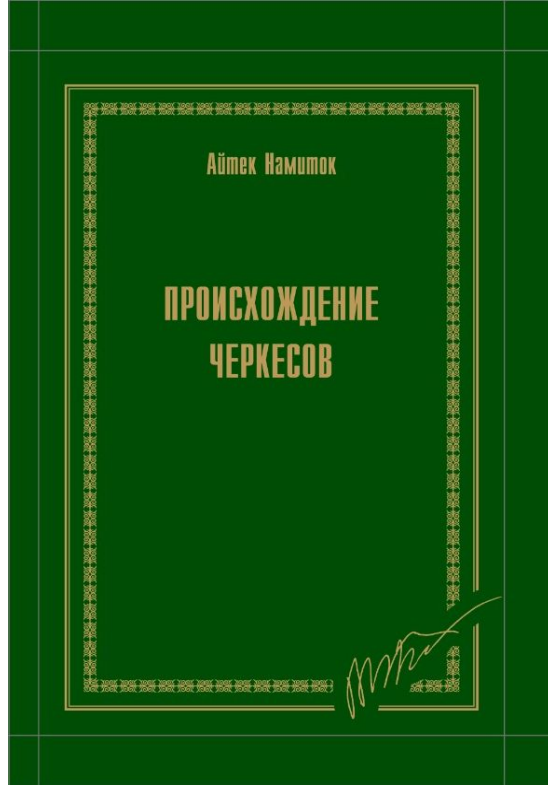
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	241
Çerkeslerin Kökeni, A. A. Namitok, Alfina SİBGATULLİNA	242
Düne Kadar Dünya, Jared Diamond Fatih ERBAŞ	245
Haşhaşiler Efsaneler ve Gerçekler, Ayşe Atıcı Arayancan Fatma Betül GÜLER	249
Türkiye Selçuklularında Hükümet Vezir ve Divan, Refik Turan Gülseri OKUDAN	252
Tarih Boyunca Türk Kadını, Editör. Bedrettin Dalan Meheriayı AOSIMAN	255
Tarihe Yön Veren Silah Kılıç, Editörler. Tolga Akay, Süleyman Tekir Mustafa Haki YAKAR	260
Osman'ın Ağacı Altında Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi, Alan Mikhail, İrfan AKKOYUN	264
Rusya Tarihi, Barbara A. Engel, Janet Martin, Çev. Feyyaz Şahin Nur Banu ŞİMŞEK	267
Osmanlı Donanması 1572-1923, Daniel Panzac Münevver YILDIRIM	271
Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim 1876-1923, Alev Duran Özgür ERDİNÇ	274
Sultanın Silahları; II. Abdülhamit Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi, Fatih Tetik Hakkı ÖZ	279
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma; Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele 1903-1938, Süleyman Tekir Ali KAŞIYUĞUN	286
II. Abdülhamit Dönemi İlköğretimde Ahlak Eğitimi, Ahmet Vurgun Haşan Hüseyin TOHUMCU	290
Sıradışı Bir İttihatçı Baserya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları, Nevzat Artuç Hüseyin GÜNEŞ	295
Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü 1881-1917, Onur İşçi, Onur Önel Şevval SEVİMLİ	300

Trabzon Belgelerle Milli Mücadele Yılları 1919-1923, Cumhuriyet Odabaşıoğlu Alper KANDEMİR	303
Jön Türklük ve Kemalizm Kıskaçında İttihadçılık, İsmail Küçükkinç Nevrez KARTAL	307
Yönsüzleşmiş Savaşlar, M. Ertan Kardeş Kaan BUDAK	318
Kazım Karabekir'in Siyasi Faaliyetleri, Zeynel Abidin Polat Mücahit DEMİR	323
100 Soruda Doğu Türkistan Özgür UYSAL	334
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW	337

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Namitok A.A. Çerkeslerin Kökeni, Fransızcadan Rusçaya çeviri, Derleme ve önsöz yazarları R.Yu. Namitokova, N.A. Neflyaşeva, Krasnodar, Traditsiya, 2019, 376 s.

Намиток А.А. Происхождение черкесов. Пер. с франц./Общ. ред и предисловие Р.Ю. Намитокковой и Н.А.Нефляшевой. Краснодар, Традиция, 2019.- 376 с.

Namitok A.A. Proishojdeniye Çerkesov. Perevod s frans. Krasnodar. Traditsiya. 2019. - 376 s. ISBN 978-5-91883-331-5

Alfina SİBGATULLİNA*

Çerkes halkının ünlü siyaset ve bilim adamı olan Aytek Namitok'un (1892-1963) 1939 yılında Paris'te yayınladığı *Origines des Circassiens* (Çerkeslerin Kökeni) isimli önemli kitabı ilk defa Fransızcadan Rusçaya çevrilerek geçen sene (2019) Krasnodar'da basıldı. Bu eser Çerkeslerin etnogenezi ve Adıgelerin etnik tarihini aydınlatmayı amaçlayan ilk akademik çalışmalardan biridir. Monografinin temelini kaynak olarak arkeolojik araştırma malzemeleri, Sümer metinleri, eski Yunan, Bizans, ortaçağ Avrupa yazarlarının eserleri, Rus kronikleri, Adıge tarih yazımı ve karşılaştırmalı dilbilimi verileri teşkil etmektedir. Aynı zamanda A. Namitok, modern Avrupa akademik bilimi çalışmaları da dayanmıştır.

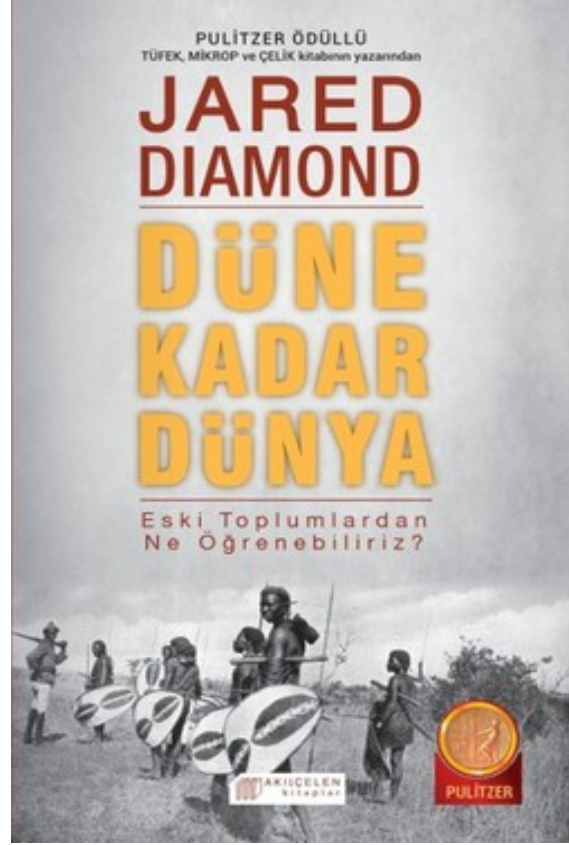
*Prof. Dr., Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova, alfina2003@yandex.ru

Türkiye’deki Çerkesler bu çok önemli eserin çevrisi konusunda daha erken davranmışlardı, kitabın ilk cildi Aysel Çeviker tarafından Türkçeye çevrilerek Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı yayınları arasında 2003 yılında okuyucuların beğenisine sunulmuş, ikinci cildi ise aynı vakıf tarafından Aytek Namitok’un orijinal el yazılarından tercüme ettirilerek dünyada ilk kez 2008 yılında yayınlanmıştı.

Rusçaya çeviri işinin böyle geç kalmasının ise kitabı derleyenler açık söz etmese bile, direkt Sovyetlerin Rus olmayan halklara uyguladığı siyaset ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Aytek Namitok, Münih’teki “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü” tarafından çıkarılan *Caucasian Review* (Kafkas Dergisi) başta olmak üzere Batı’da İngilizce, Almanca, Fransızca, Türkçe, Rusça vb. dillerde yayımlanan bilimsel dergilerde çıkan ve Kafkasya Halklarının dil ve tarihini inceleyen birçok makalenin yazarıydı. Makalelerinin bazılarında, Kafkasya halklarının tarihini saptıran Sovyet “bilim” adamlarının uydurmalarını ortaya çıkarmış ve eleştirmişti, bu nedenle 1958 yılında Moskova Devlet Üniversitesi’nin özel bir seminerinde ona “Anglo-Amerikan ve Türk Ajanı” damgası vurulmuştu. İşte o şartlarda *Çerkeslerin Kökeni* kitabının Sovyetler Birliğinde yayını imkansızdı, oysa eserin ilk cildi Rusçaya daha 1957’de Kabarda-Balkar Özerk Sovyet Cumhuriyetinde R. Morskaya tarafından çevrilmişti, 1990’lı yıllarda Krasnodar’dan Rosa Daud kızı Namitokova ise yeni bir çevirisini hazırlamış, fakat metinlerin hiçbiri basılmamıştır. Elyazısı halinde kalan eserin 2. cildi Aytek Bey’in 1963’teki vefatından sonra Fransa’dan kardeşi İsmail Namitokov’a gönderilmiş, o da 1966 yılında emaneti Adıgey Cumhuriyeti Sosyal Araştırmalar Enstitüsüne vermiş, fakat ta Perestroyka dönemine kadar esere kimse dokunamamıştı. Ancak 2004 yılında eser Adıgey Devlet Üniversitesinin nadir kitaplar ve elyazmalar bölümüne alındıktan sonra Üniversite ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü uzmanlarından bir komisyon kurularak, eserin çevirisi ve yayını için kapsamlı kolektif bir çalışma projesi ortaya konmuş, mevcut olan çevirilerin de kullanılması hakkında karar kabul edilmiştir. Projeyi Namitok soyundan gelen Prof.Dr. Roza Yusuf kızı Namitokova ve kızı Doç.Dr. Naima Neflyaşeva yürütmüş, kitabın Önsözü de onlar tarafından yazılmıştır. Bu Önsözde Aytek Namitok’un detaylı hayat ve siyasi mücadele hikayesi verilmiş. Adıgey bölgesi Panejukay köyü Ocak 1892’li doğumlu A. Namitok’un, Stavropol jimnazyumunu yüksek başarıyla bitirdikten sonra Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazanması hayatında büyük değişikliklere neden olmuştur. O dönem Rusya’da yaşanan devrim atmosferi, Petersburg Üniversitesi öğrencilerinin siyasallaşması, ülkede gösterilerin büyümesi ve öğrenci grevleri yaşanması A. Namitok’un entellektüel çevrelere girmesi ve siyaset alanına atılmasına yol açmıştır. Kafkasya’ya olan sevgisini ve Kafkasyalı kimliğini koruma imkanı sağlayan kültürel ve entelektüel bir ortamda kendisini geliştirmiş, ilk makalelerini o yıllarda yayınlamıştır. 1916 yılında Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Petrograd Barosuna kaydolarak avukatlığa başlayan Namitok, 1917 İhtilalinden sonra da başkentte kalarak “Birleşmiş Kafkasya Dağlıları Birliği”nin temsilcisi olmuştur. İktidarda olan Geçici Hükümetin anayasa komisyonuna üye olmuş, “Demokratik Birlik” örgütüne katılmış ve Devlet Dumasında çalışmış, General Kornilov ordusuna katılan Kuzey

Kafkasyalıların fitneye iştirak etmemeleri için büyük çabalar sarfetmiştir. Bolşevik anarşisinin başlaması üzerine Kafkasya'ya dönen A.Namitok Kuban Meclisi ve Hükümeti'nin adli işlerinden sorumlu memur üyesi olmuş, Kuban Parlamento delegasyonu üyesi olarak Paris Barış Konferansı'na katılmış. Kafkasya Bolşevikler tarafından işgal edildikten sonra Paris'te kalmış ve Sorbonne Üniversitesinde okuyup 1921'de mezun olmuştur. 1921-1922 yıllarında Prag'da, Mayıs 1924'e kadar da Türkiye'de yaşadktan sonra tekrar Paris'e dönmüş ve hayatını 1942 yılına kadar Paris'te sürdürmüştür. Avukatlık mesleğine devam ederken Kafkasya halklarının tarihi, Adige dili ve folkloru konularında araştırmalar yapmış, 1936'dan başlayarak Societe de Linguistique a la Sorbonne üyesi seçilmiş. Prof. G. Dumezil ile birlikte *Fables de Tsey İbrahim* (Tsey İbrahim'in Fablleri) adlı kitap hazırlamıştır. Bu kitap ve '*Origines des Circassiens*' eserinin 1. cildi 1939 yılında Fransa Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılmıştır. Üç cilt olarak tasarlanmış fakat bitmemiş bu eserini yazarken A.Namitok birçok defa Türkiye'ye gelmiş, eski çağ tarihine ve medeniyetine bağlı materyaller toplamış, Türkiye'deki Çerkes diasporasının aktif üyelerinden yazar Hayriye Melek Hunç Hanımla (1896-1963) 1931 yılında evlenmiş ve diaspora sorunlarını yakından takip etmiş, Fransa'daki Kuzey Kafkasyalılarla da daima iletişimde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında Münih'te SSCB öğrenme Enstitüsünde görevli olmuş, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına yönelik çalışmalar yapacak olan Kuzey Kafkasya Milli Komisyonunda yer almıştır. Savaş sonrasında Almanya'da kurulan Müslüman Komitesinin Başkanlığına seçilmiş, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki çeşitli elçiliklerle irtibata geçerek gurbetteki yurttaşlarına önemli yardımlarda bulunmuştur. 1960'lı yıllarda eşiyile Türkiye'ye göç etmiş ve T.C. vatandaşlığına geçmiştir. "[Kuzey Kafkasyalılar Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği](#)"nin kurucuları arasında yer alan A.Namitok İstanbul Pedagoji Enstitüsü Fransız Dili Kürsüsünde Profesör olarak çalışmıştır.

Tanıtımını yapmakta olduğumuz eserinde A. Namitok, Çerkeslerin XX. yy.dan yüzlerce hatta binlerce yıl öncesine uzanmış geçmişini ve onların diğer halklarla ilişkisini net bir şekilde araştırmaya odaklanmıştır. Neticede arkeoloji, antropoloji, etnografi, karşılaştırmalı dilbilim, onomastik, folklor, özellikle *Nart* destanı verilerini kullanarak, yazar Çerkeslerin etnogenezi sorunlarına kapsamlı bir şekilde yaklaşabilmiştir. Bu yüzden XX. yüzyılın ilk yarısında yazılmış Kafkasya çalışmaları listesinde A.Namitok'un kitabı en ön sıralarda yer almış ve bugün de ilmi değerini kaybetmemiştir.

Düne Kadar Dünya

Jared Diamond

Ankara, Akıl Çelen Kitaplar, 2015, 647 Sayfa, ISBN: 978 605 5381 55 4.

Fatih ERBAŞ*

Kitap, ABD California Üniversitesi Coğrafya bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Jared Diamond'a aittir. Yazar, fizyoloji eğitimi almış olmakla birlikte, antropoloji, ekoloji, coğrafya ve evrim biyolojisi alanlarında çalışmakta olan bir popüler bilim insanıdır. Pulitzer dahil birçok ödülü bulunmaktadır. Ülkemizde *Tüfek, Mikrop ve Çelik* isimli eseri ile tanınmıştır. Yazarın bu kitabı da önceki gibi Yeni Gine üzerine bir örnekleme denilebilir.

Kitap ilk, 2013 yılında Viking Press tarafından ABD'de İngilizce yayımlanmıştır ve 647 sayfadır. Eserimiz, dünyamızı hepimiz için daha iyi ve yaşanabilir kılmak adına, eski, geleneksel toplumlardan neler öğrenebileceğimiz üzerinde durmaktadır. İlginçtir, bu kitap tanıtımını Coronavirüsü salgını sürecinde, evimde ihtiyari karantinada iken yazıyorum. Bu yazımı ilginç kılan nedir? Tam da kitapla ilgilidir. Malumunuz daha düne kadar, yani Şubat 2020 sonuna kadar, aslında hayatımıza son yüz elli yılda ve hatta

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

son yirmi yılda girmiş ve hayatımızı işgal etmiş olan teknolojik imkanları, iletişimi, ulaşımı, alışverişi, seyahati, çeşit çeşit giyimi ve hayatımızı kolaylaştıran eşyaları, obeziteyi, çılgın partileri, kalabalık konserleri, endüstri haline gelmiş sporu, israf ekonomisini ve daha neler neleri hayatımızın esas ve vazgeçilmez unsurları sanıyorduk. Bir virüs salgını, bütün dünya halklarına ehem ile mühimin ne olduğunu acı bir tecrübe ile öğretti.

İşte bu kitapta yazar diyor ki; bu değişmez ve hep devam edecek sandığımız refah, aşırı tüketim ve sair kolaylıklar hiç de sanıldıkları gibi değişmez değillerdir. İnsanoğlu, kimilerince altı buçuk milyon yıl olduğu tahmin edilen, kimilerince farklı sürelerle ifade edilen varoluşunun neredeyse tamamında bunların hiçbirine sahip değildi.

Eserde; benimsediğimiz ve hayatımızın ayrılmaz bir parçası olduğunu sandığımız modernite ve onun getirdiklerinden ziyade, ilkel gibi görünen ama özümüze daha uygun geleneksel hayat tarzı insan için daha uyumlu, kabul edilebilir ve sürdürülebilirdir iddiasına yer verilmektedir.

Düne Kadar Dünya, ortaya koyduğu örneklerle on binlerce yıllık medeniyet birikimlerini gözümüzün önüne getirirken, günümüzle geçmiş arasındaki farklılıkların bizim için ne gibi anlamlar taşıdığını da işaret etmeye çalışıyor.

Kitap, giriş ve son söz hariç beş kısım ve on bir bölümden oluşmaktadır: “*SAHNEYİ HAZIRLAMAK*” ilk kısmın ismi. Bu kısımda Dostlar Düşmanlar Yabancılar ve Tüccarlar bölümü var. İkinci kısım “*SAVAŞ VE BARIŞ*” 1 anlatıyor. *Ölen Bir Çocuk İçin Tazminat, Küçük Bir Savaş Hakkında, Birçok Savaş Hakkında* bölümleri bu kısma ait. *Çocuk Yetiştirme ile Yaşlılara Yönelik Muamele* ise *GENÇ VE YAŞLI* kısmının bölümleri. “*TEHLİKE VE TEPKİ*” kısmında *Yapıcı Paranoya ile Aslanlar ve Diğer Tehlikeler* ele alınıyor. Son kısımda ise “*DİN DİL VE SAĞLIK*” irdeleniyor. *Elektrikli Yılan Balıkları Dinin Evrimi Hakkında Bize Ne Anlatır, Birçok Dilde Konuşmak, Tuz Şeker Yağ ve Miskinlik* bu kısmın konuları.

Yazar, eserin giriş bölümünde aslında bu kitabı yazma sebebini ortaya koymuş, “*Geleneksel Toplumlar Neden Araştırılmalı*” diyerek. Buna iki şekilde yaklaşıyor. Geleneksel toplumlarla içiçe olunca iki zıt şeyi fark etmiş: Aynı imiş görünmekle birlikte farklı toplumsal bir anlayış olduğunu ve farklı imiş gibi görünmekle birlikte aynı toplumsal kurumların var olduğunu. İşte bu iki durum onun merakını cezbetmiş. Girişte bir de 1930’larda keşfedilen Yeni Gineliler’in yetmiş beş yılda geçirdiği olumsuz değişimin üzerinde duruluyor. Geçen yüzyılın başında medeniyetten habersiz, zayıf, sağlıklı ve kendi halinde insanların yerini Amerika veya Avrupa’da benzerlerini, daha doğrusu asıllarını sıkça görebileceğiniz şişman, aynı tip giysili ve aynı hal ve harekete sahip insan tiplerinin aldığı anlatılıyor. Böylece ortaya çıkan sorularla bu eser oluşmuş.

İlk Bölümde, özel araziler, dostluklar düşmanlıklar, geleneksel ticaret biçimleri, ticaret ürünleri ile temaslar ele alınıyor. Arazi paylaşımları, arazi üzerinden düşmanlıklar, yabancılara karşı tavırlar, düşman bilinenlere karşı tavırlar, ticari malzemeler, ticaret usulleri ve bütün bunların günümüz ölçeğine nazaran benzerlikleri bu bölümde incelenen konular.

İkinci Bölümde, Adalet sistemi geleneksel ve modern toplumlar mukayese edilerek anlatılıyor. Bu çerçevede öldürmeler, tazminat, sürdürülen ilişkiler, Yeni Gine tazminat sistemi, devlet otoritesi, devlet olmayınca sistem, özel hukuk sistemi, ceza hukuku ve onarıcı adalet tartışılıyor.

Üçüncü bölümde Yeni Gine'nin Dani halkı arasında 1960'lı yıllarda yaşanan ve Batılı insanlarca, bir belgesel gibi filmi çekilen ilke kabilelerin ittifak savaşları anlatılıyor. Yazar bu harbi, oluşan ittifakları, meydana gelen kayıpları İkinci Dünya Savaşı ve benzer modern toplum savaşları ile mukayese etmekte ve oransal olarak pek de farklı neticeler ortaya çıkmadığını ifade etmektedir.

Dördüncü bölümde savaş, tanımları, biçimleri, geleneksel ve modern savaşlar, ölüm oranları, benzerlikler ve farklılıklar, geleneksel savaşların nedenleri, buna Avrupalıların etkisi, barışçıl insanlar, savaşların başlatılması ve bitirilmesi konuları ele alınıyor.

Bebek ve çocuk bakımı konusundaki farklı anlayışlar beşinci bölümde ele alınıyor. Çocuk yetiştirme usullerinin mukayesesi, çocuk doğurma, bebek öldürme, memeden kesme, sürekli emzirme, bebek yetişkin teması, babaların konumu, fiziki cezalandırma, ağlayan bebekler, çocuğun özerkliği, farklı yaşta çocukların birlikte oynaması, çocuk oyunu ve eğitim, eski toplum çocukları ve bizim çocuklarımız.

Altıncı Bölümde, yaşlılara yönelik yaklaşımlar irdeleniyor. Yaşlı bakımı, yaşlıları terk etme, yaşlıların faydaları, toplum değerleri, toplum kuralları, günümüzde yaşlılar inceleniyor

Tehlike, tehlikeye karşı tutumlar, örnek olaylar, riskler yedinci bölümün konularıdır.

Sekizinci Bölümde, geleneksel hayatın tehlikeleri, kazalar, şiddet, müteyakkız bulunma, hastalıklar ve hastalıklara tepkiler, açlık, kıtlık, araziler, gıda depolama, tehlikelere verilen tepkiler ve diyet konuları işlenmektedir.

Dokuzuncu Bölümde, din olgusu ele alınıyor. Bu çerçevede ilginç bir şekilde elektrikli yılan balıkları din ilişkisi kuruluyor. Doğa üstü inançlar, rahatlama, endişeleri giderme, örgütlenme, itaat, savaşların meşruiyeti ve dinin işlevindeki değişim irdeleniyor.

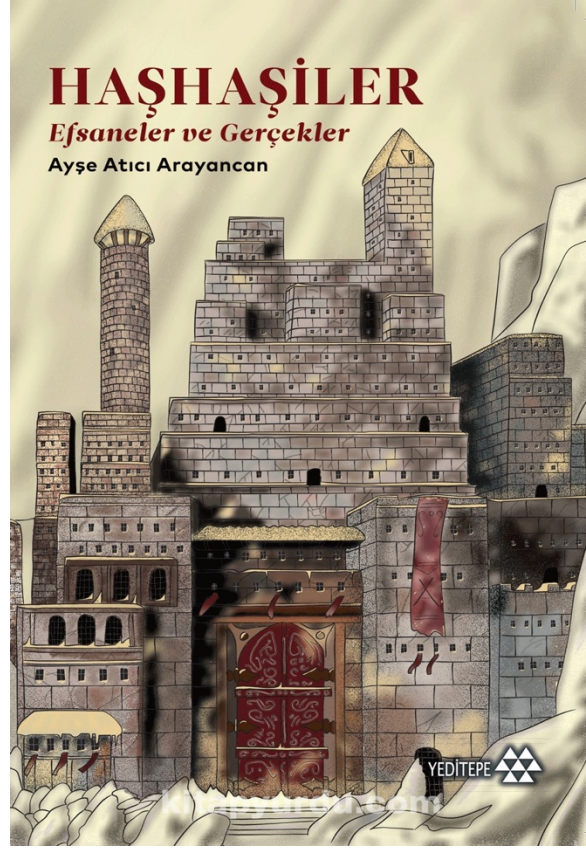
Onuncu Bölümde, diller inceleniyor. Dünyadaki dil sayısı, çok dillilik, dillerin evrimi, dil çeşitliliğinin coğrafi dağılımı, yok olan diller gibi Tüfek Mikrop ve Çelik kitabında incelediği konuları ele alıyor.

On birinci ve son bölümde ise sağlık konusu tartışılıyor. Bu çerçevede; bulaşıcı hastalıklar, tuz tüketimi, tansiyon, gıdalardan alınan tuz, şeker hastalığı, genler ve çevre, bir kısım yerlilerin yaşam biçimi, genlerin şeker hastalığına etkisi, bulaşıcı olmayan hastalıklar tartışılıyor.

Jared Diamond'un Tüfek, Mikrop ve Çelik isimli kitabını, birçok yerini anlamlı bulmamama rağmen, büyük bir keyif ve ilgi ile okumuştum. Popüler bilim kitaplarının insan üzerindeki en belirgin etkileri de bu olsa gerek. Kalın kalın kitapları sıkılmadan okuyabiliyorsunuz. Her satırında akademik deliller bulunmayan ve bu yönleri ile akademik çalışmalardan ayrılan popüler bilim kitapları, yazılanlar konusunda tam tatmin olmasanız da en azından okuduğunuz konular hakkında sizde bir merak uyanmasına yol açıyor ki, işin güzel tarafı da bu olsa gerek.

Jared Diamond ve bu kitap özelinde de bu tür sığılıklar hissediliyor. Yazar ne tarih ne antropoloji ve ne de sosyoloji konularında tam bir uzman olmadığı cihetle, bilgisi çerçevesinde gördükleri ve subjektif yargıları ile toplumlar, medeniyetler ve coğrafyalar hakkında bize kanaatlerini sunuyor. İşin güzel tarafı, yazar ile birlikte, dünyanın hiçbir zaman gidemeyeceğiniz topraklarına ve o toprakların insanlarına ulaşıyorsunuz. Bu kitaptan hüküm çıkarmak insanı yanlışta götürür. Bu kitapla başlayan bir merak süreci ise sizi farklı kılar. Bu bir akademik referans kitabı değildir.

Yazarın ister bir yanlış olarak tanımlayın, isterse kitabı ilginç kılan özelliklerden biri olarak ele alın, bu kitapta yaptığı işlerden biri de adalet, din, dil, sağlık, beslenme gibi birbiri ile alakasız ve uzmanlık gerektiren konularda okuyucuya tavsiyelerde bulunması.

Haşhaşiler Efsaneler ve Gerçekler

Ayşe Atıcı Arayancan

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, 160 Sayfa, ISBN: 978-605-2070-35-2

Fatma Betül GÜLER*

Haşhaşiler ve Hasan Sabbah, asırlardır efsaneleştirilmiş tarihi meselelerden biridir. Bu mesele üzerine çokça roman ve film kurgulanmıştır. O yüzden bu konularda gerçekle kurgunun ayırt edilmesi zorlaşmıştır. 160 sayfalık bu kitabın neredeyse her sayfasında önemli noktalara değinildiğini söylemek mümkündür. Ayşe Atıcı Arayancan, okuyucunun cevabını bulmak istediği soruları tahmin etmiş olmalı ki Haşhaşilerin tarihinden bahsederken aynı zamanda bu konudaki efsaneleri ve bunların doğru olup olmadığını kitabın birçok bölümünde açıklamıştır. 160 sayfanın da dolu dolu olduğunu söylemek mümkündür.

Kitapla ilgili en önemli ayrıntılardan biri şüphesiz ki konuların başlıklara ayrılmasıdır. Bu sistematik anlatım, okumayı daha kolay ve keyifli hale getirmektedir. Öyle ki bazı meselelere iki sayfa ayrılmış olsa da ayrı bir başlıkta anlatıldığından kitabı eline alan biri içerik kısmı sayesinde merak ettiği şeye kolayca

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fatmabgulerr@gmail.com

ulaşabilir. Çoğu tarih kitabında bu eksikliği gördüğümünden dolayı Haşhaşiler kitabının sistematik anlatımı oldukça hoşuma gitti.

Yazar, Haşhaşilerin popüler kültür için bir malzeme olduğundan ve hatta İslamofobi'nin etkisiyle akademik çalışmalara bile yansıdığından bahsederek konuya giriş yapmaktadır. Bu kitabın yazılış amacının ise tarihi belgelere dayalı olarak bir tarihçi bakış açısıyla bahsi geçen konulara açıklık getirmek olduğunu ifade etmektedir.

Kitap, konuyu temelden alıp “*Haşhaşi*” kelimesinin kökenine inmekte ve bu kelimeyi ilk kimin kullandığına dair bilgiler vermekte. Haşhaşilerin tarihinden önce böyle bir girişin okuyucuyu konuya ısındırdığını söyleyebilirim.

Devamında ise normalde karışık ve anlaşılması zor olan İsmaililerin tarihi yalın bir şekilde anlatılmaktadır. Buranın en faydalı bölümlerden biri olduğunu söylemek gerek. Yazar İsmaililerin tarihte sadece bir kez büyük bir devlet kurduklarını anlatmaktadır.

Sonraki bölüm olan “*Hasan Sabbah*” ın oldukça ilginç bilgiler içerdiğini söylemek mümkün. Burada Hasan Sabbah'ın soyundan, mezhepsel anlamdaki kafa karışıklığı ve sonrasında verdiği kararlardan, eğitiminden ve karakterinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir. Hatta yazar burada Hasan Sabbah'ın Alamut Kalesi'ndeki mekânının bir yatak ve bir kütüphaneden oluşan odadan ibaret olduğunu, rivayetlere göre 35 yıl kaleden hiç çıkmadığını anlatmaktadır. Ayrıca Hasan Sabbah bağımsızlığını kazandıktan sonra asla sultan ve emir unvanlarını kullanmamıştır. Bu ilginç karakterin hayatına dair ayrıntıların anlatılması şüphesiz ki çok faydalı olmaktadır. Yine bu bölümde Hasan Sabbah'ın oğlu Muhammed'i şarap içtiği, diğer oğlu Hüseyin'i de davası için gözünü kırpmadan öldürdüğü yazmaktadır. Hatta kendisi kalede ney üfleyen birini bile derhal kalenin dışına attırmıştır. Yazar, bu konuyla ilgili ayrıntılara yer vermiş, kitabın devamında da bu yöntemi kullanmıştır.

Kitapta Alamut Kalesi ve Mistik Bağlantıları için ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Alamut'taki yaşamları için ne kadar özen verdiklerini, mahzenlerini ve depolarını öğrenebilmekteyiz.

Yazarın değindiği bir başka konu da “*Cennet Bahçesi Efsanesi*” dir. Ama kitaptaki anlatıma göre o dönemde bu efsaneyi ilk ve tek olarak Marco Polo anlatmıştır. Marco Polo'nun aslında Alamut'u görüp görmediği konusu bile meçhuldür. Çünkü kendisi kale yıkıldıktan 17 sene sonra İran'a gitmiştir ve muhtemelen kendi gördüklerini değil, o bölgede yaşayanların anlattıklarını yazdığı için onun bu konuda verdiği bilgilere şüphe ile yaklaşmakta fayda var.

Kitapta en ilgimi çeken bölümlerden biri Hasan Sabbah, Nizamü'l Mülk ve Ömer Hayyam'ın arkadaş olduğuna dair rivayetlerin tartışıldığı bölümdür. Kitabı okuyunca anlıyoruz ki her ne kadar popüler kültürde ve romanlarda bu isimler çocukluk arkadaşlarıymış gibi anlatılsa da bu çok zor bir ihtimaldir. Çünkü Nizamü'l Mülk 1018'de, Hasan Sabbah 1034'de, Ömer Hayyam ise 1048'de doğmuştur. Aralarındaki yaş farkından ötürü çocukluk arkadaşları oldukları konusu muhtemelen sadece popüler kültürün bir parçasıdır.

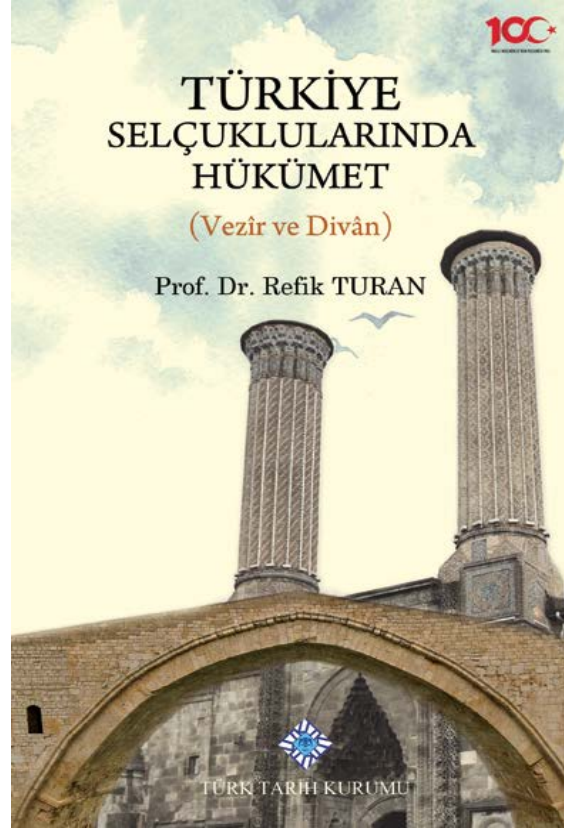
Yazar, anlatımda sadece kendi araştırmalarına ve fikirlerine yer vermemiş olup, zaman zaman alıntılarda bulunmuştur. Bunlardan biri de Hasan Sabbah ile Melikşah'ın birbirlerine yolladıkları mektuplardır. Aslında bu metinlerin güvenilir olmadığını da yazmaktadır.

Kitapta Haşaşilerin propagandalarına ve fedailerin suikast şekillerine uzunca yer verilmiş olup okuyucuya ilginç örnekler sunulmaktadır.

şüphesiz ki en ilgi çekici kısımlardan biri bu grubun haşaş kullanıp kullanmadığına dair bilgilerin sunulduğu bölümdür. Buradan öğrendiğime göre, her ne kadar Hasan Sabbah ve fedailerinin haşaş kullandıkları kesinmiş gibi anlatılsa da aslında hiçbir İsmaili veya ciddi Sünni yazar ve dönem ortaçağ tarihçileri haşaştan bahsetmemektedir. Kitabı okurken ne zaman bu konuya değinileceğini merakla beklediğimi ve sonrasında aldığı cevapları yeterli bulduğumu söylemek isterim. Zaten oğlunu şarap içtiği için öldürten, ney çalan birini kaleden kovduran birinin haşaş kullanması pek mantıklı gelmemektedir.

Kısacası okumaya başladığımda aklımdaki soru işaretlerinin cevabını ararken kitap bittiğinde hiç duymadığım konularda da bilgi sahibi oldum. 160 sayfanın bu kadar verimli kullanılmasını çok başarılı buldum. Bana göre eksik olan şeylerden biri anlatılanların görsellerle desteklenmemiş olması ve kaynakça verilse de dipnotların bulunmamasıdır.

Popüler kültüre malzeme olan ve yıllardır filmlerde, romanlarda işlenen bu konunun açık bir dille sıkmadan anlatılması, kaynak eksikliğinin bulunduğu konularda net bir sonuca varmaktan kaçınılması, Haşaşilerin tarihinden bahsederken farklı birçok yönlerine değinilmesi kitaba dair en hoşuma giden şeyler oldu. Haşaşiler konusunda bilgi almak isteyen herkese Ayşe Atıcı Arayancan'ın bu eserini gönül rahatlığı ile öneririm.

Türkiye Selçuklularında Hükümet (Vezir ve Divân)

Refik Turan

Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, 158 Sayfa, ISBN:978-975-17-4456-2

Gülseri OKUDAN*

Prof. Dr. Refik Turan, Belçika, İsviçre, Makedonya, Bulgaristan, Moldova, Kazakistan ve İran'da Türk Tarihi ve Kültürü ile ilgili konuşma, konferans ve kongre faaliyetlerine katılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Romanya, Yunanistan, Özbekistan ve Makedonya'da bilimsel inceleme, gözlem ve çalışmalarda bulunmuştur. Tanıtımı yapılan bu eser, 1995'te basımı yapılan *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması* adlı eserinin yeniden düzenlenerek yapılan basımıdır.

Eser, önsöz ve kaynakların tanıtımı ile başlamıştır. Kaynaklar, vakayinameler, münşeat mecmuları, vakfiyeler, tetkikler gibi devrin önemli kaynaklarından teferruatlı bilgiler verilmiştir. Esere başlarken vezirlik makamı ve ilk hükümet teşkilatı hakkında bilgiler veren müellif, kelimelerin kökeni üzerine etimolojik bilgiler vermiş ve bu kurumun tarihsel süreci hakkında eski Türk devletlerinden İslam devletleri ve İslami dönem Türk devletlerine kadar genel bir değerlendirme yapmıştır. Türkiye Selçuklu

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Devleti'ndeki vezaret makamının anlaşılması için Büyük Selçuklu Devleti ve Harezmşah Devleti'ndeki vezaret makamı hakkında doyurucu bilgiler verilmiştir.

Eserin birinci bölümünü Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirliğinin genel yapısına ayıran müellif, Türkiye Selçuklularının vezirlerinin kökenleri ve yetiştirme usulları hakkında bilgilere yer vermiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli vezirleri olan; İhtiyarüddin Hasan, Mecdeddin Ebübekir, Şemseddin Mehmed Isfahânî gibi devlet adamları hakkında dönemsel ve kişisel bilgilere yer verilmiştir. Türkiye Selçuklu vezirlerinin tayin edilme şekli konusuna da değinen yazar, tayin edilme konusunda üç ana unsurun etkili olduğunu eserinde belirtmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti için vezirlerin tayininde, Selçuklu Sultanlarının, işgal sonrasında gelen Moğolların ve Moğol İstilasası akabinde kurulan İlhanlı Devleti'nin etkin güç olduğu konusuna değinilmiştir.

Türkiye Selçuklularının vezirlerinin görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler veren yazar, vezirlerin devletin en yetkili isimleri olduğunu, bütün devlet işlerini idarede görevli olduklarını ve hükümdarın vekili olarak ferman çıkarabildikleri gibi pek çok yetki ve sorumlulukları hakkında bilgiler vermiştir. Devletin zayıf dönemlerinde vezirlerin gücünün arttığını belirten yazar, vezaret makamının Türkiye Selçuklu Devleti için önemine vurgu yapmıştır. Eserde vezirlerin, teşrii yani yasama ve icrai yani yürütme yetkileri hakkında kıymetli bilgilere ulaşmak mümkündür. Vezirin yasama ve yürütme görevlerinden bahsederken müellif vezirin, nâib-i saltanat makamından ve bu makama gelen vezirlerden, beylerbeyi, tuğraî, atabey, pervâne, ârız, müsfevfi, müşrif ve emir-i dâd gibi aldıkları unvan ve makamlardan söz etmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde hükümetin çalışmasında etkili olan protokol kaideleri ve hükümetin çalışması üzerine değerlendirmelerde bulunan yazar, Türkiye Selçuklu vezirlerinin mali yetkileri ve adli yetkilerine de değinerek onların devletin sürekli işleyen bir sistemini nasıl idare ettikleri hakkında özlü bilgiler vermiştir. Türkiye Selçuklu vezirlerinin çalışma makamları için kullanılan tabirlere değinen yazar, çalışma sahaları ve usulleri hakkında değerli bilgiler vermiştir. Bu bağlamda vezirin huzura kabul töreni, menşur, ferman ve emirnamelerin düzenlenmesi, vezirin günlük hayatı, kâtipler ve divan tercümanları ile ilişkileri, askeri faaliyetlerdeki görev ve sorumlulukları gibi pek çok konuya ışık tutulmuştur.

Türkiye Selçuklu vezirlerinin sosyal faaliyetlerine de değinen müellif, vezirlerin yaptırdığı, medreseler, hanlar, hamamlar, türbeler, kaplıcalar, kümbetler, minareler hakkında kronolojik bilgiler ile devrin hükümdarları hakkında bilgiler vermiştir. Vezirlerin yaptırdıkları eserlerin yanında kurdurduğu vakfiyelere de değinen yazar, yapılan mimari eserlerin giderlerinin vakfiyelerce karşılandığını da kaydetmiştir. Vezirlerin alametleri ve gelir kaynaklarına da değinen müellif, vezirin, ikta, maaş ve ganimet olarak aldığı gelirlere de yer vermiştir.

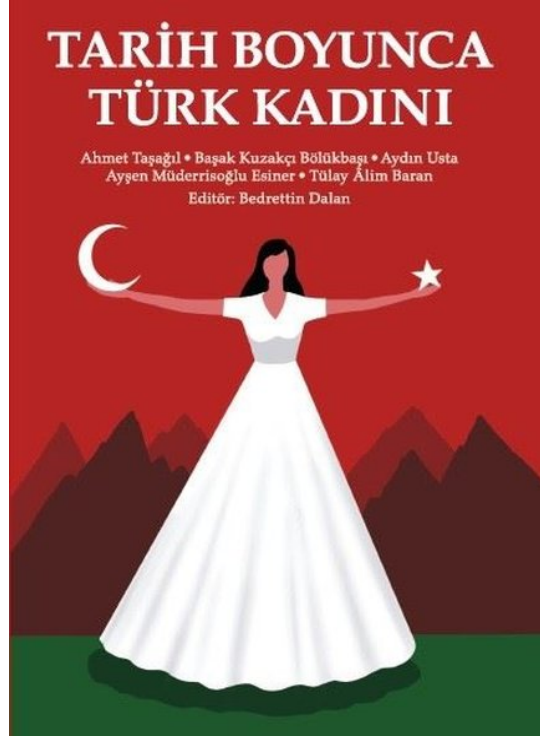
Eserin ikinci bölümü Türkiye Selçuklu vezirlerinin özel karakterlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Selçuklu hanedanı üzerinde oluşan Moğol baskısı ve vezirlerin tayininde dışarıdan olan baskılar üzerinde durulmuştur. Türkiye Selçuklu Devletinde Moğol tabiiyeti öncesinde vezirlerin hanedan mensupları üzerinde etkisi ve vezirlerin birbirleri arasındaki güç savaşlarına yer veren yazar, vezirlerin devrin diğer

devletleri ve beylikler ile Selçuklu Devleti'nin ilişkilerine etkileri hakkında da detaylı bilgiler vermiştir. Türk ve Fars kökenli vezirlerin aralarındaki siyasi mücadele ve vezirlerin Türkiye Selçuklu Devleti'nin mukadderatı üzerindeki rolleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Vezirlerin, savaşlarda sultanlara verdikleri taktikler, barış zamanlarındaki idari yönlendirmeleri, vezirlerin görevde kalma süreleri, atabeylik ve elçilik görevleri gibi pek çok konuya değinen müellif, vezirlerin Türkiye Selçuklu Devleti için önemi üzerinde durmuştur.

Eserin üçüncü bölümü Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin şahsiyetleri hakkında bilgilerin verildiği bir bölüm olmuştur. Yusuf Has Hacib'in eseri *Kutadgu Bilig*'e göre vezirlerin görev ve sorumluluklarını aktaran yazar, vezirlerin şahsiyetini kültürel, idari, siyasi, ahlaki ve tebaaya hami olma gibi kıstaslara göre sınıflandırmıştır. Vezirlerin kültürel olarak yüksek düzeyde olmaları beklenmektedir. Vezirlerin dini, siyasi, askeri ve ekonomik manada bilgi sahibi kimseler olmaları ve kalemi kuvvetli bir yapıya sahip olmalarının önemi üzerinde durulmuştur. Vezirlerin idari işlerde ve halk ile olan ilişkilerde yetkin olması, toplumun sorunları ve isteklerine cevap verebilecek kimseler olarak görevde bulunmaları devrin bir gerekliliğine değinilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin siyasi sahada da yetkin ve maharetli kimseler olması gerektiğine değinen yazar, devrin siyasi ve askeri olaylarından verdiği örnekler ile konuyu açıklamaya çalışmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin ahlaki açıdan da güçlü olmaları gerektiğini ve sultanın bu konudaki hassasiyetlerini aktaran yazar, Türkiye Selçuklularında yaşanan vezirlerin ahlaki sorunları ve devletin bu duruma bakışı üzerinde genel değerlendirmelerde bulunmuştur. Tebaaya hâkim olmanın vezirler için önemine de değinen yazar, halkın vezirlere güvenmesinin vezaret makamının saygınlığına olan katkısı üzerinde de derin bir değerlendirme yapmıştır. Eserin sonuç kısmında geniş bir değerlendirme yapan müellif eserini Türkiye Selçuklu Devleti'ni, Büyük Selçuklu Devleti, Eyyûbîler, Fâtımiler ve Anadolu Beylikleri ile kıyaslayarak eseri tamamlamıştır. Eserin sonunda bir dizin de bulunmaktadır.

Sonuç olarak, ortaçağ tarihinde ehemmiyetli bir konuma sahip olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümet sistemi üzerine çağdaş ve modern kaynakları incelenerek kaleme alınan bu eser, Türkiye Selçuklularındaki hükümet sistemi ve vezirlerin divan başta olmak üzere devlet kademelerindeki konumu, değeri ve önemi üzerine kıymetli çalışmalardan biridir. Araştırmacı, eserinde Türkiye Selçuklularının, hükümetinin en yetkili ismi olan vezirleri, vezaret makamını ve vezirlerin özel görev, yetki ve sorumlulukları üzerine kıymetli bilgilere yer vermiştir. Türkiye Selçuklularının idari yapısı ile ilgilenen araştırmacıların ve ilgililerin incelemesi gereken önemli eserlerden biridir.

Tarih Boyunca Türk Kadını

Kolektif*

İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2019, 308 Sayfa. ISBN:978-975-3070-95-9

Meherıayı AOSIMAN*

Kadın, tarihin ilk dönemlerinden beri Türk toplumunda üstün ve değerli bir konuma sahip olmuştur. Avrasya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında başlayan Türk tarihinde, kadına ait sosyal ve kültürel kimliği tam manasıyla ifade edebilmek çok zordur. Tanıtımını yapmak üzere seçtiğimiz "Tarih Boyunca Türk Kadını" adlı eser, Türk kültüründe kadının sahip olduğu konum ve değer diğer toplumlardan daha üst seviyede olduğunu göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu eser; Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Prof. Dr. Aydın Usta, Prof. Dr. Tülay Âlim Baran, Dr. Ayşen Müderrisoğlu Esiner, Dr. Başak Kuzakçı Bölükbaşı tarafından kaleme alınan makalelerden oluşmaktadır. Kitapta yer alan makalelerde; Türk kadınının önemi, aile ve toplumdaki yeri, topluma katkısı Türk kültür yapısı ve hâkimiyetindeki rolünün yanı sıra Türk toplumunda kadına verilen değer ve haklardan da söz edilmiş, Türk tarihinde öne çıkan kadın kahramanlar üzerinde önemle durulmuştur. Yazarlar çalışmalarında kendi araştırma dönem ve konularına ait Türkçe ve yabancı dillerdeki tarihi, dini ve edebi kaynaklardan; süreli yayınlardan ve arşiv belgelerinden yararlanmışlardır.

* Ahmet Taşağıl, Başak Kuzakçı Bölükbaşı, Aydın Usta, Ayşen Müderrisoğlu Esiner, Tülay Âlim Baran

* Mihray OSMAN AZİZTEKİN, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim dalı Doktora Öğrencisi, İstanbul, mihray1215@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1153-3449>

Kitap, editörlüğünü üstlenen İSTEK Vakfı ve Yeditepe Üniversitesi Kurucusu aynı zamanda da Onursal Başkanı Bedrettin Dalan tarafından oluşturulan *Ön Söz*, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü başkanı Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın yazdığı *Giriş* bölümü ve yukarıda ismi zikredilen araştırmacıların kaleminden çıkan beş makaleden oluşmaktadır.

Kitabın ana bölümünü oluşturan makaleler şunlardır:

Başak Kuzakçı Bölükbaşı- ‘*Bozkır Kültüründe Türk kadınının Yeri ve Öne Çıkan Türk Kadın Şahsiyetler*’i (s. 27-105)

Aydın Usta- *Selçuklularda Kadın* (s. 107-133)

Ayşen Müderrisoğlu Esiner- *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını* (s. 135-181)

Ayşen Müderrisoğlu Esiner- *Millî Mücadele Döneminde Türk Kadını* (s. 183-255)

Tülay Âlim Baran- *Cumhuriyet Döneminde Kadın* (s. 257-308)

Kitabın ön söz kısmında, bu kitabın hazırlanmasına vesile olan Bedrettin Dalan'ın Türk kadını hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. Bedrettin Dalan, siyaset ve devlet yönetiminde kadının büyük rolü olduğunu düşündüğü için Türk tarihinde kadının yeriyle ilgili bir çalışma yapılması gerektiğini belirtmiş, bu görüşünü de Yeditepe Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyeleriyle paylaşmıştır. Bu durumun neticesinde de makalelerden oluşan bu çalışma hazırlanmıştır.

Bu kısımda bahsi geçen bir diğer konu ise Batılı araştırmacıların Türkleri “*vahşi ve barbar*” olarak tanımlamasının aksine Türklerin devlet kurucu ve barışçıl bir millet olduğudur. Yine bu bölümde, Türklerde kadın ve erkek ayrımının olmadığı bu durumun dilde kullanılan sözcüklere de yansıdığı ifade edilmiştir. Örneğin İngilizcede erkek ve kız kardeşler için “*sister, brother*” gibi farklı kelimeler kullanılırken Türkçede “*kardeş*” kelimesi hem kız hem erkek kardeş için kullanılmıştır. Bu durum Türk dilinde cinsiyet ayrımının yapılmadığını göstermektedir. Hatta Dalan, “*kadın*” kelimesinin Türk dilinde ifade ettiği anlamın da diğer topluluklarda o kelimeye yüklenen anlamdan daha farklı olduğunu ifade etmiş, karısına “*Kraliçem, Han'ım*” diye seslenen başka bir milletin olup olmadığını “*hanım*” kelimesini de açıklayarak sorgulamıştır. Yazar, Türk kültüründe kadına duyulan saygı ve verilen değeri Türklerin inançlarından örnekler göstererek ve Batı kültüründeki kadına bakış açısıyla mukayese ederek anlatmıştır. İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde kadınların Arap örf ve adetlerine uyarak medeni kültürden uzaklaştığını düşünen Dalan, milli öz ve kültüre zarar vermemek ve yozlaşmamak gerektiğini savunmuş, “*Elhamdülillah Müslümanım, Tanrı'ya şükür Türk'üm!*” ifadesini kullanarak bu konudaki görüşünü belirtmiştir.

Giriş kısmında ise kısaca; Türk tarihinde kadının yeri ve kadına verilen değerden, sözlü ve yazılı eserlerde özellikle kadının “*kahramanlık ve analık*” rollerine vurgu yapıldığından söz edilmiştir. Eski Türklerde kadınlar, çoğu zaman erkeklerden daha güçlü ve etkindi. Çinliler, Türklerdeki bu durumu bildikleri için ajan mahiyetinde sahte prensesler göndererek yani Türklerin kadınlara değer verme anlayışını bir nevi kullanarak, Çin prenseslerinin Türk toplumu içinde söz sahibi olmalarını sağlamış, bu şekilde de Türk

devletlerini etkilemeye ve yok etmeye çalışmışlardır. Türkler her ne kadar başka coğrafyalar ve kültürlerle etkileşime girmiş olsalar bile, Türk kadınları kendi kültürel ve karakteristik özelliklerini daima korumuş ve nesilden nesle aktarmışlardır; hatta diğer kültürlerle kendi izlerini bırakmış oldukları da görülmektedir. Yine bu bölümde Millî Mücadele’de Anadolu kadınlarının ne kadar etkin bir rol aldıkları da anlatılmaktadır. Örneğin; Konya’nın Cihanbeyli ilçesindeki tüm kadınlar Millî Mücadele döneminde cepheye ekmek gönderebilmek için sürekli fırın ateşi karşısında durduklarından kör olmuşlardır. Tarihe, Türk kadının buna benzer yüzlerce kahramanlık hikâyesi yazılmıştır.

Kitabın birinci bölümünde yer alan ve Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü’nde görev yapan Arş. Gör. Dr. Başak Kuzakçı Bölükbaşı tarafından hazırlanan “*Bozkır Kültüründe Türk kadınının Yeri ve Öne Çıkan Türk Kadın Şahsiyetleri*” adlı makalede, Eski Türk topluluklarında ve bozkır kültüründe öne çıkan kadın ve erkek eşitliğinden bahsedilmiştir. Bu makalede; Türk aile yapısı, evlilik, boşanma ve dul kalma kavramlarının yanı sıra Türklerde sosyal yaşam, Türk kadın kıyafetleri ve meslekleri gibi çeşitli konular da incelenmiştir. Türk kadınının devlet yönetimindeki yetkisi, özgürce fikir beyan edebilmesi, eşlerini seçebilmesi, çocuk yetiştirirken ön planda olması ve bunların dışında sahip olduğu dokuma gibi el sanatlarındaki becerilerine de bu çalışmada değinilmiştir. Eski Türkler, göç ettikleri coğrafyalarda birçok kavim ile komşu olmuşlar ve onlarla yakın temaslarda bulunmuşlardır. Bu temaslardan sonucunda, kültürel etkileşim ve dinsel değişimler yaşamışlardır. Farklı kültür ve dinlerin Türklerin yaşamlarında etkisi olmuştur, ancak Türk kadını her zaman toplumdaki yerini ve değerini korumuştur. Türk kadınları, başta Türk devletleri olmak üzere Çin ve Bizans gibi komşu devletlerde de imparatoriçe olarak tarihe yön vermiş, bu şekilde de siyasi ve politik açıdan sahip oldukları güçleri gözler önüne sermişlerdir. Makalenin sonunda; İslamiyet öncesi ve Ortaçağ’daki Türk Devletlerinde öne çıkan kadın şahsiyetler, Tomris Hatun’dan başlanarak ve kaynaklardan örneklerle desteklenerek sırayla anlatılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Aydın Usta tarafından yazılan *Selçuklularda Kadın* adlı ikinci makalede, Selçuklu dönemindeki Türk kadınları, özellikle de siyasi sahada etkin olan kadın şahsiyetler ele alınmıştır. Daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da aile, sosyal yapının ana çekirdeğini oluşturmaya devam etmiştir. Bu dönemde Türk kadınlarının özellikle aile içi meselelerde söz sahibi oldukları belirtilmektedir. Yine bu bölümde, Selçuklu devrinde de Eski Türk topluluklarında olduğu gibi kadınların erkeklerin yanında aktif bir şekilde devlet yönetiminde görev almaları, onlarla birlikte savaflara katılmaları ve devlet içinde önemli bir güce sahip olmalarından bahsedilmektedir.

Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü’nde görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Müderrisoğlu Esiner tarafından hazırlanan “*II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*” adlı üçüncü makalede, *Meşrutiyet’in İlanından Önce Türk Kadınının Konumu, II. Meşrutiyet Dönemi’nde Türk Kadını, Meşrutiyet Dönemi’nde Kadın Dergileri, Meşrutiyet Dönemi Türk Kadın Cemiyetleri, Eğitim ve Hukuk Alanında Türk Kadınının Mücadelesi*” gibi alt başlıklarla kadınların bu dönemdeki yeri, değeri ve topluma katkısı ele alınmıştır. Osmanlı Devleti döneminde kadınlar sosyal ve siyasi haklar konusunda, eski Türk devletlerine göre

sınırlamalarla karşılaşmış olsalar dahi; kadın, sahip olduğu değerinden bir şey kaybetmemiştir. Meşrutiyet ile birlikte kadınların devlet ve toplum içerisindeki rollerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Artık kadınların eğitime önem verilmiş, ailedeki miras haklarına açıklık getirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kadınlar, çalışma hayatına girmişlerdir. Özellikle o dönemde erkeklerin savaşa gitmesi nedeniyle erkek nüfusun azalması kadınların çalışmasına olanak sağlamıştır.

“*Millî Mücadele Döneminde Türk Kadını*” başlıklı dördüncü makale bir önceki bölümün yazarı Ayşen Müderrisoğlu Esiner tarafından hazırlanmıştır. Makalede, Kurtuluş Savaşı döneminde de kadınların Türklerin eski dönemlerinde olduğu gibi erkeklerle eşit bir şekilde mücadele verdiğinden bahsedilmektedir. Makale, “*Mitinglerde Türk Kadını, Basında Türk Kadını, Kadın Dergileri (1918-1923), Kadın Cemiyetleri ve Faaliyetleri, Cephede Türk Kadını*” gibi alt başlıklar içermektedir. Bu dönemde kadınlar basın faaliyetlerinde bulunmuş, mitingler düzenlemiş ve dernekler kurmuşlardır. Türk kadını her dönemde olduğu gibi Millî Mücadele döneminde de cesur ve özgür duruşu ile vatanı ve milleti için kendini adayarak, bu çetin İstiklal mücadelesinde ön plana çıkmış ve büyük bir fedakârlık örneği sergilemiştir. Makalede, örnek olarak cephede cesaret ve kahramanlıklarıyla herkese örnek olan isimlere yer verilmiştir. Son olarak, Atatürk'ün Türk kadını hakkındaki görüşleri ortaya koyulmuş, kadınların erkekler ile eşit olması gerektiği ve bunun kalkınmaya olan etkisinden bahsedilmiş, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra kadınlara verilen haklardan özellikle eğitim hakkından söz edilmiştir.

Eserde, Atatürk'ün bir konuşmasında kadınların da erkelerden ayrı tutulmamaları ve yaşamın hemen her alanında eşit muameleye tâbi olmaları gerektiği hakkında Türk milletine seslenişi şu cümlelerle karşımıza çıkmaktadır:

“*Bundan sonra Türk ırkı, kadınlarını, erkeklerinin yapmaya zorunlu olduğu askerlik görevi dâhil ederse Etilerde, İskitlerde, Amazonlarda olduğu gibi kendi ırkından başkalarının hiçbir yardımına gereksinim duymaksızın, büyük milli ülkelerini başlı başına ve bağımsız olarak yürütmek yeteneğini kazanabilir.*”

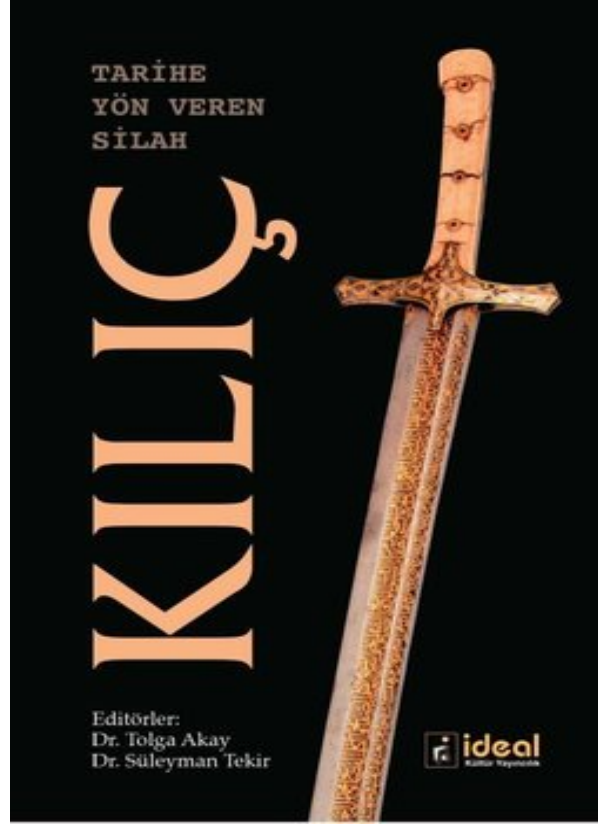
Kitabın beşinci makalesi olan ve Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Tarih Bölümü'nde görev yapan Prof. Dr. Tülay Alim Baran tarafından yazılan *Cumhuriyet Döneminde Kadın* da Cumhuriyet ilan edildikten sonra kadınların Türk toplumdaki yeri ele alınmış ve bu dönemde kadınlara verilen haklardan söz edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği gibi, “*Türk kadını uzun savaş yıllarında gerek cephede, gerekse cephe gerisinde tüm gücü ile mücadele vermiştir.*” Cephede erkekler omuz omuza düşmana karşı savaşırken, kadınlar da cephe gerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunarak savaşa destek vermişlerdir. Cumhuriyet'in kuruluş safhasında kadınların verdiği emek büyüktür. Mustafa Kemal Atatürk, Türk kadınının bütün bu fedakârlık ve hizmetlerini takdir etmiş ve Cumhuriyet'in ilanından itibaren Cumhuriyet öncesinde planladığı; kadınların sosyal, ekonomik, hukuki ve siyasal konumunu iyileştirici uygulamalara ve inkılaplara başlamıştır. 1924 yılında eğitim ve öğretimin birleştirilmesini sağlayan Tevhidi-i Tedrisat Kanunu, 1926 yılında ise Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir. 1927 yılında karma eğitime geçilmiş ve 1934 yılında da Türk kadınına siyasal haklar verilmiştir. Bu süreçte Türk

toplumu içerisinde son dönemlerde oluşan cinsiyet ayrımı yasal olarak ortadan kaldırılmıştır. Yine bu bölümde dönemin önemli kadın şahsiyetlerinden Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım başta olmak üzere, Cumhuriyet'in gelişme sürecine çeşitli katkılar sağlayan kadınlardan bahsedilmiştir.

Netice olarak "*Tarih Boyunca Türk Kadını*" adlı eser, Eski Türklerden itibaren tarihi dönemlerdeki Türk kadınlarının toplumdaki yerini açık çizgiler ve örneklerle önümüze sermektedir. Buradaki Eski Türklerde kadınların sahip olduğu haklar ve kadına verilen değerler çağdaş olan toplumlardan daha ileri seviyede olması dikkate değerdir.

"*Tarih Boyunca Türk Kadını*" bilimsel bilgileri içeren ciddi bir akademik çalışmadır ve Türk kadınları hakkında Türk tarih bilimine önemli bilgiler sunmaktadır. Her makalenin ardından verilen zengin kaynakça bölümleri de bu konularla ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için hazine değerindedir. Eserde tarihin her döneminden birçok kadın şahsiyete yer verilmiştir, ancak Selçuklu döneminden itibaren Türkistan bölgesinde yaşayan Türk topluluklarından ve Türk kadınlarından bahsedilmemiştir. Bu bilgilerin de eklenmesinin eserin değerine değer katacağı kanaatindeyim.

Kitap akademik bir eser olmasına rağmen okurken sanki tarihi bir roman okuyormuş hissi uyandırıyor. Eserdeki, Eski çağlardan Tomris Hatun'dan Terken Hatun'a kadar hükümdarlık ve törelerdeki kadınların yeri; Millî Mücadelede cephedeki Fatma, Şerife bacılar gibi ismini bilmediğimiz birçok kadının gücü; mitinglerde topluma seslenen hanımların dik duruşu, Cumhuriyet dönemindeki büyük önder Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanımın inancı, Sabiha Gökçen'in cesareti son derecede etkileyicidir. Bu kaynaktan yola çıkılarak Türk tarihi boyunca sosyal ve siyasi yaşama önemli katkılarda bulunmuş Türk kadınları hakkında detaylı incelemelerin yapılacağı ümidindeyim. Bir Türk kadını olarak büyük bir zevk ve gururla okuduğum bu eseri herkesin okumasını gönülden tavsiye ederim.

Tarihe Yön Veren Silah Kılıç

Ed. Süleyman Tekir, Tolga Akay

İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, 396 Sayfa, ISBN 978-605-2101-71-1

Mustafa Haki YAKAR*

Askerî tarih üzerine son yıllarda giderek artan sayıda birçok çalışma yapılmıştır. Askerî tarihçi Süleyman Tekir ve Osmanlı tarihi üzerine çalışan Tolga Akay'ın editörlüğünde hazırlanmış ‘‘Tarihe Yön Veren Silah Kılıç’’ adlı kitap, 3 ayrı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kültür tarihinde kılıç işlenmiştir. İkinci bölümde Osmanlı ve Cumhuriyet'in erken dönemleri baz alınarak işlenmiştir. Son bölümdeyse Avrupa ve Batı Asya'da kullanılan kılıçlar üzerine yazılar mevcuttur.

Kılıçlar, herkesin dilinde olmasına rağmen Türkiye'de hep ihmal edilmiştir. Kitabın amacı önsözünde de belirtildiği üzere literatürdeki bu eksikliği gidermektir. Kılıçlara ve kılıç tarihine ilişkin birçok konu üzerine kitapta yazılar mevcuttur. Okuyucu, kitapta tarihteki çeşitli kılıçlara dair hem askerî hem de kültürel tarihten bilgiler bulabilecektir.

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Harp Tarihi Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, mustafa_haki.y@hotmail.com

Üç bölümden müteşekkil kitabın içinde on dört ayrı yazı vardır. Askeri tarihçilerin haricinde Muhammet Arslan gibi sanat tarihçileri ve Muhammed Çitgez gibi Çağdaş Türk Lehçeleri uzmanının yazısı vardır. Yani kitapta basit bir perspektiften kılıç anlatılmamıştır. Okuyan kişi kılıcın nasıl üretildiğini, tarihte birçok açıdan ne işlevde kullanıldığını ve kılıca farklı toplumlarca yüklenen farklı anlamları okuma fırsatına sahiptir.

Kitap, Türkçe literatürde kılıcı inceleyen en kapsamlı eser olma iddiasındadır. Türkiye’de tarih çalışmalarının hep ihmal edilen kılıç, birçok çalışmaya nazaran bu kitapta daha kapsamlı işlenmiştir.

Birinci kısımda ilk yazıyla beraber kılıç hakkında geniş bir perspektif verilmiştir. Çeşitli kılıç tipleri ve işlevlerine dair bilgi ve yorumlar mevcuttur. Sonrasındaki 3 yazıda büyük oranda Müslümanlık öncesi Türk tarihi baz alınarak nesne olarak kılıcın eski Türklerde nasıl üretildiği, ne amaçla kullanıldığı, neyi simgelediği ve bilhassa mezar taşlarındaki tezahürüyle ilgili bilgiler mevcuttur.

İkinci kısımda dört yazı vardır. ‘‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kılıç’’ başlığını taşıyan bölümde öncelikle kılıcın Osmanlı’da padişahların siyasette bir hediye aracı olarak kullanması ele alınır. Yazıda hediye etmek basit bir şekilde ele alınmamış ve antropolojik bir şekilde de açıklanmıştır. Hediyeleşme, kadim topluluklardan gelen ve zaman içinde değişim göstererek, lütuf ve ödül olmakla beraber aynı zamanda bir başkasını teşvik ve takdir etmek için de yapılır. Kılıçlar, Osmanlı sultanlarının taltifat araçlarından biridir. Bu bölümün ikinci yazısında Osmanlı’da üretilen kılıç tiplerinden bahsedilir. Osmanlı’da eğri, çift ağızlı, düz, yilankavi, miğvel, yatağan ve pala olmak üzere çeşitli formlarda kılıçlar üretilmiştir. Yazıdaki zenginlik ise padişah kılıçlarından resimler verilerek kılıçlara ilişkin başlık halinde açıklamalar olmasıdır. Yazıdaki bir diğer zengin kısım, Osmanlı kılıç ustalarının isimlerinin toplu bir halde verilmesidir.

İkinci bölümün üçüncü yazısında yaygın bir kanaate karşı itirazla başlanır. Kılıcın ateşli silahların yaygınlaşmasını takiben savaş meydanlarından hemen kalkmadığını ve tedricen kılıcın kullanımının azaldığı belirtilmiştir. Belirtilen bir başka husus ise tüfeğin kılıcın değil okun yerinin aldığı açıklamasıdır. Dolayısıyla kılıç menzilli silahların muharebe sahalarındaki öldürücülüğünün artmasıyla önem kaybetmiştir. Tüfek teknolojisi geliştikçe kullanılmaya başlanılan süngüler, kılıcın önemini 1800’li yıllarda tabir caizse silmiştir. Yazıda kılıç yerine tüfeği daha çok kullanan Osmanlı ordusundan bahis açılmıştır. Osmanlı ordusunun batılılaşma hedefi, yani piyade temelli, istikrarlı bir biçimde talim eden, savaş ve barış döneminde silah altında kalan, işinin ehli ve apolitik (s. 143) bir ordu olma çabaları bir yerde ordunun geleneksel/muhafazakâr silahları da bırakmasını getirmiştir. Yazının devam eden kısmında Osmanlı’daki eğri kılıçlardan bahsedilmiştir. Bu kılıçlar bilhassa Avrupa’da kullanılmış düz kılıçlarla mukayese edilmiştir. Türk kılıçlarının zaferlerde üstlendiği rolün eğriliğinden geldiğine dair bir iddia ileri sürülmüştür. Düz kılıçların kol ve bilek gücüne dayanılarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Eğri kılıcın ise teknik beceriye matuf bir kabiliyet gerektirdiğinden bahsedilmiştir. Bu iddiaların tutarlı, tutarsız ve eksik tarafları vardır. Öncelikle her kılıcın bir kullanım tekniği vardır. Burada bahis konusu edilen düz kılıçların ise çift kenarının keskin olması eğri Osmanlı kılıçlarından farklı olarak başka kullanım çeşitlilikleri vardır.

Üstelik düz kılıçları kullanmak kol kuvvetinden ibaret değil, sahip olduğu formundan dolayı kendine mahsus kullanım maharetini ister. Bu da kararlılıkla yapılan temrinle kazanılacak bir olaydır. Kitapta düz kılıca ilişkin bu yanlış ifade başka yazılarda da söylenmiştir. Tüm bunlara rağmen savaşta başarı kitapta da belirtildiği üzere “*kılıçların üstünlüğüyle değil taktikler, hileler, ortak hareket kabiliyeti, iyi yönetim, coğrafyaya hâkimiyet gibi birçok faktöre bağlıdır. Büyük başarılar bu faktörlerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır.*” (s. 17).

İkinci bölümdeki son yazıda Osmanlı'nın geç devri ve Cumhuriyet döneminde kılıçların askeri teçhizattaki yeri ve mezkûr dönemlerde kullanılan kılıç ve süngülerin tedarikinden bahsedilmiştir. Bunlara ek olarak adı geçen, Atatürk'e hediye edilen kılıçlar resimleriyle beraber paylaşılmıştır.

Kitabın en geniş bölümü olan üçüncü kısım “*Dünya Tarihinde ve Türk Kültüründe Kılıç*” kısmıdır. Burası konu olarak kitabın en kapsamlı bölümü denebilir. İlk üç yazıda sırasıyla şaşka, memlük kılıcı ve şimşir gibi kılıçlara hususen ayrılmış yazılar vardır. Bu yazılar genel itibarıyla okuyucuya bu kılıçların niceliksel özelliklerini verdikten sonra kullanıldıkları coğrafya üzerinden kültürel ve askerî tarih için doyurucu bilgiler içermektedir.

Son bölümün dördüncü yazısı Avrupa kılıçlarına dair yazılmış yüzeysel bir makaledir. Yazı, okuyucuya Avrupa'da kullanılmış kılıçlar hakkında genel kanılar vermektedir. Bunlar arasında kılıcın statü ve prestij sembolü olması, çağlar içinde muharebe sahalarında değişiklik gösteren önemi, imaline ilişkin bilgiler ve geçirdiği değişimler vardır. Kitaptaki bazı yazılarda olduğu gibi bir diğer eksiklik burada da vardır. O da kılıca matuf tarihsel verilerden bahsedilirken kılıçların kullanımına dair gelenekler araştırılmamış ve dolayısıyla yer verilmemiştir. Kılıcı kullanan kavimler bu tarz anlatılarda hep *ustalık* çerçevesinde bahsedilmiştir ancak bu ustalık hep basit bir şekilde geçilmiştir. Kılıç kullanan çoğu kavim ustalığının geldiği gelenekler açıklanmadan geçilmesi çalışmayı temelden eksik bırakmaktadır. Kılıç birçok niteliğiyle beraber statü ve prestij sembolüyse bunun kaynağı olan geleneğin tarihi de araştırılmalıdır.

Son bölümün beşinci yazısı “*Kılıç İmalatında Kullanılan Çelik Türleri ve Şam Çeliği*” dir. Kılıç ne kadar dayanıklı olursa muharebede de o kadar işe yarar. Metalürji bu yüzden önemlidir. Meşhur Şam Çeliği tekniğinin işlendiği yazıda bunun kökeni anlatılmıştır. Şam çeliği Hindistan'dan ithal edilmiş olup ününü Şam'da almıştır. Haçlı Seferleri sırasında ise bu teknik kendini Avrupa kılıçlarına karşı sınamıştır. Şam çeliğinin tekniği daha sonrasında Orta Asya ve Rusya'da araştırıldığını söyleyen yazar, bölümün sonunda Hindistan'ın önemli demir yatakları ve çeliğin işlendiği merkezleri harita üzerinde görselde vermiştir. Bir başka görselde ise Ortaçağ İslam dünyasında kılıç üretimiyle meşhur şehirler harita üzerinde gösterilmiştir.

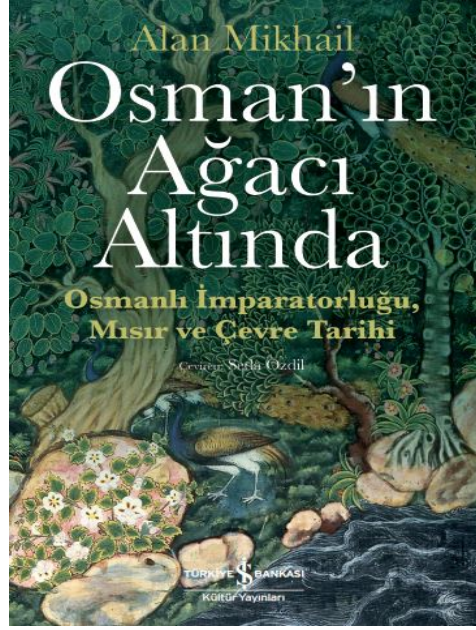
Kitabın son yazısı *Türk Dili Bağlamında Kılıç* yazısıdır. Yazının ana eksenini Türklerin savaşçı bir topluluk olması nedeniyle Türkçedeki kılıç geçen mevcut deyimleri ve atasözlerini incelemek ve bu deyim ve atasözlerini örnekleyip açıklamaktır. Bu incelemeler, Türkçe sözlükler ve tarihî metinler üzerinden yapılmıştır. Nihâî olarak yazıda kılıcın Türklerin hayatında yer etmesinin dildeki tezahürleri açıklanmıştır. Bu inceleme en başta “*Divanü Lügâti't-Türk ve Dede Korkut Hikayeleri*” ile yapılmıştır. İlginç deyimler

arasında “*kılıca bindirmek*” (*yalnız kılıçla savaşmak*) ve *kılıçlaşmak* (*birbirini kılıçlamak, kılıç kılıca gelmek*) sayılabilir. Geneli itibariyle yazıda Türk dili bağlamında incelenen kılıcın kelime kökeni ve kılıçla ilgili deyimler ve atasözleri hakkında bilgiler verilmiştir ve kılıç kelimesinin Türkçe’deki derin anlamları değerlendirilmiştir.

Yazılardan hariç olarak kitabın *Kaynakçası* özellikle Türkçe literatürde kılıçlara ilişkin kaynakların toplandığı bir menba niteliğindedir. Kitabın iddiası olan “*kılıcı inceleyen en kapsamlı çalışma*” ifadesi kendisini Türkçe literatür bağlamında kanıtlar niteliktedir. Ancak geniş bir literatüre sahip İngilizce kaynaklar bakımından mahdut bir kaynakçası vardır.

Türkiye’de kılıçlar genellikle popüler tarih düzeyinde araştırılmıştır. Birçok çalışmanın muhtevası genel itibariyle kılıçların ne olduğunu basitçe anlatan çalışmalardır. Bir kısım çalışmalar ise araştırmaya zenginlik katarak kılıçların tarih içindeki farklı formlarından bahseder. Ancak ne yazık ki kılıç üzerine yapılan askerî tarih çalışmaları kılıçların nasıl kullanıldığına ilişkin elle tutulur içerik vermez. Haliyle literatür eskisi gibi eksik kalmaya devam edecektir.

Önsözünde kitabın amacı olarak Türkiye’de tarih çalışmalarında ihmal edilmiş olan kılıç üzerine olan çalışmaları genişletmek vardır. Kitap bunu iyi oranda karşılamış denebilir. Ancak yine de kılıçlar üzerine eksiklikleri de yok değildir. Bilhassa birçok yerde kılıç kullanımındaki ustalıktan bahsedildiği halde bu ustalığın geleneğine dair açıklamalar yoktur.

Osman'ın Ağacı Altında Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi

Alan Mikhail, Çev. Seda Özdil

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 373 Sayfa, ISBN 9786257999131

İrfan AKKOYUN*

ABD'nin Yale üniversitesinde tarih profesörü ve tarih bölüm başkanı olan Alan Mikhail'in bu kitabı ilk olarak 2017 yılında Chicago üniversitesi tarafından basılmıştır. 2019 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından Seda Özdil'in yaptığı Türkçe çevirisi ile basımı gerçekleşmiştir. Kitap önsöz ve giriş kısmıyla birlikte dört ana bölüm ile on başlık altında 18. ve 19. yy Osmanlı Mısır ilişkilerini özellikle ekosistem üzerinden ele almaya çalışmıştır.

Birinci bölümün başlığı olan "su" üzerinden Mısır ve Nil nehrinin çevresindeki eko hayatı ve Osmanlı ile olan güçlü ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Nil nehrinin çevresindeki tarımla uğraşan köylülerin sulama çalışmaları ve buna bağlı su kanallarının hayatıyeti üzerinde durmuştur. Kadim dönemden bu yana Nil çevresindeki köylülerin Nil nehrinin yıllık taşmalarına karşın sürekli önlemler alınması ve özellikle bent ve barajların çöken kısımlarını tamiri noktasında hummalı çalışmalarını bize o günün arşiv ve kroniklerinden yaptığı çalışmalarla aktarmaktadır. Bilhassa kanalların açık tutulması hem civar köylülerin aç kalmaması ve bir sonraki köy ahalisinin su ihtiyacının sekteye uğramaması noktasında merkezi otorite olan İstanbul'un temel politikaları arasındaydı. Bundan dolayı meydana gelen bazı baraj ve bent

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi

çökmelerinin tamiri ile ilgili oluşan masrafları Osmanlı devleti çoğu zaman köylülerle ortak bir şekilde finanse temekteydi. Diğer taraftan Nil'in taşması çevre ve bu çevrede yaşayanlar üzerinde ciddi etkiler bırakmaktaydı. Şöyle ki taşmalar sonucu bölgesel olarak çökmeler veya adalar oluşturmakta idi bunlardan dolayı civar köylüler arasında bazı husumetler oluşturduğunu dönemin şerri sicillerine geçmiştir. Aynı şekilde Nil'in aşağı tarafı dediğimiz Akdeniz'e dökülen kısımlarında oluşturduğu alüvyonlarda aynı sıkıntılara sebebiyet vermekte idi.

İkinci bölümde “işgücü” ana başlığı altında kırsalın gücü ve uzman ölçümleri alt başlıkları ile yukarda bahsettiğimiz Nil taşmaları ve kanalların sürekli açık tutulması noktasında yapılan hummalı çalışmaların detayına inmiştir. Burada köylülerin işgücünden faydalanarak (ücreti mukabilinde) bu tamirat ve tadilat işleri hallediliyordu. Ancak büyük ve sıkıntılı işlerde bölgenin uzman gözetiminde ölçümleri yapılarak kalıcı çözümler üretilmeye çalışılıyordu. Ayrıca bir önemli konu, mezkûr dönemin bölgesel projeleri olan “Asvan barajı”, “Mahmudiye kanalı” ve “Süveyş kanalı” gibi büyük projelerde yüz binlerce insanın işgücünden istifade edilmişti. Burada şunu görüyoruz ki Osmanlı imparatorluğu bütün bu çalışmalarda kendi finansal desteğiyle birlikte bölgenin insan ve hayvan gücünü en üst seviyede kullanmaktan geri durmamıştır.

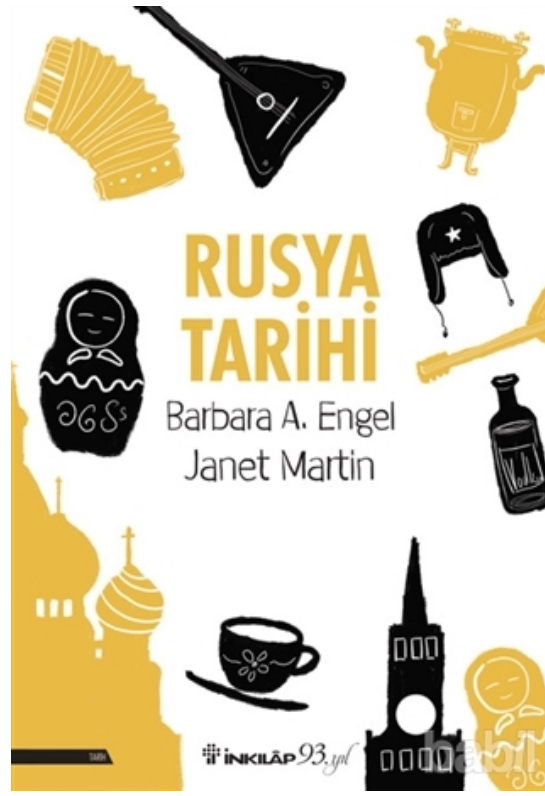
Üçüncü bölümde yazar, hayvanların bu coğrafyadaki vazgeçilmez unsurları olması ve buna bağlı hayvan fiyatları hakkında bize bilgiler aktarıyor. Tabi bu bilgileri dönemin arşiv kayıtlarından yapılan titiz çalışmalar sonucunda elde ettiğini anlıyoruz. Ayrıca bu belgeler sayesinde hayvanların önem ve değer sıralamasını da bize aktarmaktadır. Örneğin mandaların su kanallarında; toprağın temizlenmesi ve sürülmesi gibi ağır işlerde katır, eşek gibi hayvanlardan daha işlevsel olduğu görüyoruz. Özellikle kanalların su ihtiyacının sürekliliğini sağlayan su dolaplarının ağır yükünü manda ve öküzler çekmekte idi. Taşımada develer, süt elde etmek için inekler ikincil olarak önem kazanmaktaydı. Atlar ise birçok kişinin sahip olamayacağı zengin kişilerin alabileceği bir hayvandı. Hatta İstanbul'dan tayin olunan paşalara at hediye etmek bir zorunluluk haline gelmişti. Bu coğrafyadaki ahalinin hayatlarını idame edebilmeleri noktasında bu hayvanların yalnızca kaba kuvvetlerinden istifade etmişlerdir. Çiftçi, köylünün bu hayvanları kesip yemeleri durumu hayvanların sahip oldukları görev ve işlevsellikleri sebebiyle pek mümkün görülmemektedir. Et yemenin tamamıyla zengin elitin sahip olduğu bir imtiyaz olduğunu söyleyebiliriz.

Son bölümde “temel öğeler” başlığı altına üç alt konu ile Osmanlı –Mısır coğrafyasının ekosistemine biraz olsun açıklık getirmeye çalışmıştır. 16 yy. da Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle, Osmanlı imparatorlu İslam âleminde önemli bir görev üstlenmiş oldu. Çünkü İslam âleminin kutsal bölgesi Hicaz'ın iaşesi önceden Memlûkler tarafından Mısır coğrafyasından karşılanıyordu. Yazar kitapta, Hicaz'ın bu ihtiyaçlarını Osmanlı'nın karşılamaya devam ettiğini vurguluyor. Bu ihtiyaçların sevki için gereken gemilerin yapımında coğrafyaların birbiriyle olan güçlü alakalarını ortaya koymak için 18 yy. da yapılacak olan gemilerin kerestelerini Batı Anadolu ve Karadeniz kıyılarından temin edildiğini ayrıca bu gemilerin yapımında bulunacak kalifiye insan gücünün yerel halktan sağlanmasıyla her iki coğrafyanın merkezden

nasıl yönetildiğini bize göstermiş oluyor. Ana başlığın ikinci önemli konusu vebadır. Mısır tarih boyunca bazen Nil'in taşkın sularıyla kıtlıklarla, kuraklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bunlar Mısır'ın çevresel gerçeklikleri olarak görülüyordu. Yazar kitabında vebanın da bu afetler gibi Mısırın bir parçası olarak ele alınması gerektiğini savunuyor. Çünkü bu afetler nasıl çevre coğrafyayı etkiliyorsa vebanın da coğrafya üzerinde aynı etkiyi yaratığını iddia ediyor.

Üçüncü ve son konuda yazar, 18 yy. sonlarında İzlanda adasındaki Laki yanardağının patlaması sonucu çevreye yaydığı kükürt bulutlarının Avrupa ile birlikte Osmanlı coğrafyası ve Mısır üzerindeki etkilerini bir tablo üzerinden tarih ve miktarlar vererek açıklamaya çalışıyor. Ayrıca çok uzak mesafelerde gelişen bir doğa olayının küresel iklimi nasıl etkilediğine Osmanlı Mısır'ının coğrafi ekosistemi üzerinden bazı tespitler yaparak açıklık getirmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak farklı bir tarihi çalışma değerinde kitabı ele aldığımızda, yazar bir coğrafyanın unsurları olan insanlarla birlikte nehirler, kanallar, araziler, hayvanlar iklimler doğal afetler bütününde bir ekosistem anlayışı içerisinde konuları işlemiştir. Yani Osmanlı imparatorluğunun ekosistemi içerisinde Mısır tarihinin 17., 18. ve 19. yüzyıllarını konu alarak Mısır coğrafyasının Osmanlı'dan, Osmanlı'nınsa Mısırdan ayrı görülemeyeceğini anlatmaya çalışmıştır. Osmanlı tarihini oluşturan Mısır gibi diğer bölgeleri de göz ardı etmemek lazım. Bu ekosistem içerisindeki herhangi bir bölgede oluşabilecek olumlu olumsuz değişikliklerin, Osmanlı hâkimiyet alanları genelinde hatta dışında kalan coğrafyayı etki alanına alabilmektedir.

Rusya Tarihi

Barbara A. Engel, Janet Martin, Çev. Feyyaz Şahin

İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2020, 176 Sayfa, ISBN: 978-975-10-3549-3

Nur Banu ŞİMŞEK*

Barbara A. Engel, Amerikalı bir Rus tarihçisidir ve Colorado Boulder Üniversitesi'nde ordinaryus profesördür. Janet Martin, Miami Üniversitesi Tarih Bölümü Fahri Profesörüdür. Çok sayıda makalenin ve birkaç kitabın yazarıdır. Kitabın çevirisini yapan Feyyaz Şahin, 2010 yılında YTÜ İngilizce öğretmenliği bölümünden mezun olmuştur ve çevirisini yaptığı birçok eser bulunmaktadır.

Bu eser *Russia in World History* adıyla 2015 yılında kaleme alınmış olsa da Türkçeye 2020 yılında çevrilmiştir. Kitap, toplamda sekiz bölümden oluşmaktadır ve Rusya'nın oluşumundan başlayarak Rusya'nın günümüze kadar önemli olaylarını ele almaktadır. Özetle bu kitap Rusya Tarihi'ni ana hatlarıyla konu alarak yazılmıştır. Kitabın içinde bulunan kronoloji bölümü, okurun kitabı tarihi sıralamaya göre takip etmesine yardımcı olmaktadır. Kitabın belli bölümlerinde kullanılan resimler, yazılan konulara uygun bir şekilde yerleştirilmiştir. Kullanılan dil akademik dile uygun olmakla birlikte akıcı ve yalın olması ile okuyucuyu yormamaktadır. Dipnotları bölüm bölüm ayrılarak kitabın sonuna koyulmuştur ve etkin bir şekilde kullanılmıştır. Kitapta Rusya'nın dönemler boyunca gerçekleşen siyasi olaylarının anlatılması ile birlikte kültürel ve bilimsel yenilikler de belirtilmektedir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi

Kitabın ilk bölümünde, *İlk Vakayiname* eserinden aktarılan bilgilerden yararlanılarak Kiev Knezliği'nin 9. yy. da başlayan oluşumundan 13. yy. da Moğol istilası sonucu yıkımına kadar olan süreci özellikleri, gelişimi, kültürü gibi faktörler ele alınarak anlatılmıştır. Ayrıca Kiev Knezliği'ni yıkan gücün asıl sebebinin Moğol istilası olması ile birlikte kendi aralarında yaşanan anlaşmazlıkların Rus topraklarını dışarıdaki düşmanlara savunmasız hale getirdiği belirtilmiştir.

Moskova'nın Oluşumu ve Gelişimi başlıklı ikinci bölüm, Moğol İmparatorluğu hakkında vakayinameden yararlanıp özet bir bilgi vererek; Moğolların Rus topraklarına gelerek gerçekleştirdiği saldırılarını anlatmaktadır. Moğollar, Kiev Knezliği'ni yenilgiye uğratarak ülkenin nüfusunun çoğunu yok etmiştir. Ruslar, Moğol darbesinden sonra eski gücüne kavuşamazken Kuzeydoğu Rus'taki diğer şehirlerin ise büyümeye başladığı belirtilmiştir. Kuzey kısımlar, 15. yüzyılda Moğol hâkimiyetinden çıkarak kurulacak olan Rus devletlerinin çekirdeğini oluşturduğu belirtilmiştir. Bunlardan birinin, Aleksandr Nevski'nin oğlunun yönetiminde olan Moskova olduğundan bahsedilerek Moskova prenslerinin, ticari bağlantıları ve yeni toprakları ilhak ederek komşu knezlikleri kendilerine tabi kılması sayesinde en güçlü Rus knezliklerinden biri haline geliş serüveni detaylıca anlatılmaktadır. Ayrıca bu bölümde Altınordu Devleti konu edilerek dağılışına kadar ki olan süreci özet bir şekilde anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm, Rus topraklarının Avrupa etkisine girerek yaşadığı değişimlerden bahsedilerek başlamaktadır. Ardından Moskova'nın Litvanya ile gerçekleşen savaşları sonrası Moskova'nın Altınordu güçleri ile karşılaşarak Uğra Çarpışması'nın yaşanması Moğolların Rus knezlikleri üzerindeki hâkimiyetinin sonu olarak yorumlanmaktadır. Diğer yandan Moskova ile ortaya çıkmakta olan Tatar Hanlıkları'nın, Kazan Hanlığı'nı ve Astrahan'ı kendi topraklarına kattığı belirtilmiştir. Moskova'nın gerçekleştirdiği zaferleri sonucu devletin yapısını köklü bir şekilde değiştirdiği açıklanmıştır. Moskova'nın genişlemesi ve yöneticilerinin gücü, gittikçe artan nüfusuna bağlı olduğu anlatılarak IV. İvan ve seleflerinin sebep olduğu toplumsal bozulma ve ekonomik zararların etkilerinin gerçekleştiği Karışıklık Dönemi olarak bilinen dönemin Micheal Romanov'un yeni çar seçilmesiyle ne şekilde sona erdiği anlatılmaktadır. Bunun sonucunda ise Rus İmparatorluğu 17. yüzyılın başından 1917 yılına kadar Romanov Hanedanlığı'nın egemenliğine girmiştir.

'Petro Devrimi' başlıklı dördüncü bölüm adından da anlaşılacağı üzere Çar Petro'nun saltanatından 1725 yılında varis bırakmadan ölümü ile geçen süre ele alınmıştır. Büyük Petro'nun kişiliği, döneminde gerçekleştirdiği yenilikler ile savaşlar, hükmetme biçimi, orduda yaptığı değişiklikler gibi birtakım özellikler bu bölümde yalın ve akıcı bir şekilde detaylıca anlatılmıştır. Büyük Petro'nun dünyaya varlığını duyurduğu Rus İmparatorluğu, yüzyılın sonunda topraklarını çok fazla genişletmiş ve tam anlamıyla güçlenen ordu sonunda kırsal kesimde yaşayan halkların hakkından gelmeyi başararak Rusya'nın sınırlarını güvenlik altına almış ve genişletmişti. Bölüm sonunda Büyük Petro'nun ölümünden sonra ardında yoksulluktan kırılmış bir köylü sınıfı ile Avrupalılaşmış bir Rusya bırakmış olduğu belirtilmiştir.

Eserin beşinci bölümü, Avrupa tarihinin en güçlü kadın hükümdarı olan Büyük Katerina'nın, Rusya'nın Avrupa'daki güç politikalarında oynadığı rolü ile önemli ölçüde artmasından bahsederek Katerina'nın hayatı ve tahta çıkışını detaylıca anlatmaktadır. Katerina'nın, tahtı zorla ele geçirme süreci anlatıldıktan sonra onun saltanatı sırasında kültürün büyük ölçüde Batı'dan yayılarak geliştiği bahsedilmektedir. Ardından 1773'te patlak veren isyanın nedenleri ve sonuçları tartışılarak detaylıca konu edinmiştir. Katerina'dan sonra tahta çıkan I. Aleksandr'ın döneminin başlamasıyla bu dönemde gerçekleşen olaylar açıkça anlatılmaktadır. Ayrıca Rus edebiyatının gelişiminin bu dönemde büyük ölçüde artmasının sebepleri ve sonuçları ele alınarak anlatılmıştır. Ruslar, Napolyon ile karşı karşıya geldiğinde Rusya'nın Napolyon karşısında aldığı zafer, Rusya'nın uluslararası prestiji ve Rusların kendi öz imajları açısından çok büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Rusya'nın Avrupa'da üstün bir güç olma yolunda geçirdiği dönüşümün bu zafer sayesinde tamamlandığından ise ayrıca bahsedilmiştir. Bölüm, Rusya'nın Kırım ile gerçekleştirdiği savaşın önemli detaylarından bahsedilerek, Kırım Savaşı'nda Rusların yenilmesi ile son bulur.

Altıncı bölüm, 19. yüzyılın ikinci yarısında isyanların önemli bir ölçüde artış göstermesinin sonucunda yeni çar II. Aleksandr, başka bir isyanın daha patlak vermesinden korkarak Rusya'ya uyguladığı birtakım reformlardan bahsederek başlar. Uygulanan bu reformların önemli sebepleri, nedenleri ve detayları ele alınarak, reformlar sonrası gelen isyanlar Rusya'yı bir devrime sürüklemiş olduğu açıkça belirtilmiştir. Yaşanan bu olaylar sonucu III. Aleksandr yeni çar olarak, babasının olumsuz tepkiler alan reformlarını kısıtlamaya çalışmış olduğu anlatılmıştır. Ardından Rusya'nın ekonomik kalkınması ve küresel ekonomi ile bütünleşmesi, yoksulluk ve sefaletin artmasına sebep olarak gösterilmiş, aynı zamanda daha önce hiç görülmemiş bir coğrafi ve toplumsal hareketlilik sürecini teşvik ettiği belirtilmiştir. Hızlı ekonomik değişim, Rusya'nın gelişmekte olan orta sınıflarında farklı tepkiler bulması, bu sınıfın otokratik hükümeti ve ekonomik politikalarını eleştirmeye başlamasıyla devrimin gerçekleşmesi konu edinilmiştir. Çarın en sonunda devrime güç veren birliği yok ederek harekâtı durma noktasına getirdiği anlatılarak bu bölüm sonlandırılmıştır.

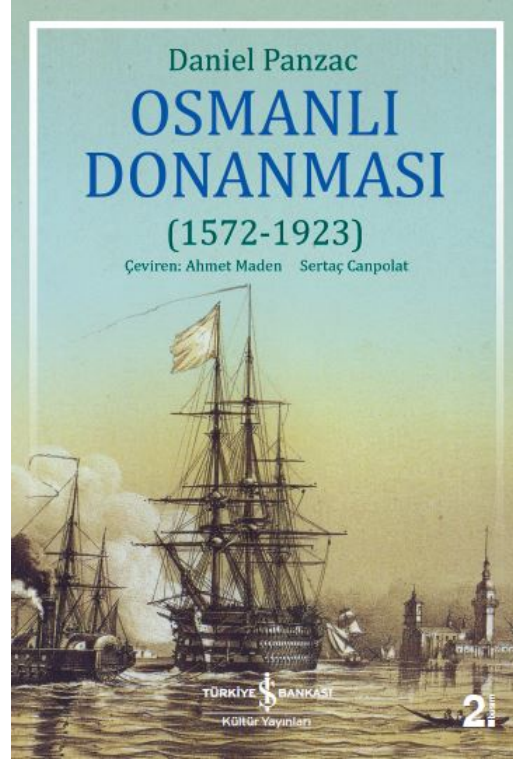
Yedinci bölümde ise 1905-1945 arası gerçekleşen savaşlar ve devrimler detaylı bir şekilde ele alınarak anlatılmıştır. Yaşanan bu savaşlar, özellikle I. Dünya Savaşı süresince Rusya'nın ne tür politikalar izlediği ve bu süreç boyunca yaşadığı olaylar belirtilmiştir. Rusya'da otokrasinin son bulması ile çok sayıda yeni sivil özgürlükleri getirdiği yenilikler yorumlanmıştır. Bu süre sonra Sovyet yönetimine geçiş süreci ve öncesi açık bir şekilde anlatılarak okuyucuya aktarılmıştır. Vladimir Lenin'nin stratejik eylemlerinin Rusya üzerindeki etkilerinden bahsedilerek Sovyetlerin modernleşme sürecinin hızlanmasına kadar olan süreç anlatılmıştır. Daha sonra Stalin rejimi ile II. Dünya Savaşı'nın Sovyetlerin gözünden ne şekilde gözüktüğü belirtilerek yedinci bölüm son bulmuştur.

‘‘Soğuk Savaş ve Komünizmin Çöküşü’’ (1945'ten Günümüze) başlıklı sekizinci ve son bölümde, Sovyetler Birliği'nin bir süper güce ve savaş sonrası dünyadaki en büyük iki devletten birine dönüşmesinin Almanya karşısında alınan zaferin sonucu olduğunu belirterek başlangıç göstermektedir. Bu süreç sonrası yaşanan olayların anlatılmasıyla Soğuk Savaş dönemine gelinerek Soğuk Savaş'ın, dış politikaların yanı sıra iç

politikaları şekillendirerek ülkede bir gerilime sebep olduğundan bahsedilmiştir. Ardından 1956 yılında Stalin'in ölümü ile Kruşçev'in iktidara geçmesiyle birlikte değişimin başladığı aktarılmaktadır. Sovyetler Birliği, dış dünyaya daha açık hale gelmesiyle bilimsel gelişmeler artış göstermiştir.

Yazarlar, Kruşçev'in yerine geçen adamların, değişim değil, istikrar peşinde olduğunu belirterek Sovyetler Birliği'nin, on yıldan biraz daha fazla sonra bu sebeple yıkıldığını aktarmaktadır. 1985 yılında iktidara gelen Mihail Gorbaçov, Sovyet sistemini yeniden düzenleyip canlandırmak ve Soğuk Savaş'a son vermek için çok uğraşmış olsa da ortaya çıkan birtakım sıkıntıların buna engel olduğu aktararak bunun sebepleri açık bir şekilde anlatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte ortaya çıkan küresel ölçekte gerçekleşen etkiler konu alınarak detaylıca açıklanmıştır. Kitap, 1991 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle onun izlediği politikalar ve hem devleti getirdiği durum hem de getirebileceği durumların ihtimalleri hakkında tahminler yürütülerek sonlanmıştır.

Sonuç olarak bu eser, Rusya Tarihi'ne ilgisi olan ve Rusya Tarihi hakkında araştırma yapmak isteyenler için faydalı olabilecek bir kaynaktır.

Osmanlı Donanması (1572-1923)

Daniel Panzac Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat

Kültür Yayınları, İstanbul: 2018, 600 Sayfa, ISBN: 978-605-2955-67-3.

Münevver YILDIRIM*

Akdeniz’de Osmanlı-Fransız denizcilik tarihine dair yaptığı çalışmaları ile tanınan Daniel Panzac, Osmanlı topraklarında veba salgınları ile ilgili yazdığı ve ilk kez 1985 yılında basılan *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)* isimli eseri ile bu alanda önemli bir yere sahip olmuştur. Daniel Panzac’ın tanıtımını yapacağım *Osmanlı Donanması* isimli eseri ise kendisinin uzun yıllar boyunca Osmanlı denizciliği üzerine yaptığı çalışmaların bir sonucudur. 600 sayfa olan eser bugün McMaster Üniversitesi’nde bulunan ünlü askeri tarihçi Virginia H. Aksan’ın sunuşu ile başlamaktadır. Sunuşun ardından kitabın editörü Emin Yener tarafından yazılmış olan Editör Notu, Önsöz, Haritalar ve Giriş kısmından sonra 11 ana bölüm yer almakta ve bu ana bölümleri Sonsöz, Notlar, Kaynakça ve Dizin takip etmektedir.

Virginia H. Aksan, kitabın sunuş kısmında, kitabın yazarı Daniel Panzac’ın Akdeniz Tarihi Araştırmaları alanı için sahip olduğu önemden bahsetmiştir. Yine Aksan, Daniel Panzac’ın ele aldığımız Osmanlı Donanması isimli eserinin, Osmanlı Tarihi literatürü için çok önemli bir katkı olduğunu vurgularken aynı

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Anabilim Dalı öğrencisi, emunevveryildirim@gmail.com

zamanda eserin içeriğine ve yazarın vurgulamak istediği noktalara dikkat çekmiştir. Bu noktaların başında Panzac'ın eserini 1571 yılı yani Osmanlı deniz gücünün düşüşe geçişi olarak kabul gören İnebahtı Muharebesi ile başlatması gelmektedir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde de belirttiği gibi Panzac, İnebahtı Muharebesi sonrasında, Osmanlıların kendi dayanıklılığını ve esnekliğini teşhis edebildiğini düşünmektedir. Aksan'ın dikkat çektiği diğer nokta ise, Panzac'ın eserini kaleme alırken erişebilirliğinin yeterli olmamasından dolayı Osmanlı arşivlerine başvurmamasıdır. Aksan'a göre, Panzac'ın eseri Osmanlı arşivlerine dayalı çalışmaların artması ile hem giderek desteklenmiş hem de bazı yönleriyle eleştirilmiştir ancak yine de bu eserin, Osmanlı donanma teşkilatı, yapısı ve kendi kendini yenileme kabiliyetine dair temel savına zarar gelmemiştir ve ileride gelmesi de mümkün olmayacaktır.

Kitabın editörü tarafından, Aksan'ın sunuş kısmının ardından eklenen *Editör Notu* bölümünde, eserin yayımlanmasından sonra geçen süreçte Osmanlı arşivleri ve Rusya başta olmak üzere yabancı arşivlerdeki yeni bilgilerin ortaya çıkmasının, eserin bazı noktalarında düzeltmeler ve güncellemeler yapılması gerektirdiği ve bu nedenle Panzac tarafından teyit edilmiş bütün tahsislerin *editörün notu* biçiminde dipnot olarak yerleştirilmiş olduğu vurgulanmıştır. Eserin Önsözünde yazar Daniel Panzac, 14. yüzyılın ortasından itibaren ele alarak 1571 yılındaki İnebahtı Muharebesi'ne kadar olan süreçte Osmanlı deniz gücünün yükselişinden ve Akdeniz'deki başarılarından bahsetmiştir. İnebahtı/Lepanto Muharebesinden bahsettikten sonra ise Osmanlı'nın deniz tutkusunun 1580 yılına doğru nispeten söndüğünü fakat Osmanlı deniz kuvvetleri için yeni bir devrin başladığını da vurgulamıştır.

Eserin I. bölümünde 1571-1574 yılları arasındaki süreci ele alan yazar, İnebahtı sonrasında donanmanın yeniden inşasını anlatmıştır. Bu süreci anlatırken Sadrazam ile Kaptanı Derya'nın rollerine değinmiş ve donanmada mevcut olan gemilerden bahsetmiş ve 1574 yılında Tunus'un yeniden fethi ile birinci bölümü bitirmiştir. *Tunus'un Yeniden Fethinden Girit Seferine: Kişiler ve Kurumlar* adlı II. Bölüm, dönemin gemi türlerini, gemi mürettebatını, Osmanlı deniz ticaretini ve Mağrib Korsanlarını içermektedir. III. bölümde ise yazar, Girit Kuşatmasına kadar olan süreçte Akdeniz'deki korsanlardan bahsettikten sonra, aksak bir Osmanlı hakimiyeti olduğunu düşündüğü Karadeniz'e de değinmiştir. Eserin *Ege Denizi Hâkimiyeti ve Osmanlı Donanmasında Dönüşüm, 1645-1701* isimli IV. bölümünde Panzac, Girit Savaşı'nı anlattıktan sonra nihayet donanmanın dönüşümünü ele almış ve kadırgadan kalyona geçişte Mora Seferi'ni de örnek göstererek Osmanlı'nın diğer devletlere nazaran yelkenli gemi inşasına daha geç bir dönemde başlamış olmasına rağmen başarılı bir dönüşüm gerçekleştirdiğine dikkat çekmiştir. Kitabın V. bölümünde 1701 yılından 1774 yılına kadar olan süreci değerlendiren yazar, bu süreçte Osmanlı'nın yeniden kazanılmış fakat kırılğan bir hakimiyeti olduğunu dile getirmiştir ki bu tezini de 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi ve Çeşme Faciası ile desteklemiştir.

VI. bölümde, Nizam-ı Cedid ve donanmanın yeniden inşasını kaleme almış, VII. Bölümde, İmparatorluğun bütünlüğünün girdiği tehlikeden bahsetmiştir. Panzac, VIII. bölümde Tanzimat devrinde Osmanlı donanmasının yaşadığı büyük değişimi yani kalyondan büyük tonajlı zırhlı gemilere geçiş sürecini ele almış ve 1853-1856 Kırım Harbi ile ardından kurulan yeni zırhlı Osmanlı donanmasını anlatmıştır. Yine

bu bölümde Osmanlı'da gerçekleşen reformlardan bahsetmiş ve İngiliz bahriye sisteminin Osmanlı bahriyesine uygulanışına dikkat çektikten sonra, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ne de değinerek sekizinci bölümü bitirmiştir.

Kitabın II. *Abdülhamid Devri Donanması: Ulusal Girişim (1878-1897)* isimli IX. bölümünde yazar, Sultan Abdülaziz döneminde devleti mali sıkıntıya sokarak inşa edilmiş donanmanın, II. Abdülhamid döneminde Haliç'e demirlenmesi hususunu değerlendirmiştir. Bu değerlendirmesinde; II. Abdülhamid döneminde donanmaya ayrılan bütçe önceki döneme göre daha kısıtlı olsa da bu durumun devletin içinde bulunduğu mali zorluklarla ilgili olduğunu öne sürmüştür. Aynı zamanda Abdülaziz döneminde inşa edilen donanmanın iyi düşünülmemiş, askeri ve diplomatik bir hedef gözetilmeden salt bir güç gösterisi yapma arzusuna dayandığını, II. Abdülhamid döneminde ise şartlara uyum sağlayarak ve devletin mali durumunu gözden kaçırmadan, devletlerarası alana müdahale etme iradesinin açığa çıktığını söylemiştir. Ayrıca yine bu bölümde, bahsi geçen dönemin bahriye ile ilgili en önemli gelişmelerinden biri olan Jeune Ekolünü anlatmıştır.

Dolayısıyla yazar, bu bölümü takip eden X. bölümde torpidobotlar ile olan mücadeleden ve ardından ortaya çıkan Hafif Kruvazör, Dretnot ve Denizaltı gibi yeni savaş gemilerinden bahsetmiştir. 1898-1914 arasındaki süreci ele aldığı bu bölümü Balkan Savaşları ile bitiren Panzac, XI. bölümde Birinci Cihan Harbi sürecindeki Osmanlı Donanmasını ele almıştır. Sonuç kısmında ise Daniel Panzac, eseri kaleme alırken niyetinin; Osmanlı donanmasının üç buçuk asır boyunca geçirdiği evrimi kronolojik olarak incelemek olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Osmanlı donanmasının evrimini iki safhaya ayırmıştır. 1572-1718 tarihleri arasındaki dönemin birinci safhayı oluşturduğunu ve bundan sonraki yarım asırda çoğu kez küçümseniyor olsa dahi Osmanlı'nın Akdeniz'de barış dönemi (Pax Ottomana) yarattığını söylemiştir. İkinci safhayı ise 1770 yılı itibariyle Çeşme faciasının ardından donanmada yelkenli gemilere geçiş yaşanması ile başlatmıştır. Bununla beraber Osmanlı donanmasının başlıca görevinin payitahtın müdafaasında öncü karakolluk olduğunu; Çeşme, Navarin ve Sinop muharebelerini bir de bu gözle değerlendirmek gerektiğini ve çelişkili gibi görünse de bu açıdan Osmanlı donanmasının görevini asırlar boyu yerine getirdiğini ileri sürmüştür.

Yazarın, eseri kaleme aldığı dönemde erişim imkânının kısıtlı olması sebebiyle Osmanlı arşivlerinden yeterince faydalanamadığını ve eserde bundan kaynaklı eksiklikler olduğunu söylemiştir. Bu eksikliklere rağmen sunuş kısmında Virginia Aksan'ın da belirttiği üzerine bu eserin, Osmanlı donanma teşkilatı, yapısı ve "*kendi kendini yenileme kabiliyetine*" dair temel savına zarar gelmediğinden dolayı bu eser Osmanlı Denizcilik Tarihi alanı için oldukça önemlidir.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876–1923)

Alev Duran

İstanbul, Hiperyayın, 2018, 106 sayfa, ISBN: 978-605-2137-40-6

Özgür ERDİNÇ*

Eğitim bir toplumun kalkınmasını sağlayan yegâne unsurlardan biridir. Eğitimli toplumlar sahip oldukları içtimaî kolektif bilinç ile başarılı bir kalkınmayı gerçekleştirmişlerdir. 1789 Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik ideolojisi Avrupa devletlerinin eğitim politikalarına etki etmiştir. Bu eğitim politikaları 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da devlet-millet bütünleşmesini beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti ise bu dönemde milliyetçilik akımına karşı “İttihad-ı Anasır” politikasını uygulamış ve eğitimde “Osmanlı vatandaşı oluşturabilme” düşüncesi ile nizamnameler hazırlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise eğitim politikaları millî boyuta evrilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. yüzyıllarda eğitime dair attığı adımlar Cumhuriyet dönemindeki millî eğitim hamlelerinin temelini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti eğitim tarihi ile alakalı bugüne kadar birçok bilimsel kitap, makale ve bildiri yazılmıştır. Bu kitap çalışmalarından biri de Dr. Öğretim Üyesi Alev Duran'ın *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim*

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, ozgur_erdinc@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1061-4925>.

(1876–1923) isimli eseridir. Eserde Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar yapılan eğitim faaliyetleri, eğitim sisteminin yapısı, eğitim için yapılan ıslahatlar ve çıkarılan nizamnameler, açılan devlet okulları ve özel okullar konu edilmiştir.

Mezkûr eser “Önsöz” (s.9–10); “Giriş” (s.14–20); ve üç ana bölümden meydana gelmiştir. İlk bölüm “I. Meşrutiyet Devri (1876–1908)” (s.21–48); ikinci bölüm “II. Meşrutiyet Devri”(s.49–66.); üçüncü bölüm “Cumhuriyete Giden Yolda Eğitim” (s.67–84); isimlerini taşır. Ardından “Sonuç” (s.85–86); “Kaynakça” (s.87–98); “Tablolar Listesi” (s.98); “Ekler” (s.99–106) kısımları ile kitap nihayete ermektedir. Çalışma son derece sade bir üslupla ele alınmıştır. Ağdalı bir dil kullanılmamıştır. Bu sayede çalışmadaki bilgiler kolaylıkla anlaşılabilir. Eserde konuların kronolojik bir düzen içerisinde okuyucuya aktırılmasına dikkat edilmiştir. Bu durum incelenen konular arasında daha rahat bağlantı kurulmasını sağlamıştır. Eser, iyi bir kaynakçaya sahiptir. Yazar, Osmanlı eğitim tarihine dair başvurulması gereken temel eserlerin hemen hemen hepsinden yararlanmıştır. Ancak Ekler kısmında yer alan “Darülfünun Dersleri Kapağı” isimli Ek III ve “Darülfünun Dersleri Kapağı 2” isimli Ek IV kitabın baskısı nedeniyle okunamamaktadır. Yazar, kitabın “Önsöz”ünde araştırma hakkında kısa ve teknik bilgilere yer vermiştir. Ardından 1876 Kanun-i Esasi ile öğretim faaliyetlerinin her vatandaşa hak olarak tanınmasına vurgu yaparak, 1879 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile eğitim, öğretim, program, ders kitapları ve öğretmen yetiştirilmesine dair yapılan düzenlemelerin önemine dikkat çekmiştir. Böylelikle yazar, eseri okumaya başlayacak olan kişilerin kitapta hangi konular ile karşılaşacağı önceden tasavvur edilmesini sağlamıştır. Bu kısımda okuyucu için oluşan intiba kitabın konuyu ana hatları ile işleyeceğine dairdir.

Yazar, kitabın “Giriş” kısmında, doğru bir anlatım ile Kanun-i Esasi öncesinde eğitim sisteminin yapısına değinmiştir. Bu kısımda Sultan II. Mahmud döneminde eğitim faaliyetlerinin sistemli hale getirilmeye çalışıldığı, ancak kurumsallaşmaya Tanzimat Dönemi ile başladığı ifade edilmiştir. Nitekim II. Mahmud döneminde ülkeyi bayındır hale getirmek ve eğitim sistemini düzenlemek için 1838’de kurulan “Meclis-i Umur-ı Nafia Nezareti”, Tanzimat döneminde daha işlevli hale getirilmiştir. Tanzimat döneminde eğitim işlerini düzene sokmak için geçici olarak 1845’te “Meclis-i Maarif-i Muvakkat” açılmış daha sonra bu meclis daimi olarak 1846’da “Meclis-i Maarif-i Umumiye” adını almıştır. Ayrıca yükseköğretim mertebesinde olan Dârülfünun’un temelleri Tanzimat döneminde atılmış ve 1851 tarihinde ilk Türk İlimler Cemiyeti sayılan “Encümen-i Daniş” kurulmuştur. Yazar bu gelişmelere ek olarak, 17 Mart 1857 tarihinde “Maarif-i Umumiye Nezareti”nin teşkil edildiği ve bu nezaret bünyesinde 1866’da “Telif ve Tercüme Dairesi”nin kurulduğu, 1870’te “Telif ve Tercüme Nizamnamesi”nin çıkarılarak tercüme işlerinin de belirli bir düzen içine alındığı bilgilerini aktarmaktadır. Yazar, bu kısımdaki bilgileri kısa ve anlaşılır cümleler ile okuyucuya özetlemiştir. Nitekim bir konunun iyi anlaşılabilmesi için sade ve anlaşılır bir giriş elzemdir. Yazar, bu anlattıkları ile eserin hangi istikamette gideceğinin ipuçlarını vermektedir. Bu bilgilere ek olarak Tanzimat Dönemi öncesi Osmanlı Devleti’nin eğitim politikalarındaki ümmet kültürüne dayalı kişilerin yetiştirilmesine kısaca değinilse daha güzel olabilirdi. Ancak giriş kısmı bir bütün olarak değerlendirildiğinde gayet başarılıdır ve yeterlidir.

Eserin “*İlk Bölümü*”nde, Tanzimat’tan Meşrutiyet dönemine giden yolda gerçekleştirilen eğitim reformları ve çıkarılan nizamnameler incelenmiştir. Yazar, 1869’da çıkarılan “*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*” ile eğitim sistemindeki sorunlara köklü çözümler bulunmak istendiğini ve yine aynı yıl “*Meclis-i Kebir-i Maarif*”in kurularak eğitim işlerinin düzene konulmaya çalışıldığını belirtmektedir. Ardından Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkması ve Kanun-i Esasi’nin ilanı ile başlayan I. Meşrutiyet dönemi eğitim faaliyetleri ele alınmıştır. Tanzimat Dönemi’nde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile tasavvur edilen eğitim ıslahatlarının tam olarak başarıya ulaşamadığı ancak bu nizamnamenin Sultan II. Abdülhamid döneminde de tatbik edilmeye devam edildiği ifade edilmiştir. Tanzimat döneminde gerçekleştirmek istenen eğitim ıslahatları Sultan II. Abdülhamid ile beraber İstanbul’a has olmaktan çıkıp tüm imparatorluk sathına yayılmıştır. Bu dönemde çok sayıda ıslahat yapıлып, gerek merkeze gerekse taşraya birçok okul açılmıştır. Yazarın, Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan bu okulların “*niceliğinin çok, niteliğinin ise az olduğu*” tespiti oldukça önemlidir. Yazar ayrıca II. Abdülhamid döneminde Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerde ilköğretim kademesindeki okulların daha fazla açıldığına dikkat çekmektedir. Yine bu dönemde ilk kez diğer vilayet merkezlerinde öğretmen yetiştirmek için okullar ve kurslar açıldığı da vurgulanmıştır. Yükseköğretim kurumları statüsünde olan Dârülfünun’un, askerî yüksekokulların ve öğretmen yetiştirmek için açılan okulların, özel okulların, mesleki ve teknik eğitim okullarının hem merkezde hem de taşradaki durumları ve istatistikî bilgileri bu bölümde yer almaktadır. Bu hususlara ek olarak, Sadrazam Mehmet Sait Paşa’nın Layihası’na ve layihanın getirdiklerine, Maarif Nazırı Haşım Paşa’nın başkanlığında kurulan komisyona ve eğitime olan katkılarına, I. Meşrutiyet Dönemi eğitim sisteminin yapısına, merkez teşkilatının eğitim ile ilgili faaliyetlerine, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde meydana gelen değişikliklere dair tespitler okunmaya değerdir. Okuyucu bu kısmı okuduğunda I. Meşrutiyet Dönemi’ndeki eğitime dair yeterli bilgiler bulacaktır. Ayrıca I. Meşrutiyet Dönemi eğitim tarihi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapmak isteyen kişiler, bu kısımdaki bilgilerden ve tablolardan istifade edebilir. Bu kısımda Tanzimat, I. Meşrutiyet dönemi eğitim politikalarının, devlet tarafından halka benimsetilmesine yönelik çalışmaları ve halkın bu çalışmalara olan tepkisine daha fazla değinilmesi okuyucu açısından daha doyurucu olabilirdi. Ancak bu kısım incelendiğinde her açıdan tatmin edici bilgilere sahiptir.

Eserin “*İkinci Bölümü*”nde II. Meşrutiyet döneminde eğitim alanındaki değişimlere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ülkedeki okulların İttihat ve Terakki yönetimindeki değişimleri ve dönüşümleri ele alınmıştır.

Yazar, 1908’de II. Meşrutiyet ilanı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin millî bir maarif için bir program hazırladığını belirtmiş ve bu programdaki milliyetçi yaklaşıma dikkat çekmiştir. Bu programa göre cemiyetin amacı şu şekildedir:

“Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve hâldeki eserlerini, işlerini durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk

memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını arayıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine alışmak ve ona göre incelemektir...”

Tanzimat döneminde bir Osmanlılık projesi olan ve II. Meşrutiyet döneminde de yürürlükte bulunan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yerine, Maarif Nazırı Emrullah Efendi 1909’da “*Maarif-i Umumiye Kanun Tasarısı*”nı yürürlüğe koymaya çalışmış ancak bunu başaramamıştır. Bunun üzerine Maarif Nazırı Emrullah Efendi maarifi, cennette bulunan ve dalları bütün cenneti gölgeleyen Tuba Ağacı’na benzeterek reform hareketlerine yüksek dereceli kurumlardan başlamak istemiştir. Ancak bu düşüncesini de gerçekleştirememiş ve imkânlar dâhilinde ilköğretimi teşkilatlandırabilmiştir. Yazar bu bölümde okul öncesi eğitimi için açılan Ana Mektepleri ve I. Dünya Savaşı’nda yetim ve yoksul kalan çocuklar için açılan Darüleytam gibi yeni okullara dair bilgiler vermektedir. Ayrıca 1911 tarihli “*Maarif-i Umumiye Teşkilatı Nizamnamesi*”nin ve 1913 tarihli “*Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati*”nin getirdiği yenilikler ele alınmıştır. Eserin bu kısmındaki bilgileri İttihat ve Terakki’nin eğitim projelerine dairdir. Okuyucu bu kısımda İttihat ve Terakki’nin eğitime yönelik gerçekleştirmeyi arzuladığı faaliyetleri tespit edebilir. Ayrıca I. Meşrutiyet ile II. Meşrutiyet Dönemleri arasındaki eğitime yönelik düşünce farklılıklarının bir çıkarımı yapılabilir. Ancak bu kısımdaki eğitim faaliyetleri ilk bölüme göre daha az sayfada anlatılmıştır. Bu durumun nedeni ise incelenen konuların tarih aralığından kaynaklı olabilir. Yazar, bu kısımda İttihat Terakki’nin çıkardığı nizamnameler ve kanunlar ile eğitim politikalarının kurumsallaşma çabasına vurgu yapmaktadır. İttihat Terakki’nin eğitim ile ilgili değerlerini ve normlarını, halk için uygulayacağı eğitim politikalarına dair düşüncelerini tespit etmek mümkündür. Okuyucu bu kısımda İttihat Terakki’nin eğitim ile ilgili görüşlerini zihninde iyi şekilde tahayyül edecektir.

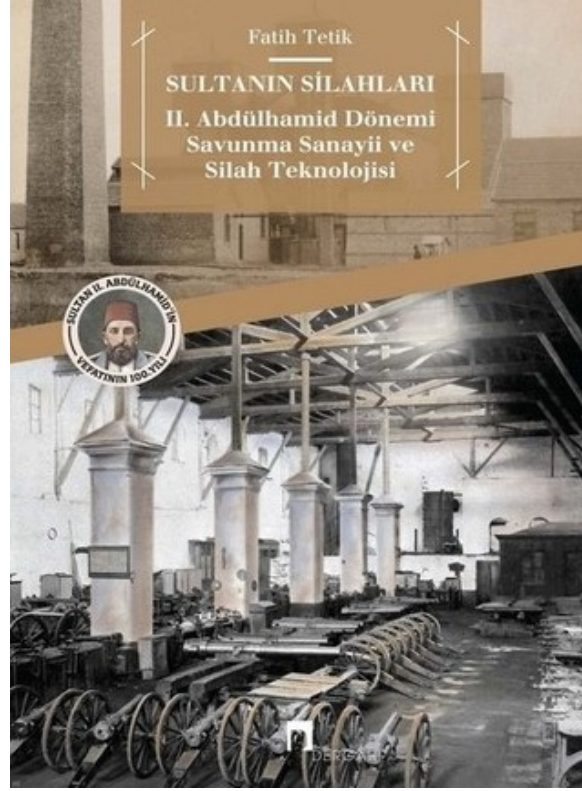
Eserin “*Üçüncü Bölümü*”nde 1908–1923 yılları arasında yapılan faaliyetler incelenmiştir. Yazar, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin oluşturduğu eğitim politikalarının I. TBMM döneminde devam ettirildiğini belirtmektedir. 15 Eylül 1916’da İstanbul’da İttihat ve Terakki, Ziya Gökalp başkanlığında bir kongre düzenlemiştir. Bu kongrede Dârülfünun için ıslahat istenilmiş, eğitim kurumlarının ve kültür hayatının geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. Yazar, bu kongredeki önerilerin bir kısmının TBMM hükümetleri döneminde uygulandığını ifade etmektedir.

Anadolu’nun işgali döneminde İstanbul’da Osmanlı Hükümeti denetiminde “*Maarif-i Umumiye Nezareti*”, Ankara’da TBMM’ye bağlı “*Maarif Vekâleti*” olmak üzere iki idare bulunmaktadır. Ancak TBMM’ye bağlı Maarif Vekâleti eğitim politikaları ile daha fazla ilgilenmiştir. I. TBMM’nin İcra Vekilleri Heyeti de bir rapor hazırlamış ve bu raporda daha önce hiçbir padişah emirnamesinde yer almayan “*millî şuurunu geliştirici kitapların yazdırılması*” ifadesi yer almıştır. Maarif Vekâleti, Temmuz 1920’de kendilerini desteklemekte olan öğretmenleri örgütleyerek “*Muallime ve Muallimler Cemiyeti*”ni kurmuştur. Millî mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa Muallime ve Muallimler Cemiyeti ile 15 Temmuz 1921 tarihinde Maarif Kongresi düzenlemiştir. Yazar, TBMM’nin eğitim için büyük bir çaba harcadığını belirtmiş, ancak olağanüstü şartlardan ve Mütareke Dönemi’nde sık sık Maarif Nazırları’nın değişmesinden dolayı önemli

adımların atılmadığını ifade etmiştir. Yazar, daha sonra 1 Mart 1922’de Mustafa Kemal Paşa’nın eğitimin önemine dair TBMM’de yaptığı konuşmaya değinmiş, ardından 15 Temmuz–15 Ağustos 1923’te kurulan “*Birinci Heyet-i İlmiye*”nin çalışmaları ile ilgili bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti için sorun teşkil eden Azınlık ve Yabancı Okulları’nın Cumhuriyet sonrasında 3 Mart 1924 tarihli “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*” ile Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlanarak sorunun çözüldüğünü belirtmiştir. Akabinde Mustafa Kemal Paşa’nın eğitim hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Bu kısımdaki bilgilerin çoğunluğu Cumhuriyet’in kurulmasına kadar olan sürece dairdir. Okuyucu bu kısımda ülkedeki kurtuluş mücadelesi devam ederken eğitime dair verilen mücadelenin de ne kadar önemli olduğunu daha iyi idrak edebilir. Ancak bu kısımda Mustafa Kemal Atatürk’ün Osmanlı’nın eğitim politikalarına yönelik eleştirilerine daha fazla yer verilmesi konu ile ilgili diyalektik çıkarımların daha iyi yapılmasını sağlayabilirdi. Nitekim konunun Cumhuriyet’in kurulmasına kadarki süreci ele alması nedeniyle eğitim inkılabları tafsilatlı kapsamda ele alınmamıştır. Fakat bu kısımda aktarılan bilgiler yeterli ölçüdedir.

Eserin “*Sonuç*” kısmında eserde verilen bilgilere dair çıkarımlar yapılmaktadır. Tanzimat döneminde eğitim-öğretim kurumlarının açılıp, nizamnamelerin yapıldığı, Meşrutiyet döneminde de bu okulların açılmaya devam edilip kanunların uygulandığı ifade edilmiştir. Yazar, Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan okullarda Cumhuriyeti kuracak kadronun oluştuğunu, II. Meşrutiyet döneminde ise eğitim kurum ve programlarında millî reform yapıldığını, Cumhuriyet döneminde ise Türk eğitim sistemini çağdaş eğitim seviyesine ulaştırmak için çok sayıda inkılablara imza atıldığını belirtilmiştir. Okuyucu eseri bitirdiğinde Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadarki eğitim sürecinin geçtiği aşamaları gözünde canlandıracaktır.

Sonuç olarak denilebilir ki; bir yüksek lisans çalışması olan ve daha sonra kitap haline getirilen *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitim (1876–1923)* adlı eser, eğitim tarihi alanında çalışanlar için yararlanılabilecek kitaplar arasında yer almaktadır. Ayrıca gerek lise öğrencileri, gerek lisans öğrencileri bu kitaptaki bilgilerden dersleri için yararlanabilir. Aslında bu çalışma bir derleme çalışmasıdır. Eğitim tarihi uzmanlarının çalışmalarından ve süreli yayınlardan yararlanılmış olsa da arşiv kaynaklarından pek istifade edilmemiştir. Eser, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e eğitim tarihi ile ilgili güzel bir portre çizmiştir. Konuları sistemli, kronolojik ve anlaşılabilir şekilde işleyen ve iyi bir eser üreten Dr. Öğretim Üyesi Alev Duran’a teşekkür ederiz.

Sultanın Silahları; II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi

Fatih Tetik

Dergâh Yayınları, İstanbul: 2018, 426 Sayfa, ISBN: 978-975-995-894-7

Hakkı ÖZ*

Fatih Tetik tarafından yazılan Sultanın Silahları isimli eser Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiş olan silah alımlarını, malzeme tedariklerini ve imalathaneleri konu edinmiştir. Eser üç ana bölümden oluşmakla birlikte önsöz, giriş ve sonuç kısımları da içerisinde mevcuttur. Eserde arşiv kaynakları yoğun bir şekilde kullanılmakla birlikte ikinci el eserler ve araştırma eserlerden de yararlanılmıştır.

Yazar, kitabın giriş kısmında iki başlığa yer vermiştir. Bunlar; *Osmanlı Savunma Sanayii Tarihini Yazmak* diğeri de *Savaşın Endüstriyelleşmesi ve Ateşli Silahların Tarihi Gelişimi*. Yazar çalışmadaki iki temel soruya burada yer vermiştir. Bu sorulardan ilki “*Osmanlı yönetim kademesinin Avrupa’da ortaya çıkan harp teknolojisiyle ilgili yenilikleri takip edemediği için silahlı kuvvetlerini restore edemediği ve bu durumun, savaşlarda alınan ağır mağlubiyetlerin sebebi olduğu hipotezini test etmek*”, diğeri ise “*Klasik*

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
hakkioz07@icloud.com

dönem Osmanlı savunma sanayiinin kendi kendine yeter durumunun 19.yüzyılda meydana gelen yeni imalat teknolojisine nasıl tepki verdiği meselesidir.” Tetik giriş kısmında daha önceden konu ile alakalı eserler hakkında bilgiler sunmuş ve güncel eserlerin içeriği hakkında okuyucuya bilgiler sunmaya gayret etmiştir.

Eserin Birinci Bölümünde toplamda beş alt başlık bulunmaktadır. Tetik, teknoloji tarihçilerinin teknolojik transferin, transfer edilen bölgede kök salıp salmadığını anlamak için bu transfer sürecini ikiye ayırdıklarını aktarmaktadır. Bunlar, “*coğrafi yer değiştirme*” (*geographic relocation*) ve “*kültürel yayılma*” (*cultural diffusion*). Tetik, eserinde coğrafi yer değiştirme ile yapılan transferin kültürel olarak yayılma ile gerçekleşen transferlere göre başarı şansının daha zor olduğunu anlatmaktadır. Bunun nedeni olarak da transfer edilen makine-teçhizat onu idare edebilen uzmanlar ile tehcir edilir. Burada asıl nokta siyasi isteklilikle sosyal ve kültürel alt yapının uyumlu olmamasından kaynaklıdır. Coğrafi transferlerde maddi unsurlar ön planda iken o maddi unsurun arkasındaki idare ve fikri unsurlar gözden kaçmaktadır. Tetik bu bölümde Osmanlı Devleti'nin daha çok son teknoloji mamul malı ithal eden modeli seçtiğini aktarmaktadır. Daha çok malzeme ve maddi unsurlar ön planda ve teknolojiyi sağlayan unsurun ona vermiş olduğu kısmi bilgi olayı mevcuttur. Tetik'e göre bu tür doğrudan satın alımlar yerli ve milli bir üreticiliğin gelişmesinde ciddi bir engel taşımaktaydı. Doğrudan satın alımlar genellikle aciliyet gerektiren durumların sonucudur. Örneğin Osmanlı Devleti Rusya ve daha sonraları Bulgaristan gibi devletlerle bölgesel bir mücadelenin içerisindeydi. Tetik'e göre doğrudan alımlar teknolojiyi üretmek ve geliştirmek için gereken maliyetlerden kurtarmakla birlikte aynı zamanda üretim sürecinin uzunluğundan da kurtarıyordu. Lakin bu durum ileriki süreçlerde teknolojik bağımlılığa sebebiyet vermektedir. Osmanlı devleti bölgedeki devletlerle mücadele edebilmesi için sürekli eskiyen teknolojiyi son çıkanla değiştirmek zorunda kaldığı eserde aktarılmıştır.

Fatih Tetik Osmanlı askeri karar vericilerinin yeni bir transfer sürecinde sürekli model bir ülke aradığını ifade etmektedir. Transfer edilecek olan ürünün model kabul edilecek olan ülkede kullanılıp kullanılmadığı karar vericiler için en önemli unsurlardan biriydi. Örneğin Osmanlı silahlarına süngü mü yoksa kasatura mı takılacağı tartışmalarına Belçika ordusu model kabul edilmiş ve Belçika ordusunun hangisini kullanmayı kabul ederse Osmanlı'nın da bu yönde karar vermesi planlandı. Tetik'in ifadesiyle bu tarz durumlar kendi askerinizin el alışkanlığı, modern savaşın taktiği ve doktrini göz ardı edilerek verilen karardı. Kendi düşüncem ise Osmanlı askeri karar vericilerinin hata yapmak istememesi veya başka bir söylemle oluşabilecek bir hatada kimsenin sorumluluk almak istememesi model ülkeyi taklit etme arzusunu güçlendirmiş olabilir. Eserin mezkûr kısmında yazar devletin kara ve deniz güçlerini aynı anda yönelemeyeceği aktarılmış ve bu durum Osmanlı devletinin endüstriyel bir sanayiye sahip olmamasına bağlanmıştır.

Eserin birinci bölümünde teknolojik transferlerde istihbaratın önemi vurgulanmış ve Goltz Paşa'nın yazmış olduğu *ateşemiliter nizamnamesi* üzerinden “*Ateşemiliter*” ve “*Ataşenaval*” mesleklerinin önem ve görevlerine değinilmiştir. Genel itibariyle ateşemiliterlerin görevi rakip devletin ordusunu, altyapısını ve

askerinin motivasyon kaynağını gözlemleyip bunları İstanbul'a bildirmektir. Tetik, Goltz Paşa'nın yazmış olduğu talimatnamenin kabul edilip edilmediğine dair bir malumatın olmadığını söylese de gelen ateşemiliter raporlarının Goltz Paşa'nın nizamnamesine uygun olduğunu belirtmiştir. Örneğin Madrid Ateşemiliteri Kolağası Raşid Beyin İspanyol-Amerikan savaşı sonrasında İspanya'nın durumunu ele alan raporu. Raporda İspanya'nın savaşı kaybetme sebepleri ele alınmıştır. Bölümün bu kısmında Osmanlı'nın teknolojiyi takip etme vasıtaları da ele alınmıştır. Örneğin yabancı uzmanlar ve yabancı şirketlerin İstanbul acentaları.

Osmanlı Devleti'nin ordusunu taktik veya doktrin doğrultusunda silahlandırmadığı, onun yerine komşusuna göre şekil alma veyahut ondan daha iyisine sahip olma içgüdüleriyle hareket ettiği bölüm içerisindeki bilgiler neticesinde ulaşılabilir. Devletin bunu yapma sebebinin tamamen hayatta kalma arzusu olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu sebebi silah üreticileri de bilmekteydi. Özellikle Osmanlıyı sürekli bir savaş çıkacak söylemiyle alım yapmaya yönlendiyorlardı. Esere göre yerli bir üretimin doğmasına sekte vuran sebeplerden biride şüphesiz bu durumdu. Karar vericiler acil silahlanmak gerekli düşüncesinden dolayı bütçeyi kolay ve hızlı teknolojiyi transfer edeceği yere aktarmak zorunda kalıyordu. Esere göre bu tür dış transfer alımları kısa vadeli bir çözüm oluyordu çünkü mevcut teknoloji elbette değişmeye mahkumdu. Doğal olarak elinizdekileri yenileriyle değiştirmek zorunda kalacaksınız nitekim ilerleyen bölümlerde bu durum defalarca okura kanıtlanacaktır.

Eserin İkinci Bölümünün başlığı "*Kendi Kendine Yeter Bir Savunma Sanayii İdeali*" olmakla birlikte toplamda beş başlığa sahiptir. İkinci Bölüm tarafınca eserin sıklet noktası kabul edilmiş ve alt başlıkları ayrı ayrı ele alınmıştır.

Birinci başlık "*Top ve Mühimmat Üretimidir.*" Bu başlıkta savunma sanayiinin sivil sektöre göre ayırt edici özellikleri ele alınmıştır. Bu özellikler esere göre şunlardır; genellikle tek bir alıcı vardır ve bu alıcı Savunma Bakanlığıdır, üretim arz-talep ilişkisine göre söz konusudur, ürün çeşitliliği az ve geniş bir yelpaze mevcut değildir, sipariş verilen ürün üzerinde değişiklik imkanının zor ve imkânsız olması ve Hızlı teknolojik değişiklik. Hızlı teknolojik değişiklik meselesi yani "*teknolojik eskime*" Osmanlı karar vericilerinin dikkat ettiği en önemli hususlardan biridir. Osmanlı karar vericileri yeni aldıkları ürünün bir üst modelinin ve daha iyisinin hemen çıkmayacağından emin olmak için çalışmışlardır. Bu başlıkta özellikle dışardan transfer edilen silahların sonucunda yerli fabrikaların sık sık tekrar yeni ürüne yönelik tasarlandığı aktarılmaktadır. Örneğin Snider tüfeklerine göre tasarlanmış Tüfekhanenin 1860'larda Martini- Henry tüfeklerine göre tekrardan tasarlanması akabinde Mauserlerin transferiyle imalathanelerin yeniden yeni transfere göre düzenlenmesi. Bu durum esere göre tam bir işten verim alınacağı zaman sil baştan tekrardan başlamak anlamına gelmekteydi. Dışardan üretim için yeni makine getirmek haliyle ekonominizi yıpratmak demektir. Yeniden yabancı teknik personel getirmek zorunda kalacaksınız bir de kendi ifademe göre bu faaliyet var olan yeni yetişmiş imalat personelinizi yeni alt yapı transferinde tekrardan çirak konumuna tenzil etmeniz demektir.

Doğrudan alımların kurulmakta olan yerli imalathaneler üzerindeki etkisi bu başlık içerisinde de ele alınmıştır. Askeri rekabetin içerisinde kalmanız için ya yeni üretim tekniklerini ithal edecektiniz ya da doğrudan alıma yönelecektiniz. Yeni üretim sistemlerine göre üretim yapmak pahalı ve uzun vakit sonunda sonuç veren bir yapıda olduğundan, Osmanlı karar vericileri de savaş ihtimalinden dolayı doğrudan alımın cazibesine katıldığı eserde görülmektedir.

Başlık altında Tophane-i Amire hakkında bilgi verilmektedir. Örneğin “*top fabrikası, tüfek fabrikası ve marangozhane*” olmak üzere üç ana işletmeye sahiptir. Tetik, şekil 9 üzerinden Tophane-i amirenin fabrikalarını ve müstemilatını okura göstermiştir. (s.137)

Mühimmat fabrikaları kısmında ise Zeytinburnu fabrikalar kompleksi içerisinde yer alan işletmeler hakkında bilgi verilmektedir. *Dökümhane, Kalhane, Demirhane, Çarhhane, Güllehane, Haddehane, fişek dolmuş merkezi (İmlaiye Fişekhanesi), Kılıçhane, Numunehane* gibi üretim merkezleri kompleks içerisinde mevcuttu. Fabrikanın Ferik rütbesinde bir Nazır tarafından idare edildiği okura aktarılmıştır. Tetik, şekil 10 üzerinden Zeytinburnu Fabrika kompleksini sade bir şekilde göstermiştir. Bunun dışında başlıkta Zeytinburnu dışında mühimmat üreten tesislerde okura aktarılmaya çalışılmıştır. Örneğin Kağıthane’de bulunan Kırkağaç/Karaağaç Fişekhanesi. Kağıthane’de bulunan bu imalathane muharebe ve şenlik fişekhaneleri olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Barut imalatının ise Bakırköy (İstanbul) Baruthanesinde gerçekleştiği ve adi barut veya kara barut olarak adlandırılan eski tip barut imal ettiği başlık içerisinde ele alınmıştır. Yeni tip dumansız baruta rağmen bu imalathane eski tip barutlar üretmeye devam ettiği ve bunun en büyük sebebinin iç piyasadaki talepleri karşılamaya yönelik olduğu aktarılmıştır. Tetik’in ifadesiyle iç talep karşılanarak yurt dışından yapılacak olan kaçakçılığın önü alınmaya çalışılmıştır.

Eserin İkinci Bölümünün İkinci başlığı ise *Tüfek Bakım Tesisleri ve Tüfek İthalatı*dır. 19. Yüzyılın son çeyreğinde piyade tüfeklerinde gerçekleşen değişimler piyade tüfeklerini birer ateş makinası haline getirdiği ve buna bağlı olarak da artık bürokrasiler için önemli sorunların ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bunlar ihtiyaç duyulan mühimmatı tedarik etme ve ihtiyaç duyulan bölgeye sevk edebilmektir. Osmanlı Devleti de buna bağlı olarak yeni model silahları önce Avrupa’dan ithal etmiş, daha sonrasında ise yurt içerisinde bu yeni model silahları üretime geçirme gayretinde bulunduğu eserde anlatılmaktadır. Bu yöntem ile “*dışarıda bağımsız içerde egemen*” bir politikaya ulaşmayı amaçlamıştı. Eser’de Osmanlı karar vericilerinin yeni tip piyade tüfeği seçiminde Mannlicher ile Mauser arasında kaldıkları ve paradigma olarak seçilen Alman Ordusunun hangisini kullanır ise o silah yönünde karar alınması planlanmıştır. Paradigma ordusunun tercihinin yanında Goltz gibi yabancı danışmanlarında silah seçiminde ciddi bir etkisinin olduğu görülmektedir. Yapılan silah siparişlerinin sözleşmesindeki önemli maddeler yazar tarafından burada ele alınmıştır. Örneğin fabrikanın sipariş verilen silahları tamamen üretmeden başka bir ülke veya tüketiciden sipariş kabul etmemesi. Daha sonralarda ise taksitlerde ödeme sıkıntısı yaşandığı zaman eserden örnek verdiğimiz madde fabrika yöneticilerinin Osmanlıya karşı kullandığı bir koz haline dönüştüğü görülüyor yani eğer ödeme bir an önce yapılmaz ise fabrika başka ülke ve tüketicilerden silah sipariş kabul etmek zorunda kalacaktı. Eser’e göre bu durum Osmanlı karar vericileri için kabul edilemez

bir haldi çünkü Bulgaristan veya Rusya'nın yeni model Mauserlere Osmanlı'dan önce ulaşması karar vericiler için kabul edilemez bir durumdu. Kendi düşüncemce bu ve benzeri durumlar bir nevi fabrikanın genel stratejisiydi yani kontrat yaptığı ülkenin rakibini kullanarak kontrat yaptığı ülkeyi terbiye etmekte.

Bu başlıkta da sipariş verilen ürünün numunesine göre Osmanlı imalathanelerinin sipariş verilen yeni model silahları üretme çabası içerisinde girdiği aktarılmaktadır. Artık kronik bir hal alan şu durum burada da yaşandığı görülmektedir silah değişirse fabrikanın imalat malzemeleri ve alt yapısı da değişmesi gerektiği. Tekrardan yeni silaha uygun makine ve ekipman ithal edilmesi gerekliydi. Kısacası bu durum her şeye sil baştan başlamanız demektir. Tüfekhane süreç içerisinde planlanan üretimin altında kaldığı eserde görülmektedir. Tüfekhaneler az sayıda tüfek üretmekle birlikte daha çok silahların bakım-onarım merkezleri haline gelebilmişti.

Tetik'e göre üretimin düşük seviyede kalmasının sebeplerinden birinin de Tophane-i Amire ve Tersane-i Amire arasındaki rekabetin oluşmasıydı. Özellikle Tersane-i Amire tüfekhanesinin yeniden yapılandırılması sırasında iki kurumun karşı karşıya geldiği görülmektedir.

İkinci Bölümün Üçüncü Başlığı ise "*Top Bakım Tesisleri ve Top İthalatıdır*". Tetik, burada ilginç bir ayrıntı sunmaktadır. Osmanlı Devleti ile Krupp Fabrikasının ilk ihalesinin 1863 yılında gerçekleştirdiğini, Rusya'nın ise 1855'den itibaren Krupp ile top tedariki konusunda anlaşmış aktarılmıştır. Tetik'in iddiasına göre Krupp toplarının Osmanlı'da ana tedarikçi konuma yükselmesinde Rusya ile simetrisasyon sağlanmak istemesinden kaynaklı olduğunu ifade olunmuştur. Osmanlı karar vericileri Krupp'u tercih ederken rakip firmaların ürettikleri ile mukayese edilmiş, paradigma ordularında kullanılıp kullanılmadığı yine göz önünde bulundurulmuştur. 1885, 1886 ve 1905 yıllarında Krupp'a üç büyük sipariş verilmiştir. 1861- 1912 yılları arasında gerçekleşen top ithalatının yarısına yakını yukarıdaki üç yılda gerçekleşmiştir. 1885 yılında Osmanlı Devleti'nin boğazları savunmak için Krupp'a 30 adet havan siparişi verdiği böyle bir ithalatın gerçekleşmesinin sebebi olarak da Tophane fabrikalarının havan topu üretmemesi olduğu mazbatada bildirilmiştir. Osmanlı yönetimi taksit ödemelerini geciktirince firma diğer örneklerde de olduğu gibi önce teslim zamanını uzatıyor daha sonrada diğer ülkelerden sipariş almakla tehdit ediyordu. 1885 ve 1886 yıllarında tedarik edilen Krupp marka topların Türk- Yunan Savaşı'nda etkisi gayet olumlu ve başarılı olması Krupp ithalatının Osmanlı mevkilerince doğru ve isabetli bir strateji olduğu görülmüştür. Kruppların tedarikinde Teçhizat-ı Askeriye Nezaretinin de devreye girdiğini eserde görebilmekteyiz özellikle 1903 yılında Huber biladerler ile nazır Rauf Paşanın imzaladığı kontrat.

Yerli üretim çabası burada da görülmüş olsa da bu yolda istenilen seri üretime bir türlü geçilemediği görülmüştür. Alman Fabrikalarından üretim, bakım ve onarıma yarayacak teknoloji transferi yapılsa da üretim hızı devletin ihtiyacının çok altında kaldığı eserde aktarılmıştır. Tetik bu durumun gerçekleşmesini birkaç noktada ifade etmektedir. Örneğin acil doğrudan alımların üretim merkezlerinin imalat performansını etkilemesi yani ifade etmek gerekirse ihtiyaç duyulan meblağın doğrudan alıma yöneltilmesiydi.

İkinci Bölümün Dördüncü Başlığı ise Anahtar Teslim Teknoloji Transferi: Zeytinburnu Mauser Fişekhanesi Örneği. Osmanlı Devleti'nin savaş zamanında mühimmatsız kalmaması için yurt içerisinde bu tip mühimmat fabrikasına ihtiyaç duyulduğu aktarılmıştır. Cephane bulunmadığı sürece eldeki silahın bir anlam ifade etmediği karar vericilerin dikkatini çektiğini eserde aktarılmıştır. Zeytinburnu Fişekhanesinin ıslahı için Osmanlı Devleti '*Rheinische Metallwaaren und Munitionsfabriken*' gibi şirketlerden teklif aldıysa da tercihini Mauser- Loewe ortak kuruluşu olan *Deutsche Waffen und Munitionsfabriken* lehine kullandı. Diğer taraftan ise toplar için mermi imal eden Zeytinburnu Mermi Fabrikasının ıslahı için ise tercih *Rheinische Metallwaaren und Munitionsfabriken* olmuştu. Tetik bunun sebebi olarak Osmanlı askeri heyetinin *Rheinische Metallwaaren und Munitionsfabriken* olan ziyareti ve akabinde yazılmış olan fabrikaya yönelik tetkikat ve ticaret raporunun etkisi olduğunu ifade etmiştir. Raporda hangi devletin fabrikadan ne kadar sipariş verdiğine dair bilgiler sunulmuş ve Rusya'nın verdiği siparişlere özel bir yer ayrılmıştır. Fabrikanın ıslahının tek bir firmaya verilip verilmemesi yönünde Osmanlı komisyonunun çekinceleri eserde görülmektedir. Komisyona göre tek bir firma işin altından kalkamayabilirdi aynı zamanda dökümhane ve haddehane gibi kısımları kendi yapmayıp taşeronla yaptırabilirdi bu durumda standart bir kalitenin oluşumuna engel olabilirdi. Komisyona göre bütün işi bir yüklenici firmaya bırakmanın en önemli faydası üretim merkezinin bölümleri arasında istenilen ahengin sağlanabilmesidir.

Mauser Fişek Fabrikasının istenilen seviyede üretim yapamamasının sebeplerinden birinin de hammadde girişinin istenilen seviyede olmadığı anlatılmıştır. Osmanlı'da bakır ve kurşun madenleri bulunmasına rağmen tedarik sıkıntısı çekmekteydi. Tedarikteki sıkıntının sebebi olarak ise Miri mübayaa rejimi, madenlerin mültezimlere kiralanması ve Duyun-u Umumiye eserde gösterilmiştir. Miri mübayaa rejimi, çıkarılan hammaddenin piyasa fiyatının altında, neredeyse maliyetine yakın fiyatta kamu adına alınmasıydı. Madenlerin mültezimlere kiralanması ile devlet üretim miktarlarına karışmayarak aldığı peşinat ve toplam gelire bakıyordu. Madenlerin çoğu Duyun-u Umumiye'ye kurulduktan sonra gelirleri kuruma kaydırıldı.

İkinci Bölümün Beşinci Başlığı ise Anahtar Teslim Teknoloji Transferi: '*Bakırköy Dumansız Barut Fabrikası Örneği*'. Osmanlı Devleti savaş sırasında tarafsızlık ilkesi gereği dışardan mühimmat temin edememe durumuna karşılık böyle bir fabrikaya ihtiyaç duyduğu belli bir şeydi. Fabrikanın yapımı için düşünülen yerler arasında Bursa ve İzmit gibi İstanbul'a yakın şehirler vardı. Yine de Osmanlı tercihini taşra yerine İstanbul Bakırköy yönünde kullanmıştı. Bunun sebebi 373 dipnotta anlatıldığına göre diğer bölgelerdeki su yetersizliği. Baruthane-i Amire'nin kışlasına dumansız barut fabrikası yapılması kararlaştırıldı. Buranın seçilmesindeki sebep Kaymakçıbostan'daki kuyudan yararlanılmak istenmesidir. İstenilen imalat düzeyine ulaşılabilmek için dışarıdan makine ve alet temini yanında bunların işleyişini gösterecek ve kurulumunu yapacak mühendisler tedarik edilmek istendi. Ferik İzzet Paşa makinaların tedarikçisi olan firmalar ile kurulum sonrası fabrikanın üç ay işletilmesi karşılığında antlaşma yapmıştı. Fabrika için zor olan tabikide hammadde tedarikiydi. Fabrikanın ihtiyaç duyduğu hammaddeyi alacak para zamanında düzenli olarak aktarılmazsa İzzet Paşanın ifadesine göre mühendis ve ustalara boş yere para

verilmiş olacaktı. Osmanlı Devleti'nin Bakırköy Dumansız Barut Fabrikası'nın ıslahı için *Cologne-Rottweil* Barut Fabrikası ile anahtar teslim sözleşme yaptıkları eserde aktarılmıştır. Fabrikada gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 1 Eylül 1904'de yeni haliyle açılmıştı. Özellikle kitapta bulunan tablo 18'e göre anahtar teslim (Turn-key) dönemi olan 1905-1908 dönemlerinde fabrikanın hedeflenen günlük üretim miktarına %80'lik bir oranla yakalayabildiği görülmüştür. Bu yıllarda hedeflenen 300-500 kg iken gerçekleşen üretim 300 kg'dır.

Üçüncü Bölümün başlığı ise *Savunma Sanayiinde Sermaye, Emek ve Lojistik Yönetimi*. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin savunma sanayisi kurmaya çalışırken ihtiyaç duyduğu bütçeyi oluşturma çabaları ve ihtiyaç duyulan işçiyi temin etme çabası ele alınmıştır. Aynı zamanda temin edilen malzemelerin ordulara sevkiyatında yaşanan sıkıntılar ve depolama problemleriyle birlikte silahların bakımı ve onarımı ile ilgili konular bu bölüm içerisinde yer almıştır. Örneğin eserde gerekli bütçeyi sağlamak için Teçhizat-ı Askeriye tertibi ve Tesisat-ı Askeriye ianesinden bahsedilmektedir. Bunun yanında *vergi-i şahsi* adı altında ilk etapta bir defaya mahsus sadece İstanbul ahalisinden toplanan verginin zaman içerisinde sürekli hale getirilmek istenmiş ve İstanbul dışı yerlerden de toplanılması planlanmıştır. Trablusgarp, Yemen, Arnavutluk ve İşkodra'da mezkûr vergiye karşı halkın direndiği ve devletin bir müddet bu vergiyi toplamayı tehir ettiği bölüm içerisinde anlatılmıştır. Bir diğer hususta arzu edilen işçinin tedariki kısmında imalat alayları hakkında bilgi verilmektedir. Devletin buradaki amacı disiplinsiz ve başıbozuk ahalden kurtulmak istemesiydi.

Sonuç kısmında ise Tetik, eserinde aktarmış olduğu bilgiler neticesinde bir değerlendirme yapmıştır.

Eserin güçlü bulduğum noktaları şüphesiz kullanılan kaynaklar ve konusudur. Osmanlı Türkçesinde yazılmış olan kaynakların yanında yerli ve yabancı literatürün yazar tarafından çok iyi derecede takip edildiği görülmüştür. Aynı zamanda eserde tablolar karışık durumlarda bir pusula görevi görmeyi başarmıştır. Eser yerli bir savunma sanayii oluşturma sürecinde yaşanan sıkıntıları gayet anlaşılır bir biçimde okura anlatmayı başarmaktadır. Eserde konu gereği bazı yerlerde detay bilgiler verilmiştir. Eserde yazar birkaç yerde günümüz Türkçesinde kullanılmayan kelimeler kullanmıştır örneğin kadük gibi. Kitabın bölüm sayısı kendi fikrimce gayet yeterliydi. Eser ordu modernizasyonu ve yerli sanayii ile ilgili çalışmalara kaynaklık edebilecek konumdadır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma: Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)

Süleyman Tekir

İstanbul, Timaş Yayınları, Ocak 2020, 472 sayfa, ISBN: 978-605-08-3203-7

Ali KAŞIYUĞUN*

Günümüzde güvenliğin sağlanması veya kamu düzeninin korunması denilince şüphesiz Emniyet Teşkilatı yani polis akla gelen ilk isim olmaktadır. Dolayısıyla kolluk kuvvetleri tarihi üzerinde yapılan çalışmalar da bu anlamda polis üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa bu görevi bihakkın yerine getiren önemli bir kuruluş daha bulunmaktadır; Jandarma. Ne var ki Jandarma ile ilgili çalışmaların – *son dönemlerde artış olmakla beraber* – yeterli olmadığı görülmektedir. Bu noktada önemli bir boşluğu dolduran çalışmalardan birisi de burada tanıtımı yapılacak olan kitaptır. Kitap, Dr. Öğretim Üyesi Süleyman TEKİR tarafından yazılmış olup kısa sürede ikinci baskısını gerçekleştirmiştir. Timaş Yayınları tarafından neşredilen kitap giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde klasik dönemden itibaren modern jandarmaya doğru giden süreç gözden geçirilmekte, İkinci bölümde I. Dünya Savaşı, Mondros Mütarekesi

* Dr. Öğretmen (Adıyaman-MEB), asodo0809@gmail.com

ve Millî Mücadele dönemleri irdelenmekte, Üçüncü ve son bölümde ise Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uzun süren savaşlar sonrasında jandarmanın yeniden yapılandırılması konuları ele alınmaktadır.

Modern Jandarmaya Giden Yol başlığını taşıyan I. bölümde yazar, Osmanlı klasik döneminde güvenliğin nasıl sağlanmaya çalışıldığını, bir jandarma teşkilatının olmadığını, sekban, tüfenkdar, ferraş, karakullukçu gibi ünvanlar kullandığını belirtmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Asakir-i Muntazâma-i Mansure, Asakir-i Muntazâma-i Hassa ve 1834 yılında da Anadolu ve Rumeli'nin bazı bölgelerinde Asakir-i Redîfe adıyla askeri organlar teşkil edildiğini belirtmektedir. Ancak 1826-1846 arası dönemin bir geçiş evresi olduğunu belirten yazar, asıl kuruluşun 15 Şubat 1846 tarihinde Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla ilk kez bağımsız bir asayiş biriminin oluşturulduğunu kaydetmektedir. (s.29-40) 13 Haziran 1869 tarihinde ise Asakir-i Zaptiye Hakkında Nizamname ile ülkenin tamamında muntazam bir zaptiye teşkilatı kurulması için önemli bir adım atıldığı belirtilmekte, 18 Haziran 1870 tarihinde çıkarılan Asakir-i Zaptiye'nin Vazife-i Mülkiyelerine Dair Nizamname ile kolluk kuvvetlerinin mülki idareye bağlı olduğu vurgulanmaktadır. İstihdam açısından Dahiliye Nezareti'ne, askeri esaslar üzerine teşkil kılındığı için de askeri kanun ve nizamnamelere tabi olduğu ve muamelat açısından elbise, iaşe, talim terbiye ötürü de Seraskerlik makamına bağlı olduğu ayrıca kaydedilmektedir. (s.43-48)

II. Abdülhamid döneminde zaptiyenin tensik ve ıslahı için Fransa ve İngiltere'den bazı uzmanlar getirildiği belirtilmektedir. Said Paşa'nın gayretleri sonrasında hazırlanan raporlar gereğince 1879 yılında Zaptiye Nezareti'nden alınarak Seraskerlik'e bağlı Umum Jandarma Daire-i Merkeziyesi adıyla yeni bir birim oluşturulduğu ve jandarma teşkilatının taşrada da teşkilatlanmaya başladığı belirtilmektedir. Ancak Said Paşa'nın görevden alınmasını müteakip Jandarma teşkilatının II. Meşrutiyet'e kadar uzun bir bocalama devrine girdiği kaydedilmektedir. Berlin Antlaşması ile birlikte Balkanlarda çetecilik faaliyetlerin artması sonrasında özellikle Makedonya ve çevresinde başlayan ayaklanma, Avrupalı devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya) yeni bir jandarma kuruluşu için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmalarına neden olacaktır. Bu doğrultuda Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde jandarma tensikatı için 1904 yılında İtalyan General De Giorgis görevlendirilecek ve yapılacak tensikat için Uluslararası Jandarma Komisyonu oluşturulacaktır. Yapılan görüşmeler neticesinde Rumeli'de jandarma tensikatına başlanacak ve her bölge farklı bir devletin himayesinde olmak üzere beş farklı (*Selanik, Serez, Drama, Manastır, Kosova*) bölge belirlenecektir. Ancak karşılaşılan en büyük sıkıntılardan birisi de jandarmaya asker bulma meselesidir. Zira antlaşmaya göre askerlerin bir kısmı yerli ahaliden (*gayr-i Müslim*) seçilmek durumundaydı. Fakat Hristiyan unsurlar, jandarmayı meslek olarak çekici bulmuyor, büyük bir kısmı jandarmaya kaydolması durumunda dinine ve cemaatine ihanet edeceği düşüncesi taşıyor, teşkilata girenler hain muamelesi görüyordu. Jandarma teşkilatına girenler eğitimlerini Efrad-ı Cedide Mektebi, Zabıta Mektebi ve Posta Kumandanları Mektebi gibi okullarda almakta, silah olarak Martini ve Mauser silahlarını kullanmaktadırlar. Üniforma olarak Büyük üniforma, Yazlık ve Kışlık elbise olarak üç farklı elbise kullanmaktadırlar. (s.62-102)

Rumeli tensikati ile bir anlamda temelleri atılan jandarma teşkilatı Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra yeniden yapılandırılmaya başlanacaktır. De Giorgis'in ölümü üzerine Robilant Paşa görevlendirilecek ve oluşturulan komisyonun hazırladığı rapor doğrultusunda tensikatın ülke sathına yayılması için Tensikat-ı Umumiye Dairesi kurulacak, ülke altı (*Dersaadet, Selanik, İzmir, Erzincan, Şam, Bağdat*) bölgeye ayrılacak, Selanik'te bulunan Jandarma Tensikat Dairesi İstanbul'a taşınacaktır. 10 Kasım 1909 tarihinde ise Jandarma Dairesi kaldırılarak Harbiye Nezareti'ne bağlı Umum Jandarma Kumandanlığı kurulacaktır. Meşrutiyet devrinde jandarma elbiseleri yeniden düzenlenecek, basım hayatına önem verilerek Jandarma Evamir Mecmuası çıkarılacaktır. Ancak Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Robilant Paşa ülkesine dönmek zorunda kalınca Jandarma teşkilatının başına Fransız General Baumann getirilecektir. (s.104-184)

İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve savaştığı cepheleler ele alınmakta, jandarmanın seyyar ve sabit olarak iki kısma ayrıldığı, sabit jandarmaların idari ve inzibati işlerde, seyyar jandarmaların ise askeri kuvvetler gibi harp sahasında istihdam edildikleri, yapılan elbise değişiklikleri, jandarmanın çektiği sıkıntılar (*asker alımları, iaşe sıkıntısı, firarlar gibi*) anlatılmaktadır. Bunlarla birlikte cephelelerde görev yapan seyyar jandarma birlikleri ve görev alanları (Çanakkale, Bursa, İstanbul, Ankara, Van, Erzurum, Trabzon, Irak, Sina, Filistin vb) konularında ayrıntılı bilgiler verildiği dikkatlerden kaçmamaktadır (s.189-262). I.Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi ile savaşı sonlandırmış ve mütarekenin beşinci maddesine göre jandarma dışında kalan kuvvetleri terhis etmek durumunda kalmıştı. Jandarma ön plana çıkınca kısa bir süre sonra (15 Mart 1919'da) Jandarma Umum Kumandanlığı, Dâhiliye Nezareti'ne bağlanacaktır. Sebep Millî Mücadele hareketini bastırmak için yegâne güç olarak jandarmanın görülmesidir. Mütareke döneminde jandarma ile ilgili düzenlemeler yapılarak maaş ve iaşe bedelleri yeniden düzenlenecektir. Ancak ordunun büyük kısmının terhis edilmiş olması ve işgallerin başlaması çete faaliyetlerinin artmasına neden olacak ve ciddi anlamda jandarma kuvvetlerine ihtiyaç duyulacaktır. Millî mücadele döneminde ise Müdafaa-i Milli Vekaleti bünyesinde Umum Jandarma Kumandanlığı kurularak bölge (*İstanbul, Aydın, Ankara, Konya, Sivas, Adana, Trabzon, Bitlis*) müfettişlikleri oluşturulacak, ülke müdafaası ve asayişin temini için seyyar jandarma müfrezeleri oluşturulacaktır. Millî mücadele döneminde jandarma çok büyük fedakârlıklar yaparak buldukları bölgede Kuvay-ı Milliye'nin oluşumuna öncülük yapacak Ödemiş'te Yüzbaşı Tahir Fethi, Nazilli'de Nuri Bey, Adana'da (*Ali Ratıp (Tekelioğlu Sinan) Bey*, Mersin'de Yüzbaşı Haydar Bey, Urfa'da Ali Saip Bey vd) işgallere karşı ilk silahlı tepkinin verilmesinin mimarlarından olacaktır. Ayrıca ülkenin değişik bölgelerinde çıkarılan ayaklanmaların bastırılmasında olduğu gibi firarilerin yakalanmasında da jandarmadan büyük ölçüde istifade edilecektir. (s.265-332)

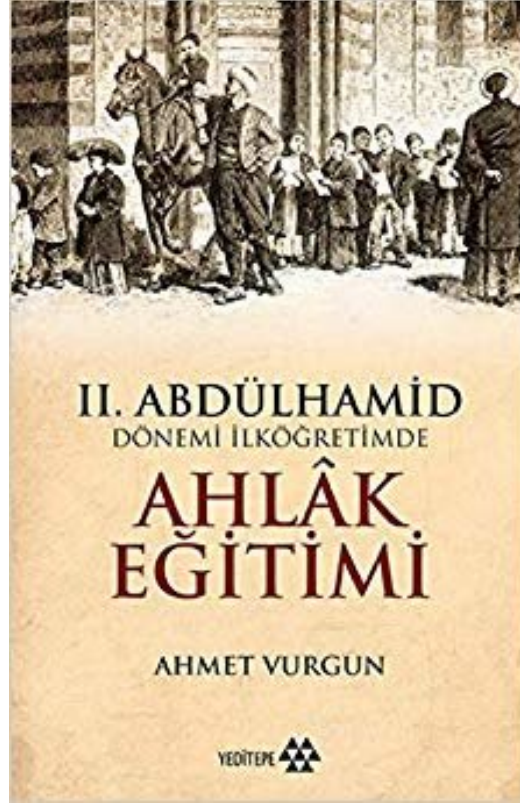
Üçüncü bölüm ise Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalara ayrılmıştır. Bu süreçte jandarmanın Dahiliye Vekaleti'ne bağlılığı devam etmekte, ülke müfettişlik bölgelerine ayrılmakta ve her bölge bulunduğu yerin ismiyle anılmaktadır. Bu süreçte okul sayıları ile birlikte jandarma birliklerinin de sayıları artırılmıştır. Bu dönemde farklı olan noktalardan birisi de jandarma birliklerinin sabit ve seyyar olarak

ikiye ayrılmasıdır. Ancak esas nokta sabit jandarmalar buldukları bölgelere bağlı iken seyyar jandarmaların doğrudan Umum Jandarma Kumandanlığı vasıtasıyla Dahiliye Vekaleti'ne bağlı olmalarıdır. Ayrıca orduda birlik numaraları bulunurken jandarma bulunduğu bölgenin ismiyle anılması yönüyle ordudan ayrılmaktadır. Jandarma bünyesinde bulunan okullar ise Zabıt Mektebi, Efrad-ı Cedide Mektebi ve Karakol Kumandanları Mektebi olmak üzere üçe ayrılmaktaydı. Jandarmaya bağlı tek sağlık kuruluşu ise İstanbul'da bulunan Jandarma Hastanesi'dir. Şehir dışında bulunan jandarmalar ise buldukları yerdeki sivil ve askeri sağlık kuruluşlarından hizmet almaktadırlar. Erken Cumhuriyet döneminde jandarmanın modernize edilmesi yolunda önemli adımların atıldığı görülmekte ve bu konudaki önemli adımlardan birisi de jandarmanın motorize edilmesidir. Bu noktada 1928 yılında 14 kamyon alınmış, 1930'da bu sayı 25'e yükselmiştir. Yine 1928 yılında 300 adet motosikletle birlikte aydınlatma amacıyla 76 pırıldak alınmıştır. Jandarmanın daha etkin bir şekilde görevini yapması için birçok yasal düzenlemenin yapıldığı da görülmektedir. Bu düzenlemelerden birisi 1924 tarihli Askeri Kıyafet Kanunu'dur. Kanunla birlikte ordu ve jandarma birliklerinin giyecekleri elbiseler ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Bir başka düzenleme de 1706 numaralı Jandarma Kanunu'dur. Ancak kanundaki ilginç hususlardan birisi jandarmanın emniyet ve asayiş konusunda Dahiliye Vekaleti'ne, askeri talim ve terbiye konusunda Genelkurmay Başkanlığı'na, silah, iaşe ve teçhizat konusunda da Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne bağlı olmasıdır. Bir başka yasal düzenleme ise 1931 tarihli Jandarma Efradı Kanunu'dur. Yapılan düzenlemeler kısa sürede sonuç verecek ve ülkedeki jandarma sayısı gittikçe artış gösterecektir.

Çalışmada bazı ilginç hususlar da göze çarpmaktadır. Örneğin suçluları yakalamada tövbekâr hırsız ve yankesici gibi sabikalılara böcek denilmesi ve bunların muhbir olarak kullanılması (s.33), Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanlar tarafından Enver Bey'e bir suikast tertibi için bir jandarmanın seçilmesi (s.165), Mustafa Kemal'in Selanik'te Efrad-ı Cedide Mektebi müdürlüğü yapması (s.237), 1 Mart 1924 tarihinden itibaren bütçeden dolayı bazı vilayetlerde (*Isparta, Denizli Elazığ, Malatya, Maraş, Bolu, Erzincan vd.*) polis teşkilatlarının kaldırılarak asayiş, inzibat ve adliye işlerinin jandarma tarafından yürütülmesi gibi hususlara yer verilmesi bu çalışmayı daha da ilginç ve değerli kılmaktadır.

Şüphesiz çalışma jandarma ile ilgili birçok noktaya açıklık getirmektedir. Ancak bazı hususların gözden kaçırıldığı görülmektedir. Örneğin *"bugün kara sınırlarının korunması ve güvenliğinin sağlanması görevi Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na aittir. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1988 yılına kadar bu görev, Jandarma Hudut Taburları tarafından yürütülmüştür. Ne var ki çalışmada bu konuya hiç değinilmediği görülmektedir."*

Sonuç itibari ile çalışma 1903-1938 yılları arasında kamu düzeninin tesis edilmesinde önemli bir yapı olan jandarmanın kuruluşu, teşkilat yapısı ve mücadele safhalarını arşiv belgeleri ve kaynak eserler ışığında kronolojik bir sıra takip etmek suretiyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarında yapılandırılmaya çalışılan Jandarma teşkilatı hakkında yazılan çalışmanın gerek toplum nezdinde gerekse akademik camiada önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

II. Abdülhamid Dönemi İlköğretimde Ahlak Eğitimi

Ahmet Vurgun

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, 112 Sayfa, ISBN: 978-605-2070-14-7

Hasan Hüseyin TOHUMCU*

Ahlâk, bireyin mevcudiyetinin devamı açısından içerisinde doğup büyüdüğü kültür çevresine karşı gerçekleştirilmesi gereken normları içselleştirerek toplumun değerlerine ait kılınması olarak tarif edilebilir. Elbette her toplum ve -muharrik güç olarak- siyasal yapı kendi değerler manzumesi altında yetişen yeni bireylere yine kendi tercihleri noktasında bir aşlamaya girişecektir. Bu, yönetimde olduğu gibi zaman farklılıkları açısından da tabii olarak değişiklikler gösterebilmektedir. Fakat bunun gibi kurucu unsurların her ne kadar farklılık arz etse dahi *ideal tipe* (yapının esas unsurlarına) sadık kalarak ilerlemesi beklenir. Elinizdeki kitapta mevcut “*Rehnumâ-yı Ahlâk*” adlı eser Devlet-i ‘Aliyye’nin en uzun yüzyılına (19. yüzyıl) ait ilköğretim seviyesinde eğitimi yürüten sıbyan ve modern tipte eğitime sahip İbtidâî okullarda 5-6 yaş aralığına hitap eden bir dille ve sade Türkçe ile yazılmış bir müfredat kitabıdır. Devletin farklı sosyal ve siyasal şartlar altında değişikliğe gittiği noktalardan birisi de eğitimidir. Tanzimat’tan sonra hatta III. Selim devrinden itibaren eğitim ve öğretimde mevcut müfredatlardaki farklılıklar ve reformlar kitap

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, h.huseyintohumcu@outlook.com

içeriğinde mevcuttur. Sıbyan ile ibtidai mekteplerde okutulmak üzere hazırlanan “*Rehnumâ-yı Ahlâk*” adlı eserin transkripsiyon halini vermek üzere hazırlanan bu kitapta zikredilen eserin tıpkıbasım ile ikinci baskısı arka sayfalara ilave edilmiş ve dönemin şartları göz önünde bulundurularak okuyucu bilgilendirilmeye çalışılmıştır.

Elbette Osmanlılarda Kınalızâde Ali Çelebi’nin “*Ahlâk-ı ‘Alâî*” si gibi 16. yüzyıldan beri çokça istinsah edilen ve okunan amelî hikmet kitapları, Taşköprizâde’nin “*Şerhu’l-Ahlâki’l-Adûdiyye*” si gibi ahlak şerhleri, te’lifleri ve bunun gibi literatürü olduran ahlak eserleri geniş bir yelpazeyi tutmaktadır. Fakat modern devletin rasyonel aklı bilginin demokratikleşmesini sağlarken paylaşılabılır bilgi tabii olarak modern tabir ile *zip* haline getirilmiştir. Devletin her bir köşesindeki öğrenciler için tek bir müfredat, merkezi eğitim ve öğretim sistemi bir açıdan Anderson’un *Matbaa Kapitalizmi*’ne uğramış bilginin yeni halidir.

Ahmet Vurgun’un yayıma hazırladığı bu kitapta devletin son yüzyıllarında III. Selim’den beri süregelen eğitimin modernleşmesi ve merkezîleşmesi konularında sınıf, okul ve müfredat farklılıkları irdelenmiş, ardından dönemin resmî müfredatına ait, bir ahlak eseri transkript edilmiştir.

Kitaba başlarken modern açıdan ilk değişimin yaşandığı III. Selim devrinde başlanan eğitimde modernleşme sınıf sistemi, ders kitapları, sıra ve sandalyeleri beraberinde getirmiş ve belki de en önemlisi matbaa teknolojisi eğitimin bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mahmûd-ı Sâni devrinde ise dönemin şartlarına binaen eğitim merkezîleşmenin bir aracı olarak kullanılmış ve bireyler istenilen yönde eğitime tabi tutulmuşlardır. Elbette burada devlet için gerekli olan kadroların (modern hayatın gerekliliklerine cevap verir nitelikli insan gücü olarak) yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Fakat yazarın da bahsettiği gibi modernleşmenin temel ayağı sivil eğitimidir. Devletin dört bucağına yayılmaya çalışılan okullar ile merkezi yapı sağlanmaya ve bir Osmanlı kimliği teşkil edilmeye çalışılmakta olduğu kitapta okuyucuya bildiriliyor.

O dönemde Osmanlı Eğitim kurumları ilköğretimde sıbyân mektepleri ile başlar ve rüşdiye ile yüksek eğitim kurumu olan Darulfünûn’a kadar giderdi. Fakat bu geleneksel eğitim unsurlarına müdahale etmek muhafazakâr yapıların dikkatlerini çekeceğinden askerî sistemde yapılan reformların bir benzeri uygulanarak yeni ibtidâî mektepler açılıp modern ve geleneksel eğitimi beraber vererek sistemi dönüştürmeye adım atılmaktadır. Burada ilköğretim II. Mahmud tarafından mecburi hale getirilmeye çalışılsa da başarılı olunamamıştır. II. Abdülhamid devrinde ise bir adım atılarak 1881 yılında Mekâtib-i Sıbyâniyye idaresi Mekâtib-i İbtidâiyye İdâresi olarak değiştirilmiştir. Köy, kasaba ile vilayetlerde okullar açılmış ve eski okullar yeni sisteme göre tanzim edilmiştir.

Modern eğitimin yanında tamamlayıcı bir unsur olarak devam eden dini eğitim mahalle mekteplerinden başlayarak rüşdiyelerde de etkili olduğu eserde bahsedilmektedir. Ahlak eğitiminde 5-6 yaş aralığına hitap edecek şekilde hazırlanan kitaplar yayımlanmış ve bu kitapların başka yerlerde basımları yasaklanarak merkezi müfredat uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sadık Rıfat Paşa müfredat için “*Ahlâk Risâlesi*” adlı

eserini kaleme aldığında Elif-Bâ'dan sonra okutulacak bir eser şeklinde düzenlenmişti. Bu eser Tanzimat devrinde tüm ilköğretim kurumlarında okutulmakla temel bir örnek teşkil etmektedir. Selim Sabit Efendi tarafından yayınlanan “*Rehñimâ-yı Muallimîn*” adlı eser ise bir pedagoji kitabı olarak hazırlanmıştır; Öğretmen tutum ve davranışları, öğretim metotları, ders araç-gereçleri, sınıf düzeni gibi konuları içermekte, muallimlere ise nasıl davranmaları gerektiği hakkında bilgi verilirken bugün dahî kullanılan metotlarla benzerlikleri göze çarpmaktadır. Alfabenin hemen ardından hangi metinlerin okutulması gerektiğini de eser içerisinde görmek mümkündür.

Kitapta II. Abdülhamid devri eğitim politikalarını anlatırken temel amacın halife-sultan terkininin eğitim yolu ile benimsetmek olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle II. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilen eğitim ve öğretimin *ideal tipi* İslâmî bir meşruiyet çerçevesinde Memâlik-i Mahrûse'nin bir arada tutulması olarak gözükmektedir. (Nitekim Arap ve Afrika vilayetlerinde neşet eden tarikatlara mürîd olan(!) Padişah bu şekilde ayrılıkçı hareketleri İslâmî bir meşruiyet bağı ile bağlama yolunda faaliyetlere girişmesini de bu meselde örnek olarak verebiliriz.)

İçerikte eğitim sisteminin farklı nizamnâmeler ile düzenlendiği bildirilmektedir. Bahsedilen iki reformdan ilki 1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi eğitimde idarî birlik ve müfredat birliğine ayrılmış iken, on yıl sonra yayınlanan 1879 eğitim reformunda ise “*mevcut eğitim örgütünde bozukluk ve eksiklikler varsa bunlar sona erdirilecektir*” denilmiştir.

Gayrimüslim okullarının da bu devirde özgül ağırlığının arttığını görmek mümkündür. *Nitekim Mîlel-i Gayrimüslime* ve Ecnebiyye Müfettişliği kurularak bu gibi kurumlardaki eğitim ve öğretim faaliyetleri de tarassut altına alınmıştır. Belirtildiğine göre II. Abdülhamid devrinde Müslüman çocukların gayrimüslim okullarına devam etmesi de yasaklanmıştır.

Eserde ahlâkın eğitim ve öğretim açısından ne manaya geldiği, ahlâkın dini temellerinin aklî ispat ile nasıl yoğrulduğu ve siyasal iktidarın nasıl bir kimlik oluşturmaya çalıştığı hakkında detaylı açıklamalar mevcuttur. 1882'de hazırlanan raporda din ve ahlâk eğitiminin temelden başlaması gerektiği yolunda izler bulunmaktadır. Bu nedenle İbtidâî mekteplerde muhtasar ilm-i hal ve ilm-i ahlâk kitaplarının okutulması yönünde adımlar atılmıştır. Buradan yola çıkarak batı tipi eğitim kurumlarının geleneksel yapıya nasıl dahil edilmeye çalışıldığını ve temelde zihinsel dönüşümün nasıl işletildiği hakkında okumalara rastlanılmaktadır.

Eserde sırasıyla 1880 (Üç Yıllık İbtidâî Mektepler), 1891 (İstanbul ve Kasabât İbtidâî Mektepleri) ve 1900 (Dersaadet ve Kasaba İbtidâîleri)'lü yıllara ait ders programları verilmiştir. Burada Elif-Bâ, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvid, gibi derslerin üç sene içerisinde okutulduğunu görmekteyiz. Üç ayrı tasnif ile 19. yüzyıl Osmanlı ilköğretim programı bir belirtke tablosu üzerinde verilmiştir. Eserde zikredilen dersler son devir eğitim müfredatı ile ilgili önemli veriler içermektedir.

1891 senesinde ise 41 maddelik bir program ile İbtidai mekteplerin düzenlenmesi için “*Dersaadet Mekatibi İbtidaiyesi İçin Talimat-ı Mahsusa*” yayınlanarak ilköğretim sisteminin nasıl yeniden düzenlendiği ele

alınmaktadır. Merkez ve taşra vilayetlerinde nasıl bir eğitim modeli geliştirildiği ve hangi eserlerin müfredat kapsamında okutulduğu bildirilmiştir. II. Abdülhamid devrinde öğrencilerin ibadet hassasiyetleri noktasında da birtakım iyileştirmeler yapıldığı da eserde yer almaktadır. Nitekim bazı eğitim kurumlarında ibadethaneler tahsis edilmiştir.

“*Rehnumâ-yı Ahlâk*” adlı eserin Maârif Nezâreti tarafından hazırlatılan risale türünden bir eser olduğunu görüyoruz. İlk baskısı H. 1315 yılında yapılan eserin incelemiş olduğunuz çalışmada 1317 baskısı sunulmaktadır. Kitapta “*Rehnumâ-yı Ahlâk*” adlı eserin Sadık Rıfat Paşa’nın “*Ahlâk Risalesi*” adlı eserinin bir benzeri olarak ifade edildiği gibi müfredat gereğince hangi mektep ve sınıflarda okutulacağı da belirlenmiştir.

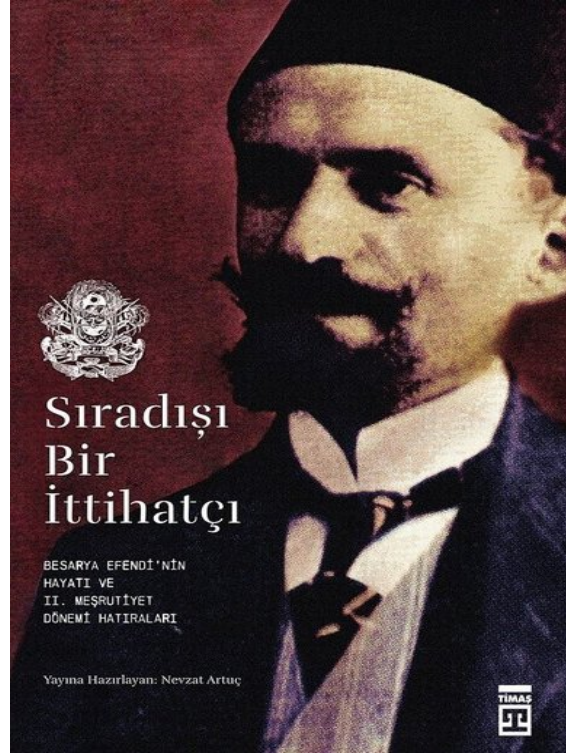
Eser gidişatında talebelere yönelik bir anlatım dili olduğu gibi yer yer muallimleri ilgilendiren, onlara görev ve sorumlulukları hakkında hatırlatmalarda bulunan satırlara da rastlamak mümkündür. Eserde aynı zamanda muallime karşı nasıl davranılması gerektiği hakkında öğüt ve tavsiyelerde de bulunulmuştur. Kitapta eser içerisinde tespit edilen otuz dört başlık tablo halinde sıralanmıştır. Bunların arasında bugün tek bir kelime ile sınırlandırdığımız durumların geniş bir kelime dağarcığı üzerinden seçilen kelime grupları ile tasnif edilmiş olduğu rahatça görülebilir. Aynı zamanda birbirlerine zıt olan tutum ve davranışlar da eser içerisinde ardı ardına eklenmekle hafızalarda yer etmesi istenmiş olmalıdır.

Yazar sonuç kısmında eğitimde ahlâk eğitimi konusunun bugüne meyyal kısmına da değinmiştir. İbtidai mekteplerin ders programına ahlak eğitiminin dâhil olduğu Tanzimat devrinden buyana değişen eğitim ve öğretim mekanizmalarına karşın temelde yapı benzerliklerinin olduğunu görmekteyiz. Nitekim ahlak eğitimi bireyin toplumsal hayatta itidalî yaşam standartlarına uygun davranışlar sergilemesinin yanında belli bir müfredat gözeterek yapılan eğitimde sistemin yararına veya istenilen yönde kimliklerin oluşması için gözetilen bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim geliştirilen programlar dönem şartları ve batılı eğitim öğretim kurumlarının Osmanlı eğitim kurumlarında meydana getirdiği değişimlerin izlerini devrin müfredatında görmekteyiz.

Sonuç olarak, III. Selim devrinden itibaren gördüğümüz modernleşme çabaları eğitim sahasında da kendisini göstermiştir. Yapılan reformlar yer yer etkili olmuş bazı mahallerde ise farklı uygulamalar yapma yollarına gidilmiştir. II. Mahmud uygulamada kararlı bir kimliğe sahip olması hasebiyle değişimin neşv ü nemâ bulmasında etkili olmuştur. Yayımlanan kanunlar, düzenlemeler, değiştirilen kurum ve kuruluşlar ile eğitim sistemi modernleşen ve aynı raddede geleneklerine bağlı bir yön çizmiştir. II. Abdülhamid devrinde eğitim kurumları gittikçe genişleyen bir ağ üzerinde devletin tümüne yayılmaya çalışılmıştır. Modern okulların yetiştirdiği kimseler imparatorluğun kaderini etkileyecek kadroları yetiştirecek yapılar olacaktır. Eğitim sistemindeki radikal ancak ağırdan alınan değişimler ise dönemlere göre farklılık göstermekle beraber Avrupa’da başlayan modernizm furyasının esaslarından olan akıl-öncül yapıların müfredata dahil olmasını beraberinde getirmiştir. Fakat eğitim müfredatlarında din-akıl birlikteliğinin erken dönemlerden itibaren işlendiğini görüyoruz. Din ve aklın çatışmayacağını gösterir nitelikteki

örneklerin tespit edilip müfredata yerleştirildiğini görmek mümkündür. Nitekim bunlara (incelediğimiz eser odağında kalarak) ilköğretim müfredatını gözeten ahlâk eğitimi okumaları da eklenmiştir.

İncelediğimiz eser yukarıda belirtilen şartları muhtevi sosyal ve siyasal ortamda müfredata dahil olmuş bir ahlâk metnidir. Tıpkıbasımı verilen eser başlangıç seviyesinde bir ahlâk okuması sunduğu gibi dönemin akademik araştırmaları için ise bir kaynak niteliğindedir. Daha ileri okumalar için yazımızın başında belirttiğimiz kaynaklardan istifade edilebilir. Fakat her metnin “biricik” olduğunu unutmadan incelemelerimizde bu gibi unsurlara dikkat etmeliyiz.

Sıradışı Bir İttihatçı – Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları

Haz: Nevzat Artuç

Timaş Yayınları, 232 Sayfa, 2019, ISBN: 9786050829853

Hüseyin GÜNEŞ*

Asıl adı Nicolae Constantin Batzaria olan fakat Osmanlı kaynaklarında adı Basarya ya da Besarya diye geçen Besarya Efendi, Ulah olup 20 Kasım 1874 tarihinde Manastır'a bağlı Kruşova köyünde doğmuştur. Ana dili Romence'ye yakın olduğu için, diğer Ulahlar gibi kendini Romen olarak niteler. Bükreş Üniversitesi'nde hukuk ve edebiyat eğitimi aldıktan sonra Manastır'a döner ve öğretmenlik yapar. Bir süre sonra müfettişliğe tayin edilir. 20. yüzyılın başında, Kosova ve Selanik gibi Osmanlı vilayetlerinde müfettişlik yapmaya başlar. Besarya Efendi'nin bizi ilgilendiren hikâyesi, 1907 yılının yaz aylarında Selanik ve Kosova'daki Romen okullarının müfettişi olarak bölgede bulunmasıyla başlar.

“*Sıradışı Bir İttihatçı – Besarya Efendi'nin Hayatı ve 2. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları*” adlı eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hatırat sahibi Besarya Efendi'nin ayrıntılı hayat öyküsü, görüş ve düşünceleri ve Romanya Milletvekilliği dönemine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Kitabın ilk bölümü hatırate giriş niteliğindedir. İlk bölümde; hatırate ilişkin değerlendirmeler ve hatırat içinden

* Avukat

atıflarla Osmanlı İmparatorluğunda gayrimüslim bir vatandaşın düşünceleri, gayrimüslim bir vatandaşın Meclis-i Ayan üyeliği ve Nafia Nazırlığı dönemleri, Türk-Romen ilişkileri ve en nihayetinde ülkeyi terk edişe değin geçen süreç özet olarak aktarılmıştır. Sonraki bölümde; hatırat sahibinin 2. Meşrutiyetin ilanı ve beklentileri ile İttihat ve Terakki, ulusçuluk, Türkçülük, kültür ve din, kadın hakları hakkındaki görüş ve düşünceleri değerlendirilmiştir.

Hatırat, 1907 yılında Besarya Efendi'nin Enver Bey (General rütbesini kazandıktan sonra Paşa) ile tanışması ve Enver Bey tarafından İttihat ve Terakki'ye davet edilmesi ile başlar. Besarya Efendi kendisine yöneltilen bu teklife şüphe ile yaklaşır. Her ne kadar daha önceden bu oluşumlara ilişkin duyumlar almışsa da bu oluşumların hakkında almış olduğu duyumlar nedeniyle tereddüte düşmüştür:

“Daha önce de gazetelerde okuduklarımdan ve duyduklararımdan, Paris 'te ve İsviçre 'de bir yerlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti teşkilatları olduğunu Abdülhamid'in despotik rejimini bitirmek için çalışmalar yaptıklarını biliyordum. Hiç kimse bu yapılanmaları ciddiye almıyordu, haklarında çok az şey biliniyordu. Bunların yanı sıra güvensizlik oluşmuştu. Gerçekte şüpheli durumlar oluyordu. Sultan 2. Abdülhamid'in ajanları içlerine kadar giriyordu. Diğer zamanlarda istibdada karşı verdikleri aylar süren mücadelelerden sonra İstanbul'a dönerek çok iyi maaşlı işler alıyorlardı.” (s.67)

Besarya Efendi, Enver Bey tarafından kendisine yöneltilen teklifi ciddiye almaz, hatta iki gün sonra unutmıştır. Fakat iki hafta sonra kendisine Binbaşı Cemal tarafından getirilen mektupla birlikte kaderine doğru yürüyen Besarya Efendi cemiyete üye olur.

Cemiyete üyelik sürecini anlatan Besarya Efendi Cemiyet'in programını *“1876 Anayasasını yeniden yürürlüğe koymak.” (s.70)* olarak ifade eder ve kamuoyunda bilinenin aksine cemiyete girişte yapılan törenin *“büyük oranda Rus Nihilistlerin törenine benzediğini” (s.71)* ifade eder. Komiteye üye olan Türklerin amacını *“Türkiye'yi ortadan kaldırmak değildi. Tam tersi onlar uçurumun kenarından bulunan devleti daha da güçlendirmek istiyordu.” (s.71)* şeklinde açıklamıştır.

Cemiyete üye olması için mektubu kendisine getiren Binbaşı Cemal için Fransız hayranlığına yönelik iddia ve ithamlara cevap vermiştir: *“Kısacası Cemal Paşa Fransız hayranı değildi. Peki, Almanya hayranı mıydı? Bu da değil. Cemal Paşa, sadece ve sadece Türk'tü.” (s.73)*

İttihatçıların “meşrutiyet” ve “anayasa” kavramlarından amaçlarının ne olduğuna, Avrupa'da ortaya çıkan ve tarihsel serüven içerisinde değişim gösteren meclis, meşrutiyet, demokrasi gibi kavramların İttihatçıları için amaç mı yoksa araç mı olduğuna ilişkin Besarya Efendi, Cemal Paşa üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır: *“Cemal Paşa için anayasa, Avrupa'nın gözünü boyayabilmek için kullanılan bir gerekçeydi. Böylece Türkiye'nin işlerine karışılmasını engelleyebilirdi, güçlendirmeye ve büyümeye çalıştıkları Makedonya'nın üstündeki kontrolü geri çekmelerini sağlayabilirdi.” (s.74)* İttihatçıların en nihai amacının demokrasiye geçiş, halkın yönetimde söz sahibi olması, meşrutiyetin ilanı gibi meselelerden önce İmparatorluğun insan ve toprak açısından verimli ve zengin topraklarını korumak, bir şekilde gönül bağlarının bulunduğu toprakları elde tutmak olduğu Besarya Efendi tarafından gözlemlenmiştir.

İttihat ve Terakki'ye üye olduktan sonraki süreç Besarya Efendi tarafından nakledilmiştir. Cemiyetin toplantı sıklığı ve toplantı yeri, toplantılarda nelerin tartışıldığı hakkında bilgiler aktarmıştır. Hatırat

dikkati çeken bir husus, her bölümde İttihat ve Terakki'nin kurucuları yahut o dönemde Besarya Efendinin muhatap olduğu kişilerle ilgili vermiş olduğu bilgilerdir. Neredeyse her isim için Besarya Efendi'nin kısa ya da uzun bir kişilik değerlendirmesi ve varsa anlatılabilecek ilgisini çekmiş şeyler bulunmaktadır. Merkez-i Umuminin Manyasizade Refik Bey'in evinde toplandığından başlanarak Manyasizade Refik Bey'in Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucusu olduğu bilgisine, hatta Manyasizade'nin sürgünü ve eşine kadar giden bir süreçtir bu. Bazen ara bilgilerin gereksiz ve fazlaca ayrıntılı olduğu görülmekle birlikte (Manyasizade'nin eşi meselesinde olduğu gibi), bazı değerlendirmelerin ise tarihi aydınlatma noktasında altın değerinde olduğu görülmektedir: “Jön Türkler, baştaki kişilerden konuşuyorum, dürüst anlayışı ve maddiyata önem vermeyen insanlardı. Yeteri kadar yanlışları ve günahları var, yapmadığı veya işlemediği günahlarla suçlayamayız.” (s.78)

2. Meşrutiyetin ilanının tarihinin İttihat ve Terakki Cemiyetinin bile beklenmediği bir zamanda gerçekleştiğini aktaran Besarya Efendi, Meşrutiyetin ilanı için Cemiyetin bile en az 3-4 yıl bekleyeceğini düşünürken Meşrutiyetin 1908 yılında ilan edildiğini aktarır. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyetinin meşrutiyetin ilanında etkisinin gözetilmesi gerekirken meşrutiyetin ilanına yönelik toplum refleksinin tek kişiye yönelik olmasına ilişkin açıklamaları dikkat çekicidir: *Toplum, bu zaferin bir grup sayesinde elde edildiğini düşünmek istemiyordu. Tam tersine zaferi bir insanın başarısı olarak adlandırmak istiyordu.*” (s.83)

Tam meşrutiyet ilan edildi, Avrupalılar Balkan toprakları üzerindeki hesaplarından vazgeçerek Osmanlı İmparatorluğu nefes alacak heyecanına ulaşılırken ne yazık ki payitahtta askeri ayaklanma gerçekleşir. “Şeriat isteriz” sloganları ile ayaklanan grup İstanbul sokaklarında muhalif olarak gördükleri Jön Türkleri öldürmekte, gazete ve matbuatları kapatmaktadır. Ayaklanma Selanik ve Makedonya'dan gelen düzenli birlikler ve çete savaşçıları ile bastırılır. İstanbul içerisinde çeşitli bölgelerde çıkan çatışmalarda bazen gerek isyancılardan gerekse Makedonya ve Selanik'ten gelen birliklerden karşılıklı ölümler olur. Osmanlı İmparatorluğu kendi içerisinde, payitahtında bir çatışma yaşamaktadır. Ayaklanmanın bastırılması ile birlikte isyancılar hakkında gerekli cezalar tayin edilir. Ayaklanmanın bir diğer önemli sonucu ise 2. Abdülhamid'in tahtından indirilmesidir. Tahtından indirilen Sultan İstanbul'dan Selanik'e gönderilir. Hatıratta yeni Sultan 5. Mehmed Reşat hakkında genel bir portre çizilir.

Hatıratın devamında hatırat sahibi; 2. Meşrutiyetten beklentilerinin boşa çıktığını, Jön Türklerin amaçlarının bir Osmanlılık şemsiyesi altında Osmanlı İmparatorluğunu güçlendirmek ve devam ettirmek olarak beklediğini fakat Jön Türklerin görüşlerinin yavaş yavaş milliyetçiliğe kaydığını ve Türk Milliyetçiliği yapılmaya başlandığını, bunun yanlış bir siyaset olduğunu ifade eder. Jön Türklerin siyaseti “yanlış bir ulusal siyaset” olarak nitelendirilir. Milliyetçiliğin yanına İslam dinini de eklemek suretiyle hatırat sahibi yanlış yollara sapıldığını, İslam dininin yanlış şekilde algılandığını, imparatorlukta gün geçtikçe Hristiyanların ve inanmayanların yaşam tarzlarının kısıtlandığını ve saldırıya maruz kaldığını aktarır. Hatıratta Osmanlı İmparatorluğunun adalet sistemi ve mahkemeler hakkında da bilgiler verilir. Birinci ağızdan mahkeme kararları ve ilginç mahkeme anıları da yer almaktadır.

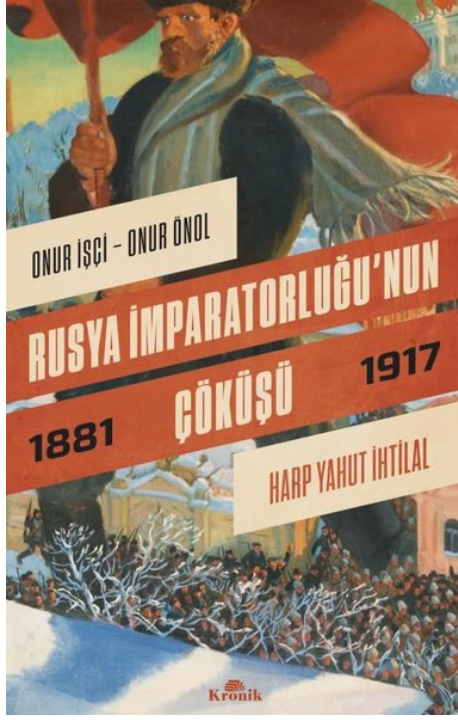
Hatıratın son kısımları bir bakıma imparatorluğun da son dönemlerine denk gelmektedir. Bir yandan İttihat ve Terakki hükümetinin politikası, yönelimleri incelenirken diğer taraftan İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı ve destansı Trablusgarp savunması anlatılır. İtalya ile Trablusgarp'ta gayrinizami birliklerle zor şartlar altında savunma devam ederken, belki yüz yıldır kaynamakta olan Balkanlar'da artık nihai parçalanma için harekete geçilmiştir. Hatırat sahibi bu noktada Jön Türklere eleştiriler getirmekte, halihazırda siyasetlerinin çözüm odaklı olmaktan daha çok problem odaklı ve yanlış olduğunu düşünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu artık yıkılışına yakın olarak bütün düşüncelerin iflası ile toprak kayıplarını engelleyememektedir. Bu kayıplar; nereden bakılırsa 150-200 senelik bir tarihsel süreçte bir bir döşenen parke taşlarının en sonuncusu olarak Trablusgarp ve Balkan toprakları olarak tarihe geçmektedir. Balkan Savaşları ile ilgili hatıratıta yer alan küçük bir anı aslında toprak kayıplarının pek çok nedeninin bulunduğu göstermekte ve fakat İmparatorluk içerisinde bir ihaneti gözler önüne sermektedir: “... *Esad Paşa 200 bin frank karşılığında İşkodra şehrini bize teslim etti ve bize birkaç milyon değerinde top ve silahlar bırakmıştı.*” (s.151) Balkan Savaşları ile birlikte kaybedilen sadece toprak parçası değil, insan unsurudur. Balkanlarda yapılan mezalim içler acısı olmaktan çok ötededir. En nihayetinde Balkan Savaşlarında İmparatorluk hiçbir devletin tahmin bile edemeyeceği bir şekilde kaybeder, hezimete uğrar. Hezimetin derecesini tespit ise bir zamanlar İmparatorluğa payitahtlık yapmış İstanbul'dan önce alınan Edirne'nin kaybıdır. Edirne'nin kaybının toplum ve siyasetçiler üzerinde oluşturacağı travma büyüktür.

Hatırat sahibi Besarya Efendi savaş sonrası barış heyeti olarak Londra'ya giden heyet içerisinde yer alır. Orada yaptığı ikili görüşmeler ve mütareke heyetleriyle yapılan görüşmeler aktarılır. Aslında imzalanacak olan antlaşma bellidir. İmparatorluk heyetinin amacı hiç olmazsa Edirne'yi kurtarabilmektir. Fakat ne yazık ki istenilen olmaz. Besarya Efendi bunu en acı gerçekliği ile anlatır: “*Bir aydan fazla bir süre tüm heyetlerle yüz yüze görüşmemize rağmen sonuç hiçbir şekilde değişmedi. Barış antlaşmasına bir virgül dahi eklenmedi ve Büyük Devletler tarafından hazırlanan antlaşmayı olduğu imzalamak zorunda kaldık.*” (s.182)

Kitabın son kısmı Birinci Dünya Savaşı ve İmparatorluğun savaşa girmesine ilişkindir. Besarya Efendi bu konuda bilinen bazı yanlışları tekrarlamakla birlikte aktardığı olayların kabinede bulunan bir bakan tarafından kendisine söylendiğini iddia etmiştir.

Hatıratın genel değerlendirmesi yapılacak olursa; Besarya Efendi'nin İttihat ve Terakki mensubu oluşu, Meclis-i Ayanda görev aldığı ve nazırlık yaptığı göz önüne alındığında elbette ki hatıratın değeri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda kitap içerisinde İttihat ve Terakki erkânı ile birlikte diğer şahıslara yönelik anlatımların birinci ağızdan aktarılması ve bu anlatımların kimilerinin uzun ve ayrıntılı olması, bu sayede dönemin kişilerine yönelik bilgiler de hatıratın değerini bir kat daha artırmıştır. Fakat Besarya Efendi'nin Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde güdülen siyaset ve Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşına ilişkin açıklamaları hakkaniyetten yoksun, bilinen ezberlerin tekrarı gibidir. İmparatorlukta Türkçülük akımının ortaya çıkışı seçeneklerin arasından bir tercih değil, toprak kaybı ile beraber artık bir zorunluluğun getirisidir. 1. Dünya Savaşına girmek de yine bir tercihin değil, bir zorunluluğun sonucu;

sebepler silsilesi neticesinde elde kalan son kale olan Anadolu'yu kurtarmak ve korumak amaçlıdır. Elbette İttihat ve Terakki iktidarında hata yapılmış, yanlış karar alınmıştır. Fakat bu hata ve yanlışları zaman ve zeminle birlikte değerlendirmek, hakkaniyet çerçevesinde okumak gereklidir. Son olarak Besarya Efendi'nin de dediği gibi, İttihat ve Terakki grubu ve müntesipleri namusları ile yaşamış ve namusları ile ölmüş yahut öldürülmüştür. Hataları ve günahları ile sevapları ise okunacak onca kitaptan sonra mevzu bahis edilebilecektir.

Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü 1881-1917

Onur İşçi, Onur Önol

İstanbul, Kronik Kitap, 2019, 368 Sayfa, İSBN: 9786057635310

Şevval SEVİMLİ*

Onur İşçi, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve Bilkent Rusya Çalışmaları Merkezi direktörü. Georgetown Üniversitesinde yüksek başarı derecesiyle 2014 yılında doktora yapmıştır. Onur İşçi, TED Üniversitesi Temel Bilimler Birimi öğretim görevlisidir. Birkbeck College, University of London tarih bölümünde 2014 yılında doktora yapmıştır.

Kitap 1881 yılında Çar II. Aleksandr'a düzenlenen suikastla başlar ve bu dönemden imparatorluğun çöküşü ve devrimler yılı olan 1917 olayları ile son bulur. Kitap giriş ve son kısımlarıyla birlikte sekiz bölümden oluşmaktadır. Ayrıca görseller de albüm kısmında ayrıca sunulmuştur. Bu kısımda kitapta yer alan şahsiyetlerin resimlerini bulmak da mümkündür. Sekiz bölüm kendi içerisinde çeşitli başlıklara ayrılarak daha detaylı anlatımlar yapılmıştır. Kullanılan dil akademik dile uygun fakat bir yandan da okuyucuyu yormayan akıcı bir dildir. Dipnotlar sıkça ve etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Kitap Çar II. Aleksandr'ın uğradığı suikast sonrasında Rusya İmparatorluğunun girdiği çöküş dönemi ile Şubat ve Ekim Devrimlerini ele alır. Bu şubat ve Ekim devrimlerinin sadece Sovyet devrinin

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi

başlangıcı olmadığı aynı zamanda da 304 yıllık Romanov hanedanlığının da çöküş hikâyesi olduğunu yazmaktadırlar. Kitap İmparatorluğun yıkılış nedenler ve sebepleri ile Bolşeviklerin nasıl ve neden iktidara geldikleri sorularını yanıtlamayı amaç almışlardır. Ayrıca Rus devrimlerinin ve bu dönemin de yeterince incelenmediğini düşündüklerini ve konuyla ilgili tarihsel incelemelerin yok denecek kadar az olduğu ve bu kitabın amacının bu eksikliği doldurmak olduğunu belirtiyorlar.

Kitapta Çarlık Rusya'sını çöküşe götüren sebepler arasında temel iki farklı bakış açısı olduğu belirtiliyor. Birincisi kötümserler, onlara göre I. Dünya Savaşı olsa da olmasa da bu devrimin yaşanacaktı. İkinci grup olan iyimserlere göre ise savaşın ekonomik, iktisadi, askeri baskılarından dolayı devrim meydana gelmişti, eğer savaş olmasaydı iktidar biraz daha devam edebilirdi. Yazarlar görüş olarak kötümserlere daha yakın olduklarını belirtmişlerdir.

II.Aleksandr'ın izlediği ılımlı politikaların, reformların oğlu III.Aleksandr'ın zamanında tek edildiği ve sert bir tutuma geçtiği, oğlu II.Nikolay döneminde de bu sert tutumun daha da artarak devam ettiğini gözlemlemişlerdir. III.Aleksandr babasının sonunu getiren ılımlı politikaları olduğunu düşünüyordu. İki Çarda mutlak yönetim iradelerinden taviz vermek istemiyor ve bunun için katı yaptırımlar uyguluyorlar. III.Aleksandr tanrı tarafından kendisine verilen feragat etmeyerek ekonomi ve dış politikadaki hedeflerine ulaşabileceğine inanıyordu.

Devletin iç ve dış siyaseti, izlediği politikaları hakkında bilgi verilir. Konuların ekonomik boyutlarının da sık sık ele alındığı görülüyor. Devletin kendisine karşı gittikçe büyüyen muhalefete karşı ekonomik ve özellikle de eğitim üzerinden önlemler aldığı anlatılmaktadır. Çarlık yönetiminin üniversitelerden beklentisi bürokrasinin tepe kadroları için kalifiye personel yetiştirilmesiydi ve öğrencilerin siyasetle alakası olmamalıydı. III.Aleksandr'ın üniversiteler için aldığı önlemlerden birinin de muhalif olduğu düşünülen akademisyenlerin ör evlerinden alınması olduğundan da bahsedilir. Rus olmayan ve muhalefet yanlısı öğrencilerin üniversitelere alınmasında kontenjan daraltıldığı ve zorlukların çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Halkın kendilerine karşı çıkmamaları muhalefet olmaması için onların da eğitim hakkına kısıtlamalar getirilmiştir. Yine bu dönemde sansür uygulamasının uygulandığından çoğu eserin sansüre takıldığı belirtilmektedir. Sansürün güçlendirilerek rejime muhalif seslerin çıkmasını engelleyerek otokrasiyi korumayı hedeflemişlerdir. Bu konuda ilk adım II.Aleksandr'ın çıkarttığı ılımlı sansür yasanının değişmesi oldu. Kitapta sansür konusunda verilen Karl Marx'ın "*Das Kapital*" örneği dikkat çekicidir. Eseri okuyan sansür görevlisi "*Rusya'da az kişi bunu okuyacak, daha da azı anlayacak*" diyerek onay verince bu eser sansüre takılmadan rahatça yayımlanmıştı. Fakat Marx'ın bu etkisi ilerleyen zamanlarda anlaşılacaktı.

Kitapta işçilerin bu dönemdeki durumları ve haklarını da ele alınmıştır. İşçilerin durumunun hiç iç açıcı olmadığı, hiçbir grev ve tazminat haklarının olmadığından da bahsedilir ve bu durumun 1886 yasasıyla durumun biraz olsun değiştiği çözümler üretilmeye çalışıldığından bahsedilmektedir. Köylülerin durumlarından ve toprak isteklerinin karşılanmamasından dolayı oluşan memnuniyetsizliklerden de

bahsedilmektedir. Toprak konusunda mir topraklarından da bahsedilerek bu düzenin bozulmasından da bahsedilmektedir. Tüm bu durumların da imparatorluğun çöküşünde ve devrimlerde etkili olduğu belirtiliyor.

Yazarlar yönetim biçiminin işlevsizliğini en iyi şekilde özetleyen olaylardan birinin 1891 yılında meydana gelen kıtlık olduğunu söylüyorlar. Kıtlıkla mücadelede uygulanan ekonomi politikalarının da rejimin işlevsizliğini ortaya koyduğu yazılmıştır. Yetersiz olan kırsan bürokrasisi nedeniyle kıtlık yaşanan bölgelerde ihtiyaç sahiplerine yardımların ulaşmasında sıkıntılarının oluştuğunu ve bu kıtlığın rejimin imajını sarstığı belirtilir. Bunun sebebi de 19.yüzyılın sonlarından itibaren kıtlık bir ülkenin gelişmemesinin göstergesi olarak kabul ediliyordu. Lenin'e göre ise kıtlık kırsalda fazlalık olduğu ortaya çıkan köylülerin fabrikalarda çalışmak için şehirlere göçmesini sağlayarak şehirlerdeki işçi sınıfının büyümesine sebep olmuştu. Kıtlık sırasında yaşananlarda köylüleri rejim ve kapitalizmden soğutmuş ve rejime karşı olan tarafa daha yakınlaştırmışlardı.

Eser ekonomi, iç dış siyaset, gibi konuları inceleyerek imparatorluğun çöküşünü, devrimleri ele almıştır. Yani konuya hem muhalefet hem de iktidar gözünden bakmaya çalışılmıştır. Genel olarak bakıldığında imparatorluğun bir krize girmesi ve buradan kurtulamaması anlatılmaya çalışılmıştır. Son kısımlarda günümüzde bunun bir darbe değil devrim olarak kabul gördüğünden bahsedilmektedir. Ekim devriminin gerçekleşmesine yol açan faktörler işlenmiştir. Kitabın son kısımlarına bakıldığında da Rusya tarihi hakkında eski dönem tarihçilerin eserlerinden söylemlerinden bahsedildiği görülmektedir.

Trabzon Belgelerle Millî Mücadele Yılları 1919-1923

Cumhuriyet Odabaşıoğlu

Trabzon, Şahsi Yayın, 1990, 554 Sayfa, ISBN: 975-95537-0-8

Alper KANDEMİR*

Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın siyasi tarihinde adeta mihenk taşı olan 'Ulusal Kurtuluş Savaşı' ülkemizde ki akademik ve popüler yayınlarda genellikle "Batı Cephesi" ön planda tutularak yazılmış ve yurdun diğer bölgelerinde yaşanan kaos ve mücadeleler genellikle arka fonda tutularak anılan seneleri tasvir etme metodu kullanılmıştır.

Tanıtımını yapacağımız eseri derleyen, Cumhuriyet Odabaşıoğlu ise akademik camiadan bir şahıs olmasa da bireysel arşivi ve eseri kaleme alırken şahsına yardımcı olan otuz bir kişinin listesini gördüğümüzde; dönemin önemli vakalarının içinde bulunanlardan, akademisyenlere, milletvekilliği ve bakanlık yapmış kişilere kadar birçok kişinin esere bilgi ve belge akışını sağladığını temaşa ettikçe, derleyicinin sağlam bir zemin üzerine anlatacaklarını dayandırdığı çıkarımına varılabilir.

Kitap, Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon'u Osmanlı Devleti'nin sınırları içine katması ve Trabzon'da ki imar faaliyetleri hakkında kısa bir anekdot verdikten sonra XIX.YY' da şehir ekseninde

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi,
alper.kandemir@hotmail.com

meydana gelen mühim hadiseleri aktarıyor. 1820'lerin sonunda meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'nın Trabzon ve çevre illere etkileri, 1831'de ABD'den gelen misyonerlerin açtıkları ilk misyoner okulu, 1839 Tanzimat Fermanı'nın şehirde yarattığı değişiklikler, 1897'de Ermeni Hınçak Partisi'nin Trabzon'da örgütlenmeye başlaması ve 1895'te Trabzon'da meydana gelen Ermeni İsyanı kitabın giriş kısmının dikkat celbeden vakıaları olarak öne çıkıyor. Derleyicinin bu vakıaları, hamasetten uzak ve kapsamlı bir anlatım biçimiyle ve olayların arka planına da dikkat çekerek okuyucuya sunma metodu benimsediği değerlendiricinin takdir edeceği bir yön olarak yazılabilir.

Osmanlı Devleti'nin en zor dönemi olan, XX.YY' da ki ehemmiyetli vakıalar arasında ise Trabzon ve minvalini de etkileyen; 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanının akabinde şehirde zuhur eden gelişmeler, 1912'de başlayan I. Balkan Savaşı'nda Trabzon'dan cepheye gönderilen 87.Alay ve akıbetleri, 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Rus filosunun Trabzon'u ilk defa bombalaması, Rusların, Kafkasya ve Doğu Karadeniz'de ki Ermeni ve Rum nüfus üzerinde ki kışkırtıcı faaliyetleri, büyük savaşın başlamasıyla eş zamanlı olarak salgın hastalıklarında yayılmaya başlaması, 1915 senesinde tarihe geçen ve hem Osmanlı Devleti hem de Ermeniler için gayet acıklı hikayeler doğuran 'tehcir' olgusunun Trabzon ve havalisine yansımaları Trabzon'da ki devlet görevlileri ve başkent arasında ki yazışmalar gayet uzunca yazıya geçirildiği için okuyucuyu sıkması muhtemel olsa da 'tehcir' esnasında yapılan bürokratik yazışmaları takip etmek vakıanın perde arkasını görmek isteyen dikkatli okuyucular için mühim doneler sağlamaktadır. Nisan 1916'da Trabzon'un Ruslar tarafından ele geçirilmesi ayrıntılı olarak ve Trabzon ahalisinin yaşadığı travma çeşitli timsallerle gayet başarılı bir biçimde betimlenmiştir. 1918'de Trabzon'un felahı ise derleyen tarafından salt/sadece Çarlık Rusya'sında meydana gelen çalkantıların neticesi olarak gösterilmesi ise Osmanlı merkezi yönetimi ve bölge halkının gayretlerinin göz ardı edilerek hatalı bir değerlendirme yapıldığı kanısı uyandırılıyor.

Kitabın sonraki bölümleri ise; 1919, 1920, 1921, 1922 ve 1923 senelerinin kronoloji oluşturduğu başlıklarla ele alınıyor.

1919 yılında; Büyük Britanya Deniz Kuvvetleri'nin Trabzon'a saldırısı ve şehirde ki askeri birliklerin envanterinde ki askeri savaş malzemelerini tahripleri, 1919'da ki bölgesel kurtuluş çabalarına paralel olarak Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluşu ve cemiyet hakkında ki çeşitli görüşler kaleme alınmıştır.

1920 yılında; Trabzon'da konuşlu askeri birlikler ve sayıları, Trabzon Rum Metropolit Hrisantos'un bağımsız bir Pontus Devleti kurmak amaçlı izlediği politikalar, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin kurulması, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un bağımsız Pontus Devleti için Büyük Britanya nezdinde yürüttüğü girişimler ve senenin son günlerinde bir İngiliz destroyerinin Sürmene kıyılarına çıkarma yapmasının yarattığı reaksiyonlar izahlı olarak yazılıyor.

1921 yılında; ünlü komünist Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Anadolu'ya giriş rotaları, çeşitli vilayetlerde başlarına gelen vakalardan sonra Trabzon şehrine girişleri, Trabzon şehrinde devlet

görevlilerinin bölge halkını Mustafa Suphi ve ekibine karşı kışkırtmaları okuyucuya sunulduktan sonra günümüz tarihçilerinin bile çoğunluğunun uzlaşabilecekleri kesin bir kanaate varamadıkları Mustafa Suphi'nin ve on dört yoldaşının katli meselesi çeşitli kitaplar ve raporlardan alıntılar yapılarak aydınlatılmaya çalışılıyor. Mustafa Suphi'nin katledilmesinin faili Yahya Kahya'nın kim tarafından azmettirildiği derleyici cephesinden tarafgirlikten uzak bir rasyonellikle ele alınmaya çalışılıyor. Yahya Kahya'ya emrin İttihatçı liderlerden mi yahut Mustafa Kemal'den mi geldiği sorusuna çeşitli kaynaklardan değerlendirmeleri alıntılaman derleyicinin net bir fikir beyan etmekten kaçınması ise değerlendirenin nazarında ise fincancı katırlarını ürkütmeme çabası olarak yer ediniyor. Mustafa Suphi'nin ve on dört yoldaşının katledilmelerini müteakip Mustafa Suphi'nin eşinin feci akıbetini sahifelerde okumak ise okuyucuların tarihimizden yüz kızartacak bir vakıa öğrenmelerine vesile olacaktır. Bölümün son sahifelerinde ise, İttihat ve Terakki'nin en önemli üç şahsiyetinden biri olan Enver Paşa'nın Batum üzerinden Anadolu'ya girme çabası ve perde arkasında zuhur eden gelişmeler kâğıda dökülerek bölüm sonlandırılıyor.

1922 yılında; Ağustos 1922'de ki Büyük Taarruz ve akabinde Eylül 1922'de ki İzmir'in geri alınma sürecinin, Trabzon kentinde ki yerel gazetelerde nasıl yansıtıldığı ayrıntılı olarak işlenmiştir. Aynı zaman diliminde uzun süre kentin fiili hâkimi olarak kalmayı başaran İttihatçı Yahya Kahya'nın katledilmesinin perde arkasında Ankara olduğu realitesinin açıkça yazıya geçirilememesi ise derleyicinin eserinde ki noksanlıklarından biri olarak değerlendirenin belleğine kazınıyor. Bölümün son sayfalarında ise, uzun süre yöre halkına kan kusturan Sarı Yani çetesinin üyelerinin yakalanmaları ve akabinde cezalandırılmaları kaleme alınarak bölüm bitiriliyor.

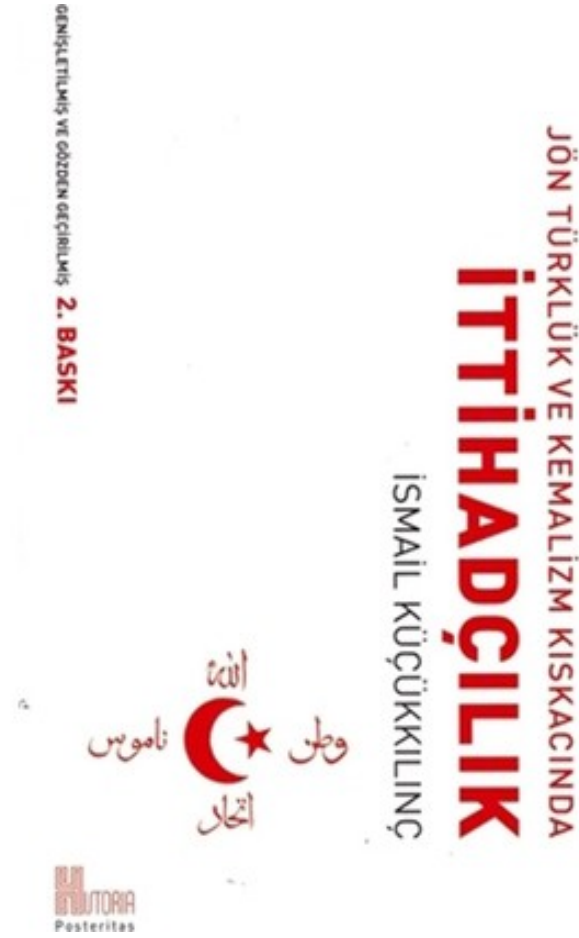
1923 yılında; Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal'in en büyük muhalifi olan Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından ortadan kaldırılması ve sonrasında Topal Osman'ın tasfiye edildiği karmaşık süreçte derleyici keskin yorumlarda bulunmaktan kaçınarak olayın kulisinde Ankara'nın olduğu gerçeğini net bir biçimde yazıya aktaramıyor. Bölümün sonunda ise, Ekim 1923'te Cumhuriyet rejimine geçilmesinin, Trabzon ve bütün yurttan yarattığı akisler özetle okuyucuya sunulurken bölüm noktalanıyor.

Kitabın ek bölümünde ise; Büyük Millet Meclisi tutanak ve zabıtlarından bazılarında yer verildikten sonra özetle Pontus meselesi müstakil olarak yazıldıktan sonra Milli Mücadele döneminde Trabzon'un en ehemmiyetli siması olan Yahya Kahya hakkında kısa bir biyografi verilerek kitap nihayete erdiriliyor.

Cumhur Odabaşıoğlu'nun oldukça sağlam kaynaklara referans göstererek kaleme aldığı bu kitap Trabzon Tarihi konusunda ciddi bir baş ucu kitabı kabul edilecek kadar değerli bilgilere haiz bir yapıt olarak tahlil edilebilir.

Mustafa Suphi ve on dört yoldaşının katli, Ali Şükrü Bey'in akıbeti ve akabinde Topal Osman'ın tasfiyesi ve son olarak da uzun süre Trabzon kentinin fiili hâkimi olarak kalmayı başaran Yahya Kahya'nın ortadan kaldırılması gibi vakıalar konusunda derleyicinin yeterli bilgiye sahip olmakla

beraber net bir yorum yapmaktan kaçınması değerlendiricinin gözünde kitabın yegâne noksanlığıdır sonucuna varılabilir.

Jön Türklük ve Kemalizm Kısacasında İttihadçılık

İsmail Küçükkılınç

İstanbul, Historia Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 2018, 423 sayfa, ISBN: 978975658740

Nevrez KARTAL*

Değerlendirmesini yapacağımız kitap, Osmanlının idam sehпасına doğru itildiği bir zaman diliminde ortaya çıkan, kendisiyle birlikte milletin ve devletin kaderini şekillendirmiş gerek muhafazakâr ve gerekse Kemalist çevreler tarafından sıkça hırpalanmış bir cemiyetin hikâyesidir.

Çetrefilli bir meselede alışılmışın dışında bir perspektif sunan bu kitabın, gayet mühim satırlarına nüfuz etmeden önce hemen hepimizin farkında olduğunu bildiğim ve kitapla da bağlantısı olduğuna inandığım bir meseleye açıklık getirme ihtiyacı hissettim. Başka milletlerin aksine biz Türkler tarihi tanımlarken fail veya mef'ûlün siyasi veya dini duruşuna göre bir bakış geliştiririz. Zira karşılaştığımız her hadisede öznenin kimliği, bizim için sonucun belirlenmesinde yeterlilik kriterini havidir. Bunun için bir

* nevezkartal@gmail.com

kesimimiz falan dönemi kendisinden saymazken, diğeri ise tersinden okumayla aynı şeyi yapıyor. Muhakkak ki bu hal ne ahlâkidir ne de ilmidir...

Nitekim edindiğimiz çeşitli tecrübeler bize tarih önünde hiçbir milletin geçmişinden kopma şansı olmadığını, bizatihi tarihin böyle bir keyfiyete izin vermediğini birçok vesile ile göstermektedir. Tarih ve sosyoloji ilmi, geçmiş ve devam eden her hali bütünlükçü disiplinle ele alır ve yargılar. Sadece uğraşmakta olduğumuz Ermeni meselesi bile bu gerçekliği izaha kâfidir. Çünkü her millet gibi bizim de mazimiz geleceğimizi bir gölge gibi takip etmektedir.

Kemalistlerin tarih sahnesini 1919 Mayıs'ında Samsun İskelesinde başlatıyor olmaları, bu tavra örnek olması bakımından önemlidir. Yeri geldiğinde, Mustafa Kemal'i bile sansürlemekten çekinmediklerini bildiğimiz bu tavrın sahipleri için, söz konusu tarihin öncesine ait en az bin yıllık dönemin hatırlanmaya değer hiçbir kıymeti yoktur. Öte yandan muhafazakâr-mütedeyyin veya İslamcı muhite göre ise, bu uzun maziye şan ve şerefle dolduran sergüzeştimiz, 1909 yılında elim bir inkıraza uğramış, 1923'den sonra ise tarih tamamen durmuştur, bu kesim için bundan sonrasında zulümden başka konuşulacak bir şey kalmamıştır. Dindarlar bu tarihleri İslam devletinin yıkılışı olarak anarken, Kemalistler ise gericilikten kurtuluşun kapısı olarak telakki ediyor.

Keza, bir kısım dindarlar için anılan dönem; ahmaklık, beyinsizlik, düşüklük ve hatta her türlü ihanetin sergilendiği son derece kötü bir zamanın adıdır. Avrupa siyasetinin dehası "Cennetmekân" Abdülhamid Han gibi bir padişahın hal edilmesi ile başlayan ve cumhuriyetle tevakkuf eden bu zaman dilimi, bir başka veçheden Kemalistler için de pek masum görünmemektedir. Başka saiklerle de olsa onların nazarında da meş'ûm bir manaya haizdir. Buna mukabil her iki taraftan da, siyak ve sibak itibariyle dönemi okumada yanlış ve eksik bir bakışımız var, hakikat böyle demiyor diyen pek kimse çıkmamış; çikanların da sesi duyulmak istenmemiştir.

Şerait böyle olunca, mihverinde adalet olan bir akıl ile bakmak, adeta zülfiyâra dokunmak gibi bir şeydir. İşte bu kitap ile İsmail Küçükılınç belli ki böylesine zor bir işe soyunmakta, kendi fikri ve ameli çevresinin içinde kalarak onların kökleşmiş tezlerine yönelik yeni ve farklı şeyleri söyleme "cüretini" gösteren ilk kişi olmaktadır. Zira dindarlar açısından niyeti ne olursa olsun, "Ulu Hakana" karşı yapılan her şey ihanet derecesinde bir kabahattir, mutlaka lanetlenmesi gerekir. Bundan dolayıdır ki Osmanlı gibi koca bir cihan imparatorluğunu yıkıma götüren İTC, sadece vicdanlarda onulmaz bir yara açmamış, aynı zamanda milletin değerlerine, inançlarına muhalif, hatta düşmanlık derecesindeki her türlü fenalığın da merkezi olmuştur. Zira bu kesimin öncü mütefekkirlerine göre; İTC'nin içinde milli ve dini vasfi haiz hemen hiç kimse bulunmadığı gibi, bunlar tam anlamıyla birer siyonist uşağı, İngiliz işbirlikçisi, Alman hayranı, beyinsiz ve ahmaklar topluluğudur. Cumhuriyet devrinde işlenen tüm kötülüklerin kaynağı bunlardır. Hatta Türk tarihinde bu kadar zaman geçmesine rağmen sebep oldukları fenalıkların etkisini, "Kabil" misali hala daha devam ettiren bir başka örgüt de yoktur.

Yukarıdakilere benzer mütedeyyin çevrelerin dimağlarındaki daha birçok şeyi gayet iyi bilen Küçükkılınç, İttihatçılara yöneltilen bu ithamlara esaslı bir cevap vereceği için bu manada eserinin zeminine, yine bu kesimin en önemli paradigmasını teşkil eden İTC=CHP tezini de oturtmaktadır. Bu anlayışın aslında temeli olmayan, hakikatten uzak, ezbere dayalı bir algıdan kaynaklandığını belgelemenin ve böylece İTC ile Kemalizm'in pek alakasız şeyler olduğunun ve aralarında bir illiyet kurulamayacağını ispatı azmindedir.

Daha başlarken gayet açık olarak, *“Anadolu'nun dahî işgaline sebebiyet veren uğursuz, hayırsız, zalim ve hainler olarak tavsif ve itham edilen bu şahıslar için, bilhassa mütedeyyin yazarlar doğru mu yazıyorlardı?”* sorusunu soran Küçükkılınç, anlaşılacağı gibi mütedeyyin kesim içindeki vatan evlatlarından biridir. İmam Hatip menşeli, Türkmen, parlak bir hukuk tahsili almış, daha erken vakit ruh dünyasında neşet eden tarih ilgisi ve merakı onun diyalektik akıl ile düşünmesini sağlamış, haliyle sürdürdüğü mukayeseli okumalar dolayısıyla girdiği yolun tabii seyri de onu getirip elimizdeki kitaba dönüşecek olan Rumeli maceramıza dayandırmıştır.

Bu manada Rumeli'deki büyük yürüyüşün, dönüşe geçtiği bir zaman dilimini okuyacak birisi gibi onun da karşısına çıkacak en önemli fenomen İTC idi. Bu da bize meşrutiyetin ilanını hatırlatır. Tam burada Küçükkılınç hem mütedeyyin hem de Kemalistlerin genelde ortak olarak istinad ettiği temel bir algıyı yıkarak izahlarına başlamaktadır. O da, İTC'nin kurulmasında ki amacın bilinenin aksine, insan hakları, hürriyet vb, şeyler olmadığıdır. Onlar sadece milletin ve memleketin bekasını hedeflemişler ve o gün için Avrupa Türkiye'sinde elde kalan son vatan toprağı Makedonya'nın kurtuluşunun da ancak meşrutiyetin ihyasından geçtiğine inanmışlardı. Bu bağlamda, Balkan meselesi anlaşılmadan zaten İTC'yi anlamanın ve onu yargılamanın kati surette mümkünatı yoktur diyen yazar. *“Çünkü hemen hepsinin doğup büyüdüğü, ya da vazifelerine başladığı, Osmanlının Anadolu'dan önce vatan yaptığı,”* yerler olduğunun altını çizmekte ve bu durumun da onların ruh dünyasında burasının bir vatan toprağı olmasından öte çok daha derin manaların ifadesi anlamına da geldiğini belirtmektedir. Müellife göre, Rumeli sayesinde Osmanlının Cihan Devleti olduğunun bilincinde olan bilhassa genç zabitler, burasının da kaybedilmesi halinde sadece doğup büyüdüğü ana yurtlarını yitirmelerinin acısını yaşamayacaklarının devletın Anadolu'da bile varlığının dahi sıkıntıya düşeceğinin idraki içindedirler. Bunun ise yakın bir tehlike haline geldiğinin farkında olduklarından bu gidişata bir hal çaresi bulma amacıyla örgütlendiklerinden bahisle İTC'nin, esasen Rumeli'de doğduğuna ve bilahare İstanbul'a sirayet eden bir örgüt olduğuna işaret ediyor.

Konu odaklı bir anlatım tercihinde bulunduğu mütevellit kavramları bir tasnife tabi tutmanın zaruretine inanarak İspata geçen müellif, en başta, *“bilhassa Batı'lular başta olmak üzere literatürde Jön Türklük ve İttihadçılık tefrikine pek tesadüf”* edilmediğinin altını çizerek İTC-Jön Türk bahsini ele alıyor. Böylece muhalefeti tanımlarken Jön Türklerden İttihatçıları çekip ayırmaktadır. Hiç şüphesiz

elimizdeki kitabın, “alamet-i farika” larından biri de budur. Bu ayrım hayli keskindir ve ziyadesiyle mühimdir. (s.19)

Tabiatıyla burada sözü edilen İTC ise son kertede devrimi gerçekleştirmiş olanıdır. Yeni Osmanlılar Hareketi ile başlayan ve düşe kalka 1902 yılına kadar gelen muhalefetin bileşenleri bu tarihte önemli bir kongre icra ederler. Fikri anlamdaki farklılıkların bu kongrede açığa çıkması üzerine muhalifler artık iki ana gruba ayrılırlar. Bunlardan birincisi ve yazarın da Jön Türk olarak remz ettiği; “âdemi merkezîyetçilik” teziyle açık açık muhtariyeti savunan ve içinde ayrılıkçı gayrimüslimler ile çok sayıda meşkûk kimseleri barındıran bir yapıdır. Daha sonraları “Ahrar Fırkası” adını alacak olan, mühim bir yanı da dikey şekilde örgütlenmiş bulunan Prens Sabahaddin önderliğindeki bu hareket için Küçükkinç, Sabahaddin’in hedefinde doğrudan doğruya dayısı Abdülhamid’in şahsının olduğunu ve bu gaye uğruna şiddeti bile meşru gördüklerini belirtiyor.

Bu tasnifine göre, vatanın bölünmesine şiddetle karşı duran, ağırlığı Türk veya Türklükle problemi bulunmayanlardan müteşekkil, bilahare Selanik’tekilerle de birleşmesi mukadder olan Ahmet Rıza önderliğinde ki yatay örgütlenmiş ekip ise ikincisidir. Yazar, bu görüşünü ise anılan dönem üzerine çalışan önemli tarihçi E. J. Zürcher’in “*Bunlar, farklı etnik kökenden gelen Müslüman erkeklerdir: Türk, Arap, Arnavut, Kürt ya da Çerkez*” tespiti ile de desteklemektedir. İslam ve Türklük merkezli Osmanlı birliğini savunan bu örgütün tek derdi vatanın ve milletin selametidir, bunu sağlamanın yolu da onlara göre, Anayasanın yeniden ihyasıdır ve bu aşamada padişahın kim olduğunun onlar açısından önemi yoktur. Bu meyanda meşrutiyetin yeniden ilan edildiği 1908 yılının 24 Temmuz’undan, 27 Nisan 1909 arasında ki 9 aylık süre zarfında saltanat mührünü Abdülhamid’in taşımaya devam etmesinin bu görüşünü de desteklediğini vurgulamaktadır. Yine Ahmet Rıza ve arkadaşlarının “Jön Türklerin” ana omurgasının aksine şiddet yöntemini tasvip etmediklerini, bunu da anılan kongrede açıkça ortaya koyduklarını söylüyor. Ayrıca bu iki hareketin dünya görüşlerinin şekillenmesinde, Jön Türklerin seküler-batıcı, İttihadçılardan ise daha dindar ve yerli olduklarını belirtiyor. (s.81)

Fakat bunun aksine mütedeyyin çevrelerde İttihadçılara kara çalınırken, onlar, dinsiz, imansız ve hatta milliyetsiz kimseler olarak nitelenmektedir. Bu temelsiz iddialarına da Abdullah Cevdet gibi Jön Türklüğü tartışmasız kimseleri örnek göstermektedirler. Oysa daha Eylül 1907 tarihli Doktor Bahaddin Şakir’in, Abdullah Cevdet’i kastederek “*bu sefilin Avrupa’da bulunanlar ne adi, ne rezil bir mahlûk olduğunu bilirler. Onunla münasebet mucib-i ar ve lekedir*” yolunda ki beyanı yanında yine pek çok alıntı ile bu kesim açısından en önemli iftiralarından birisi daha yazarın topladığı deliller ile berhava edilmektedir. Dinsizlik suçlamasının altında açıktan veya örtülü olarak İngilizlerin olduğunu belgeler ışığında ispatlayan kitap, İngilizleri buna sevk eden bir numaralı amili de, İTC’nin başardığı devrimin “*Mısır ve Hindistan’daki milliyetçiler arasında saygıyla karşılanmış*” olmasının getirdiği derin endişeye bağlamaktadır.

İTC'ye yönelik bu minvaldeki ithamlardan bir diğeri de Meşhur Goltz Paşa'nın, "*diplomatlarımız haksız yere 24 Temmuz'un gelişimini önceden sezmemiş olmakla suçlanıyorlar. Oysa (hazırlıklara) katılanlar bile şaşkınlık içinde kalmışlardı*" sözüyle ne denli spontane biçimde vuku bulduğunu işaret ettiği Meşrutiyeti getiren ayaklanmanın İngiltere eliyle dizayn edildiği iddiasıdır ki, yine yazara göre anılan hadisede İngiltere'nin dahlinin olması asla mümkün değildir. Nitekim sonradan kesif bir İTC düşmanına dönecek olan Rıza Tevfik'in, bu hadise için, "*İstanbul'daki elçilikler birdenbire patlak vermesi karşısında kederli bir şaşkınlığa düştüklerini, çok soğuk karşılandıklarını*" söylediğini hatırlatıyor. Destek olmak şöyle dursun, bilakis İngilizler daima İttihadçıları kösteklemeye çalışmışlardır. Yazarın buna yönelik bir başka delili de, Bâb-ı Âli Baskının Jön Türkçülerin desteklediği "*Kamil Paşa Hükümeti'nin büyük güçlerin Edirne hakkındaki tavsiyelerine boyun eğdiği*" için gerçekleştiğine dair İngiliz Elçilik raporudur. (s.164)

Şayet bir İngiliz etkisi aranacak ise bunu, İngiltere'yi "*liberal ulusun örneği*" gören Jön Türkçü Prens Sabahattin ve şürekâsında aramak iktiza eder. Zira Jön Türklerin partisi Ahrar fırkasının programını bile birkaç yıl sonra ki Ermeni meselesinde de karşımıza çıkacak olan, meşhur Fransız Kont Ostrorog hazırlamıştır. Hem bu ilişki öyle pek gizli saklı da değildir.

Hakkında sayısız miktarda dezenformasyon üretilen İTC'ye dair iddialara cevaplarını maddeler halinde sıralayan Küçükkılınç'ın tafsilatlı olarak üzerinde durduğu hadiselerden birisi de yukarıda anılan Bâb-ı Âli Baskınıdır. Bilhassa mütedeyyin kesim bunu, "*İttihadçı Darbe Geleneği*"nin başlangıcı ve Cumhuriyete tevarüs eden darbelerin de anası diye tesmiye etmektedir. Oysa aralarında epeyce sivilin de olduğu 200 kadar kişinin hayreti mucip bir cesaretle başardığı bir baskına askeri darbe demek akla sezadır. Yazar, buna darbe diyenlerin, bundan daha önce tamamı subaylardan teşkil edilen Halaskar Zabitan Grubunca icra edilen ve hükümetin düşmesi ile neticelenen ki burada kalmayıp bilahare meclisi de feshettirdikleri muhtırayı, hayli hayli darbe olarak telakki etmeleri mucip olurdu diyerek, önemli bir çelişkiye dikkatimizi celp etmektedir. Böylece darbecilikte önceliğin, İttihad ve Terakki Cemiyetine muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile *Halaskâr Zabitâna* verilmesi gerektiği tespitinde bulunduğu gibi, o gün için ortaya çıkan bu garabetin "*çoğunluğun muhalefeti, azınlığın iktidarı*" olarak nitelendiğini de şerh düşmektedir. (s.166)

Küçükkılınç, tarihimize sopalı seçim diye geçen ve bazı ayrılıkçıların seçilmelerine mâni olmak için gösterilen birtakım aşırılıklar yanında, yine Müslüman Arnavutların silahlarının toplanmasının istenmesini ve bu esnada yapılan kimi zulümleri de İTC'nin yanlışlıklar hanesinde sıralamaktadır. Bu sebeplerden Bunlardan dolayı Arnavut subayların Manastır'da hükümete baskı için dağa çıkmalarının İstanbul'daki mezkûr darbe hareketini tetiklediği düşüncesini izhar ediyor.

Müellifin, "*meşrutiyetin hemen başında ve 31 Mart vakasının sonrasında rastlanan kimi hadiselerin, hukuk ve devlet geleneğiyle telifinin mümkün olmadığı her türlü tartışmadan uzak olmalıdır... İttihadçıların muhaliflerine karşı bilhassa Jön Türklere çok sert davrandığı hemen tüm kaynakların*

müşterek tespitidir...” sözlerinden, İTC'nin hataları ve kabahatlerini saymaktan imtina etmediğini, aksine lehlerine olduğu gibi aleyhlerindeki bilgi ve belgeleri de tam bir müstantik hassasiyetiyle adil bir şekilde topladığını anlamaktayız. Şüphesiz bu erdemli bir tavidir ve takdiri hak etmektedir. Zira Küçükılınç'ın bu davranışı, tarih yazımında muhafazakâr kesimin maalesef pek azında aşına olduğumuz bir ahlâka işaret ediyor. (s.97)

Kitapta işlenen konulardan bir diğeri, Meşrutiyet'in ilanının fayda sağlamadığı ve İttihadçıların devleti yönetecek tecrübeden yoksun oldukları iddiasıdır. Yazar, Meşrutiyet rejimini kastederek, haddizatında, *“tecrübe edilmemiş, edilmesine imkân ve fırsat verilmemiş bir şeyi deniyorlardı”* tespitini yapmakta ve görünür imkânlar dâhilinde, Meşrutiyet'e dönüşün dışında da Makedonya'yı elde tutabilecek başkaca bir hal çaresinin kalmadığının göz ardı edilememesi gerektiği ikazında bulunuyor. Mamafih sonuçlara bakarak illa bir kabahatli aranacaksa bunda da tecrübeli telakki edilen eski ricalin günahlarının büyüklüğünden İttihadçılara sıranın gelemeyeceğine işaret ediyor. Bu minvalde, devrime önderlik eden kadroların, yeterli tecrübeden yoksun bulduklarının zaten farkında olduklarını, bundan mütevellit iş başına, Abdülhamid döneminde de çeşitli görevlerde bulunmuş Said Paşa vb. umur sahibi kimselerin getirdiğini hatırlatıyor. Bu meyanda her şeyiyle İttihadçı bir kabineden söz edebilmek için Said Halim Paşa'nın sadaretini beklemek gerektiğini, öncekilerin ise bir nevi koalisyon olduklarının altını çiziyor. Bazı kesimlere göre İttihadçıların denaetlerinin(!) en başında Balkan Faciası gelmektedir, yine onlara göre bunun da en büyük amili, “kiliseler ve mektepleri” kanunudur. Buna mukabil Balkan Harbine kadar Rumlarla Patrikhanenin bu kanuna ilişkin itirazlarını sürdürmeye devam ettiklerini hatırlatarak, aslında bu savın ne denli boş olduğunu başka karinelerle uzun uzadıya izah ediyor. Küçükılınç, meseleyi daha da vuzuha kavuşturma sadedinde, bizimle işleri biter bitmez dönüp, birbirlerini boğazlamaya giriştiklerini de zikrediyor.

Muhafazakâr kesimce dillendirilen suçlamalardan en önemlisi hiç şüphesiz “Masonluk” bahsidir. Genişçe irdelenen bu meselede locaların İttihadçıların örtülü faaliyetlerine karartma vazifesi görmesinden başka bir anlam ifade etmediğini belirten yazar, son derece önem atfettiği bu konunun aydınlatılması için yerli ve yabancı birçok kaynağa da istinat etmektedir. Bunlardan birisi olan Angelo Iacovella'nın, *“Osmanlı Subaylarının Selanik'teki Locayı gizlilik bakımından korunaklı liman”* olarak gördükleri tespitine yer verdiği gibi mebzul miktarda ki deliller yanında yine buralara üye olmalarının bir diğer önemli sebebini ise Manyasizade Refik Bey'in şu sözleri ile de anlaşılır kılmaktadır. *“Masonlar üye yazımında çok dikkatli araştırma yaptıkları için, bize elek görevini üstlenerek hizmet etmişlerdi. Oraya polis sokmaya çalıştılar ama başarısız kaldılar.”*(s.102)

Keza, dayanışmaları ile maruf bir örgütün hem de yöneticisi olarak bilindiği halde Talat Paşanın masonluğunun, tehcir sırasında Ermeni biraderleri bakımından hiçbir merhamete müncer olmadığını, Enver Paşa'nın da ilk fırsatta bu örgütleri tasfiye ettiğini belirten müellif, seküler cenahtaki Enver Paşa

düşmanlığının bir veçhesini buna bağlarken yine Talat Paşa'nın Almanya'daki gayubeti sırasında biraderlerince (!) ademe mahkum edildiğini vurgulayarak bu iddiayı da boşa düşürmektedir.

Söz Talat Paşaya gelmişken, onun masonluğu yanında, hem Balkan Harbini kışkırttığı hem de Edirne müdafaasını kırmak için uğraştığına dair iddialar da kitabın ele aldığı konular arasındadır. Merhumun hakkında serdedilen ithamların tetkik ve tahlilini zaruri addeden Küçükkılınç, aleyhe olan beyanların tek bir kaynağa istinad ettiğinden bahisle, *“Talat Paşanın sadece Anadolu'yu değil, milleti de feci bir akıbetten koruduğu ve bu uğurda hayatını kaybettiği”* ne işaret etmektedir. Yine, *“Edirne, belki de hiç kimsede Talat Paşa'da olduğu gibi derin bir manayı haiz değildir,”* diye ilave etmekte ve *“Danışmentsırf Talat Paşa'ya iftira atmak için Şükrü Paşa'ya da iftira atmıştır”* diyerek ciddi ve karşı itham ile merhumu tenzih eden bir tespitte bulunuyor ki, İslamcı cenaha mensup birinin onu bu kadar keskin sözlerle müdafaası son derece mühimdir. (s.154)

Tam bir koalisyona benzettiği İTC için, *“ideolojik kavgaların ertelendiği ya da öne çıkarılmadığı ama farklılıkların da unutulmadığı, ilginç bir yapıdır. Hem İslam'ı pervasızca kullanan hem de ona halisane niyetlerle istinat eden ama dertleri her daim vatan olan insanların eş zamanlı olarak müştereken temsil edildikleri bir anlayışın ve yapının ismidir”* tespitini yaparak, İslam veya dindarlık bağlamında homojen bir İTC tanımı yapmanın doğru olmayacağı uyarısında bulunur.

Her iktidar gibi İTC 'ye de tufeylilerin zamanla akın ettiği ve çıkarları uğruna birtakım işler yaptıkları bilinen şeylerdir. Ancak lider kadronun her şart altında temiz kalmayı başardığını ısrarla vurgulayan Küçükkılınç, başından itibaren eyyamcıların içlerine sızacağını öngördüklerini, başka sebepler yanında bu türden kuşatmayı da etkisiz kılmak için yatay şekilde örgütlendiklerini ve bunun için cihan harbine kadar bir lider kültü oluşturmadıkları mealinde beyanlarda bulunuyor.

Küçükkılınç'ın eserinin en önemli katkılarından birisi de bugüne kadar pek üzerinde durulmayan İTC'nin iktisadi ve ekonomik faaliyetlerini gündeme taşımasıdır. Bazı kesimlerin Almancı ithamlarına karşın İttihadçılar, yeni imtiyazların tahsisinde Almanya ve Fransa yerine, İngiltere'yi öne çıkarmaya çalışmışlardır. Keza kapitülasyonların ilgasını bağımsız bir devlet olabilmenin en önemli şartı saydıkları için ele geçen ilk fırsatta, üstelikte Almanya'nın şiddetli itirazına rağmen uygulamaktan imtina etmediklerini hatırlatıyor. Esnaf ve Tüccar sınıfının artık Türklerden teşkil edilmesinin zaruretini müdrük olan İTC yöneticilerinin, bilhassa Balkan Harbi'nde ekmek üretmedikleri için askerimizi açıklıkla karşı karşıya bırakan ve tamamı Rum olan fırıncıların karşısına kısa sürede Türk fırıncısını, bakkalını diktiklerini de belirtiyor. Ecnebi ve yerli gayrimüslimlerin ticareti ve ihracatı ellerinde tuttıkları için uzun müddet yerli üreticiye istedikleri fiyatı dayatmaları karşısında bu haksız ve insafsız geleneğe son vererek Türk tüccarının ihya edildiğinden bahisle, bu işte fevkalade emeği geçen İTC'nin “Küçük Efendisi” Kara Kemal'i de sitayişle zikrediyor ve merhumun gayretlerini şümulü şekilde sıralıyor. Bunu yapmakla büyük bir kabahat işlemiş olsa gerek ki, Mütareke dönemi Harbi Örfi'sinde; *“siz, bu ticari işlerden kazandığınız parayı niye vakfi İslamiyeye hasrettiniz, bu paralarda gayrimüslimlerin de*

katkısı var” diye suçlandığının notunu düşüyor. “Harp zamanlarında genellikle büyük servetler yıkıldığı da bilinen bir şeydir” diyen müellif, her şeyleri didik didik edilen, başta ‘Küçük Efendisi’ olmak üzere İTC yöneticilerinde irtikâp izine rastlanılmadığının da altını çiziyor. (s.231)

Kitap, İttihadçuların mal ve makama karşın hırs taşımadan ömür sürdüklerini, buraya kadar anlatılanlardan vatan ve millet uğruna akla hayale gelmeyecek ne tür kahramanlıklara imza attıklarını dimağlara işlediği gibi, aşağıda vicdanlı gözelerin önüne sermeye de devam etmektedir.

Balkan savaşında yaşananlardan herkes gibi Ermenilerin de ileri derecede istifade etmek istediğini kimi örneklerle anlatan yazarımız, *“ancak onlar, Osmanlı Devleti’nin de dersler çıkardığını pek hesaba katmadılar,”* yönündeki tespiti, İTC yöneticilerinin de kısa zamanda ne denli tecrübe kazandıklarını ikaz etmesi bakımından mühimdir. Yine, *“onlar, ‘bir yere vatanım diyebilmek için orada doğup büyümenin yetmediğini pahalı öğrenmiş bir kuşak’ olarak aynı hatayı bir daha tekrarlamadılar”* sözü ile de edindikleri tecrübenin gereğini yapmaktan imtina etmediklerini bilhassa emperyalistlerle olan münasebetler bağlamında belgelendiriyor.

Birinci Dünya Savaşına girme kararımızla birlikte tehcir ameliyesi yine yazarın ehemmiyet gösterdiği konular arasındadır. Küçükkılnç, savaşa girmemizi bir kere tarihimizin en stratejik hamlelerinden birisi olarak vasıflandırdığı gibi, *“ızturar”* hali gereğince alınan tehcir türü kararlar dolayısıyla da Anadolu’nun ebediyen Türk yurdu kılındığını ve milli mücadelenin esasen bu dönemde başarıya ulaştığının altını çiziyor. Yazarın Türk Milletinin ve memleketinin bekasını teminde İttihadçılara biçtiği payın içinde, tehcir olgusu mühim bir mevkie haizdir. Çünkü yazar, *“bir yeri elde tutmak için o yer ahalisinin kahir ekseriyetinin Türk ve Müslüman olmasının yeterli gelmediğini İttihadçuların acı ve kanlı bir şekilde öğrendiklerini”* defaatle ifade etmektedir.

Komitacılığa, daha ilk görev yeri olan Şam’a varınca hemen başlayan sonrasında yaşananlarla da bu işi iyice kavradığı anlaşılan Mustafa Kemal’in, İTC’den dolayı daima teyakkuz halinde bulunması ve Batılılaşma yolundaki devrimlerine engel teşkil edeceğini tahmin ettiği bu yapıdan kurtulmak istemesi kendi zaviyesinden tabiidir. İTC gibi yatay örgütlenmiş bir yapıyı kendisine ram edip otoritesine boyun eğdiremeyeceğinden mütevellit örgütün zihni ve fikri manadaki tüm istinad noktalarını tasfiyeye gayret sarf ettiğini uzun uzadıya izah eden Küçükkılnç, askerlerin siyaset yaşağının da esasen buna dayandığını söylüyor.

Sakarya Melhamesini Milli Mücadele’de zaferin ilanı olarak konumlandıran yazar, burada Mustafa Kemal’in son derece direnç göstermesindeki en önemli gerekçeyi de Enver Paşa’nın Batum’da beklemesine bağlamaktadır.

Keza, Mustafa Kemal açısından belirleyici olan tek şeyin kendisine tam bağlılık olduğunu, bu güveni telkin eden birisinin dindar veya dinsiz olmasının hiçbir kıymeti bulunmadığı, yine bazı isimler üzerinden gösterilmektedir. Atatürk’ün mizacında kati surette muhalefete yer olmadığını, tam olarak itaat etmeyen birisi için hayatı zindan etmekten çekinmeyeceğini yine Kemalist tarih yazarlarından

topladığı delillerle müdellel kılan Küçükkılınç, buna örnek olarak Cavit Beğ'in nahak yere idamını zikretmektedir. (s.339)

Lozan sonrasında Batılılaşma uğruna devrimlere girişecek olanların, aslında İTC'nin kendileri gibi seküler kanadından olan Cavit Beği sırf Kemalizm'e merbut olmadığı için suikast davası bahanesiyle idama götördüklerini anlatarak, yeni dönemin hangi kodlarla kurgulanan bir rejim olduğunu da telmihte buluyor. Bu uğurda örtülü suikastlardan hukuk eliyle haysiyet cellatlığına kadar gereken her yola başvurulduğunu belgelerle ortaya koyan Küçükkılınç, aynı tertibin içinde idam ettikleri Dr. Nazım'ın yüzüne karşın, *“sen niye Ermeni kurşunuyla ölmedin de başımıza bela oldun. ”* dediklerinden bahisle bu ve diğer veriler ışığında, yeni dönemde onlar için cendereden çıkmanın tek yolunun ya Mustafa Kemal'e bilâ-kaydü şart tabi olmaktan ya da darağacından geçtiğini istinbât ediyor.

İttihadçıların bilhassa Ankara ve İstanbul İstiklal Mahkemelerinin yargılamaları sırasında açıkça Osmanlı'yı yıkmakla birlikte daha birçok şeyle de itham edildiğini ve böylece İTC'nin tam bir reddi mirasa tabi tutulduğunu vurgulayan müellif, *“bu vatani bize armağan etmiş, Türk milletini yok olmaktan kurtarmış İTC'nin idam fermanını imzalamıştır. Bu durumda nasıl oluyor da Kemalizm ve İttihadçılık ile İTC ve CHP arasında bir devamlılık kuruluyor, anlamak mümkün değildir”* hükmünü izhar ederek, bu algının delilden ne denli uzak bir illüzyon olduğunu göstermiş oluyor. (s.403)

Bu bölümle alakalı tüm verileri, kitabın satırları arasında sıralayıp, zihinlerde istifham bırakmayacak şekilde vuzuha kavuşturarak, Jön Türklükte olduğu gibi İTC'yi Kemalizm'den de tefrik ederek Kemalizm açısından illa bir halef selef ilişkisi kurulacak ise bu ancak Ahrar Fırkası ve Jön Türkler için söz konusu olabilir demektedir. (s.28)

Gözden kaçan bir husus da, hemen her alanda inkıza doğru giden elem dolu sürecin tam göbeğinde bulunmuş olan İTC'nin, aynı zamanda büyük bir yeniden yapılanmanın da adı olmasıdır. Birkaç paragrafla bunlara da kısaca değinerek söyleyeceklerimizi tamamlamış olalım.

İTC kadrolarının yeniden inşa sürecinin en başında şüphesiz ordumuzun reorganizasyonu gelir. Her bakımdan çökmüş ve hiç kimsenin nazarında itibarı kalmamış, maddi ve manevi olarak tükenmişlik içinde olan askerimizin Enver Paşa'nın elinde, bir yıldan az bir zamanda tüm cihanı hayrete bırakacak bir savaş makinasına döndüğü izahtan varestedir. Cihan harbinde dostu, düşmanı kendine hayran bırakan ve sonrasında istiklal harbimizi de başarıya ulaştıran askerimizi, bu denli dirençli kılan şey hiç şüphesiz onun subaylarımıza yüklemiş olduğu yeni ruhtur.

Malumdur ki, orduda yapılan yeniliklerin ilki ve en önemlisi, Hava kuvvetlerinin kurulmasıdır. Donanmayı güçlendirecek sonuç alıcı kampanyalar başlatmaları, keza Genelkurmay Başkanlığını ihdas etmeleri de oldukça mühim askerî hamleler ve yeniliklerdir. Bugünkü Ordu sistemini temellendiren asıl kişinin Enver Paşa olduğu unutulmamalıdır. Yine bu kısa zaman zarfında yürekleri coşturan kadim askerî müziğimiz, aziz Mehterimiz de tıpkı ordumuz gibi Enver Paşa'nın ellerinde yeniden ihya oldu. Kadim Türk yurdu Revan, bize artık keheşanlar kadar uzak iken eğer bugün Azerbaycan diye bir devlet

var ise bu dahi Almanlarla silahlı çatışma pahasına Enver Paşa'nın dirayeti sayesinde olmuştur. Bunu birileri unutmak istese bile tarih asla unutmayacaktır. Keza Kars, Ardahan ve Artvin'de şanlı sancağımızın dalgalanmasını da İttihad Terakki'nin başarı hanesine yazmak gerekirken arka planda bu düşüncelerin olduğunu zannettiğimiz bir bakış açısıyla olsa gerek, yazar "Teşkilât'ı Mahsûsa" gibi bir fenomeni de kitapta anmadan geçmiyor. (s.170)

Savaş sırasında, parasızlık dâhil son derece kıt imkânlarla rağmen orduların bile başarmakta zorlandığı kimi operasyonların, TM mensuplarınca kolayca yapıldığı bilinmeyen bir husus değildir. Anadolu'ya direniş için silah ve mühimmatın gömülmesinden, Müdafâ'i Hukuk Cemiyetlerinin teşkiline, bahusus Ankara'ya insan, para ve silah naklini gerçekleştiren Karakol Cemiyeti'ne kadar daha birçok insanüstü gayretlerin altında yine bu örgüt vardır. Bir noktadan itibaren kendini sadece Rumeli ve Anadolu ile sınırlı görmeyen İttihadçılık, Şekip Arslan vasıtasıyla Suriye'ye nüfuz ederken, Şeyh Senûsi ile de Libya çöllerine kadar uzanmış ve orada direnişi örgütlemiştir.

Yine bu dönemde, gayrimüslimler için tanınan bazı ayrıcalıkların son bulduğu da bir vakıadır. Fiili olarak devam eden kölelik her şart altında tamamen kaldırıldı. Aile kararnamesi çıkarıldığı gibi sosyal ve hukuki alanda birçok şeye daha imza atıldı. Eğitimleri iyice tavsamış olan hanedan mensupları için gerekli düzenlemeler yapıldı. Neredeyse tükenme aşamasına gelmişken bugün bile güzel sanatlarımız içinde en müftehir olduğumuz Hat, Ebru, Tezhib vb. için Medresetü'l Hattâtîn'i üstelik de savaş sırasında açtılar.

Kitaba ilişkin söyleyeceklerimizi toparlarsak, yazarın uzun yıllara dayanan geniş perspektifteki okumalarının kendisine kazandırdığı sağlam bir birikim var. Ve bu durum, kitabın her safhasında hem kaynakçasının zenginliği hem de konulara olan vukûfiyeti ile kendisini gayet net olarak göstermektedir. Berrak bir zihnin inkişafını gördüğümüz metinde imla ve kırık cümle hatası yok denecek kadar az olması editoryal olarak da takdiri hak etmektedir. 245 kadar tarihçi, araştırmacı, düşünür ve aydının çeşitli sayıda kitap ve makalelerinin mehzaz teşkil ettiği bu kitabın mühim taraflarından birisi de sadece 631 adet belge bilgi ve atıf yapılan dipnotu havi olması değil, böylesine devasa bir konuyu 423 sayfada anlaşılabilir kılmadır.

Diğer bir önemli yanı ise her türlü eleştiriyi göğüsleyecek şekilde İTC ve yöneticilerini, bilhassa manevi yönleri bakımından takdir için milliyetçi-muhafazakâr ve mütedeyyin çevreden hemen tek bir kaynağa istinad etmemesidir. "Bununla birlikte yazarın, İttihadçuların lehine olacak, daha önce bilinmeyen şeyleri bulup çıkardığını iddia etmemesi yanında hemen herkesin kolayca ulaşacağı metinler üzerinden yürümüş olması da manidardır." Müellif, büyük oranda İTC karşıtı kimselerin satır aralarında göz ardı ettiği bilgiler eliyle kitabının muhtevasını oluşturmuştur. Ziyadesiyle Sol-Kemalist kesim ve kimi Liberallerin görüşleri ile eserini müdellel kılan Küçükkılınç yine, yer yer yabancı kaynaklara da müracaat ederek bir anlamda hakikati onlara ikrar ettirme becerisini de göstermektedir. Elbette tüm

bunlarla birlikte editoryal emeğin hakkını da teslim etmemizin gerektiğini söylemek sanırım yerinde olacaktır.

Keza, yurdunu kurtarma pahasına İTC gibi, lider kadrosunun tamamını çok kısa bir süre içinde şehid veren, adanmış ve fedakârlık timsali kahramanların temerküz ettiği ikinci bir hareketin eşine rastlamak değil İslam dünyasında, hiçbir yerde yoktur. Bu bakımdan İttihadçıların hikâyesini yazmak pek kolayca yapılacak bir iş olmasa gerektir. Hele hele mütedeyyin cenahta gerçekten bir ilki başlatan bu kitabın, hiç bahsi geçmemiş olsaydı bile hemen her satırında kendisini belli eden meramından eserin yazılmasındaki maksadı kavramak yine de pekâlâ mümkündür.

Bundan dolayı rahatça anlıyoruz ki bu kitap, aslında bugüne bırakılmaması gereken ve milletimizin yetimleri diye vasıflandırmak durumunda kaldığımız, kendilerini sadece devletin bekasına adanmış İttihadçılar için, vatan aşkıyla donanmış imanlı dimağlardan coşan açık bir teşekkürün ifadesidir. Her biri, birer kahramanlık abidesi olan ve fedakârlıkları dolayısıyla milletçe medyun olduğumuz bu gençlere yönelik vefadan kaynaklı bir edimin ifası, tarih önünde haklarının teslimidir. Mütedeyyin kesim adına yapılan bir özür ve helalleşme arzusudur. İman alameti olan rahmet ve mağfiret dileğidir.

YÖNSÜZLEŞMİŞ SAVAŞLAR

Politik Felsefenin
Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşa Dair

M. ERTAN KARDEŞ

Yönsüzleşmiş Savaşlar

M. Ertan Kardeş

İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2019, 186 sayfa, ISBN: 978-605-9460-78-1.

Kaan BUDAK*

Yazar, 2019 yılında basılan bu eserinde ilk olarak çağdaş dünyadaki silahlı mücadeleler üzerine bir değerlendirme yapmakta, bunu da “*Savaşın Yeni Figürlerini Düşünmek*” başlığı altında okura aktarmaktadır. Kendi görüşlerinin ifadesinin ardından “*Politik Modernliğin Savaşlarını Düşünmek*” ve “*Plastik Çağda Savaşı Düşünmek*” başlıkları altında önce modern dönemde bilhale çağdaş dünyada yaşanan savaşlar üzerine kalem oynatmış, Batı düşün dünyasında önemli yer tutan filozofların eserleri ve görüşlerini karşılaştırmalı bir biçimde ele almakta, böylece savaşın algılanışına dair tarihsel bir panorama da ortaya koymaktadır.

Kitabın ana meselelerinden bir tanesi, zaten pek çok yerde sorulmuş ve cevaplandırılma çabasında bulunulmuş, “*savaşın neliği*” meselesidir. Nitekim bunun irdelenmesi, incelenmesi ve belli bir zemine oturtulması, savaş ve politik felsefe bağlamında kelamını dile getirmeye çalışan bir eser için de faydalı ve önemlidir. Zira kavramsal çerçeve bir kere sağlam oturtulmadıktan sonra, öne sürülecek görüş ve

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Anabilim Dalı.
kaanbudak97@gmail.com

argümanların sağlıklı bir yapıya kavuşması ve sağlıklı bir şekilde okura aktarımı da mümkün olmayacaktır. Yazarın konu hakkındaki görüşü açıktır ve kitabın hemen başlarında peşinen okura aktarılır. “*Savaş, devletler arasında bir ilişki biçimidir. Devletlerin ya da insanın politik topluluklarının savaşını, doğadaki mücadele biçimlerinden ayıran temel karakteristik özellikler vardır...*” İfadeden de kolaylıkla anlaşılacağı üzere, yazar savaş, devlet olarak teşkilatlanmış iki politik oluşumun birbiriyle kurduğu bir ilişki olarak ifade etmektedir. Bu noktada yazarın savaş devletlerarası alanla sınırlı tutması ve bunun belki alışılmıştan, olağandan farklı da olsa yine de bir ilişki şekli olarak tasniflemesi önemli bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilahare yazar, savaş, antropolojik bir yaklaşımla insanın ve doğanın olağan akışının bir parçası haline getirenlere de karşı durarak bunun doğal bir hal olmadığını, politik topluluklara özgün bir olgu olduğunu da belirtmektedir.

“*Yeniden-üretim mekanlarının oluşturulması, teknik beceriler ve zenginliklerin bölüşümü savaşların mecrasıyla doğrudan ilgilidir. Gelişkin bir kültürün “savaşı” varlığını sürdürebileceği iddiası bu yüzden geçersizdir. Savaşı hanesine en çok yazarların, genellikle “uygarlar” ve “demokratlar” olduğunu görürüz.*”

Aktarılan pasajdan da anlaşılacağı üzere, yazar az önce ifade edilen görüşlerini perçinleyerek, savaşın doğal bir hal olmadığını aksine medeniyetin bir sonucu olduğunu ileri sürmekte, bunun da ötesine giderek medeni durumla savaşlardaki başarı veya şiddet üretme kapasitesi arasında bir korelasyon kurmaktadır. Bu çerçevedeki kelamını da “*Demek ki uygarlık da akıl da savaşın karşıtı değildir. Savaş barbarlıkla, uygarlığı da barışla doğrudan eşleştirme zihinsel bir hatadır.*” Şeklinde neticelerken savaş olgusu hakkında popüler algının düştüğü yanılgıyı okurun karşısına çıkarmakta ve kitabında sonraki aşamalarında girişilecek tartışmalar için başarılı bir kavramsal zemin inşa etmektedir.

“*Savaş, politik birlikler arasında ilişkinin ortadan kalkması değil aksine başka biçimler olarak sürdürülmesidir. Savaşın ilişkiselliği yerine nefretin içerisinde kurgulanan düşman imgesinin yarattığı şiddet, düşmanın varoluşu kadar kendilikle ilgili deneyimimiz açısından da sorunludur*” ifadesiyle çağdaş dünyadaki mevcut durumla ilgili bir tartışma ortaya koymadan önce yazar kendi saptadığı temel sorunu okura doğrudan aktarmaktadır. Günümüz silahlı çatışmaların taraflar arasında, yaşanan olgunun, iki meşru ve eşdeğer yapının birbiriyle giriştiği mücadele olarak algılanmasından ziyade giderek şeytanlaştırılmış antagonistin, mücadele içerisindeki tek meşru oluşum olan kendileri tarafından imha edilmesi şeklinde algılanmaya doğru evrildiği, yazarın ifadelerinden anlaşılacak bir çıkarımdır. Müellif, bu algıdaki değişimin, yaşanan savaş olmaktan çıkardığı görüşünde olmakla birlikte, öteki kavrayışımızın kendilik kimliğini inşa etmedeki yerini de vurgulayarak yaşanan gelişmelerin sadece muharebe sahasına yansıyan birtakım değişikliklere değil, sosyal bağlamda bir dönüşüme de neden olacağını ifade etmektedir.

Savaşın değişen yüzüne değinirken yazar, aşağıdaki ifadelerinde çağdaş dünyadaki mevcut duruma dair görüşlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. “Denilebilir ki klasik devletler savaşından uzaklaştıkça sınırsız şiddet hallerine daha fazla ilerlemekteyiz.” Alıntı bize mevcut durumlarda savaştan değil, şiddet hallerinden söz edilebileceğini aktarmaktadır. Yazarın zaten savaşı, sadece devletler arasında cereyan edebilecek bir olgu olarak algıladığını yukarıda görmüştük. İç savaş olgusunun ise savaş niteliğini ne kadar taşıdığı kitapta bilahare tartışılan hususlardandır. Ancak yazar net bir şekilde savaşı, gerek ilan edilmesi, işleyişi ve neticede bir antlaşma ile, kazananı belli bir şekilde neticelendirilmesiyle devletler arasındaki alanda, bir hukuki altyapıya bağlı bir olgu olarak ortaya koyduğu açıktır. Tarihi açıdan ele alınabilirse, geç modern dönemde şiddetin, özellikle de uluslararası şiddetin neredeyse tamamen devletler tekeline girdiği kuşkusuzdur. Ancak bunun tarihi kronolojide çok da büyük olmayan bir alanı kapladığı hatırlanırsa bu tanımın tarihin her dönemi için geçerli bir savaş kavrayışı ortaya koyup koymadığı bir tartışma hususudur. Öte yandan yazar günümüzün mücadelelerini savaş olarak tanımlamama konusunda karardır ve onları şiddet halleri olarak konumlandırmaktadır. “Devletin egemenlik alametlerinden biri olarak savaşın sönümlenmesi başka bir deyişle savaş hakkının yitirilmesi savaşın bıraktığı boşluğun kitleler alanına doğru genişleyen bir şiddetle yer değiştirmesine yol açmıştır.” İfadeleriyle yazar mevcut durumun bir özetini yaparken bu mevcut durumun nedeni olarak ise *savaş hakkının yitirilmesini* işaret etmektedir. Bu noktada yazarın ifadelerinden şunu anlıyoruz ki, Birinci Dünya Savaşı sonrası başlayan, özellikle Amerika’nın Avrupa’daki ve dolayısıyla da tüm dünyadaki uluslararası ilişki yöntemini realpolitikten kopararak; “On Dört Nokta” olarak da bilinen Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti ile yeni bir işleyiş kalıbını ve bu kalıbın İkinci Dünya Savaşı sonrası tamamen domine ettiği yeni uluslararası hukukun savaş ilan etme ve hatta savaş yapma hakkını devletlerden almasını eleştirmekte, günümüzde yaşanan değişimlerin bizatihi nedenidir.

Kitabın ilerleyen kısımlarında yazar, savaşın değişen halinin veya belki daha doğru bir ifadeyle savaşın yerini *şiddet hallerine* bırakmasının barışı, *barışın neliği* ve nasıl tesis edilebileceği gibi soruların cevaplarında yaratacağı değişime odaklanmaktadır. “Savaşın politik karakteri onun barış kuruluşu ile ilişkisinde gizlidir. Savaşın gerçekliği barışın tesisidir ancak barışın ilanı savaşı gerektirmektedir.” Şeklinde savaş ve barış arasındaki ilişkinin ve belki de daha net ifade etmek gerekirse varoluşsal bağın altını çizerek yazar, barışın ilanı için önce ilan edilmiş bir savaş olması gerekliliğine işaret etmektedir. Yirmi birinci yüzyılda, hatta doksanların başından itibaren gerçekleşen tüm askeri faaliyetlerin, resmi bir savaş ilanı olmaksızın var oluşu bu bağlamda düşündürücüdür. Clausewitz’den de sıkça alıntılandığı üzere savaşın amacı politik iradeyi gerçekleştirmektir, yani bir hedefe mahsustur. Günümüzde ise savaş ilanı olmaksızın gerçekleşen muharebelerin de resmi bir amacı gütmeyeceği veya bu amacın değişken bir doğaya sahip olduğu düşünülürse bu açıdan barışın tesis edilmesinin önündeki engellerin başlıcalarından birisi de ne için çarpışıldığının net bir şekilde ortaya konulmaması denebilir. Zamanımızda devletler arası savaş yaşanmamaktadır, bunun hala var olan nadir örneklerinden bir tanesi Kore Savaşı’dır ki aktif silahlı mücadele 1953 yılındaki ateşkes ile neticelendiği anımsanırsa oradaki durumun da bir savaş

olarak sayılıp sayılmayacağı zaten kuşkuludur. Devletler arasında savaş olmaması, devletler arasında mücadele olmadığı anlamına gelmemektedir. Azerbaycan ve Ermenistan, Pakistan ve Hindistan, Amerika ve Irak, Türkiye ve Suriye örnekleri incelendiği zaman küçük çaplı silahlı çarpışmalardan topyekün işgale varacak derecede, ilan edilmiş muharebe deneyimleri mevcuttur. Özellikle Amerika ve Irak arasındaki mücadelede, savaşın doğasının temeli olarak sayılan, politik iradenin düşmana kabul ettirilmesi değil düşmanın varlığının dönüştürülmesidir ki bu oldukça etkileyici bir noktadır. Detaylıca incelenirse, zaten ortada resmi bir olan olmadan başlayan askeri mücadeledeki görünen hedef Irak Devleti'nden herhangi bir kaynak talebi değil, Irak Devleti'nin herhangi bir aksiyonunu neticelendirmek de değil, Irak hükümetini alt etmek ve Irak Devleti'ni dönüştürmektir ki bu modern savaşlar incelendiğinde bu durumun benzeri belki sadece Fransız Devrim Savaşı ve Napolyon Savaşları'nda gözlemlenebilir.

“Liberalizm ve ekonomi eksenli hümanist dünya görüşü bize barışçılık ideolojisiyle barış adına hiçbir şey sunmamaktadır. Esas sorun muharipler figürlerin ortadan kalkmasıdır. Muharip figürler yerlerini belli belirsiz figürlere bırakmıştır: Sivil, paramiliter, robotik, partizan vb.” Yazar aktarılan ifadeleriyle sadece savaşımın doğasındaki dönüşümü değil ilaveten savaşın aktörlerin yaşadığı değişimi de vurgulamaktadır. Zaten hali hazırda amacı giderek bulanıklaşan çatışmalarda bir de muharebe tek bir aktör tarafından değil de birden fazla aktör tarafından, heterojen yapılar tarafından icra edilirse barışı kurma işinin daha da zorlaşacağı belirtilmektedir. Buradaki esas mantık her aktörün muharebe içerisinde kendi öz amacını gütmemesinin, ilan edilmediği için amacının resmi olarak duyurulmadığı muharebeleri giderek daha fazla çok amaçlı (ve böylelikle de nihayetle amaçsız) kılmakta olduğudur. Yazarın, kitabını adlandırırken seçtiği *Yönsüzleşmiş Savaşlar* işte bu duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla yazar, günümüzün, başı ve sonu belli olmayan çatışma ortamlarını *şiddet halleri* olarak isimlendirerek mevcut örnekleri modern savaştan ayırtmaktadır. Böylece yaygın algıda bulunan, modern barış beklentisinin de mümkün olmadığını ifade etmektedir. Basit bir ifadeyle, barış, savaşı gerektirir, günümüzün *Yönsüzleşmiş Savaşları* ise modern savaştan nitelik olarak farklı konumda olduğu için barışı kuracak vasıflardan da yoksundur.

Kitabın ilk bölümü, devamında, yukarıda izah edilen görüş ve argümanlar çerçevesinde savaşın yeni karakterlerini, bunlar arasında da dronları ve çocuk askerleri spesifik olarak ele almaktadır. Bu aktörlere ilaveten günümüzdeki mevcut durumun klasik anlamdaki savaştan ayrılan noktaları dolayısıyla politik şiddetin karakterindeki dönüşümü daha detaylı bir şekilde ele almaktadır. İkinci bölüm ve üçüncü bölüm, modern savaş ve çağdaş savaş üzerine kalem oynatan filozofların görüşlerinin karşılaştırmalı bir şekilde aktarımı ve onların okumaları üzerinden yapılan fikir yürütmelere ayrılmıştır. Bu çerçevede, ikinci bölümde, Machiavelli, Hobbes, Rousseau, Hegel öne çıkan isimlerden iken üçüncü bölümde Schmitt, Aron ve Castoriadis isimleri göze çarpmaktadır. Bu isimler göz önünde tutulduğunda yazar, azımsanamayacak bir entelektüel sermayeyi, görece düşük hacimli bir kitap içerisinde başarılı bir şekilde değerlendirmektedir. Kitap, çağdaş dünyanın çeşitli bölgelerinde süregelen çatışmaların önceki

dönemde savaş olarak nitelendirilen olgulardan ayrımını başarılı bir şekilde yaparak, bizi savaşın neliği ve ne değilliği üzerinde kafa yormaya iterken, kafamızda oluşan soru işaretlerini de bilahere hem yazarın hem de yazar tarafından alıntılanan diğer müelliflerin görüşleriyle ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla kitap hem güncel durumun kavranmasında okura bir yol arkadaşı olurken hem de savaş kavramına yüklenen değerin, düşün dünyasındaki tarihini keşfetme noktasında bir rehber görevi görmektedir.

Yazar, bu düşük hacimli ancak geniş kapsamlı eserinde gerek güncel konular hakkında gerek tarihi metinler üzerinde kalem oynatırken önemli bir kaynakçadan beslenmektedir. Kitap, Günümüzde yürürlükte olan, ABD ordusuna ait bir talimnameden, aydınlanma dönemi filozofunun eserinin kendi dilinden okunmasına kadar kapsamlı ve çok yönlü bir araştırma sürecinin sonucudur. Bu yönüyle de alanındaki eserler arasından çok yönlülüğü, savaş kavramına yönelttiği bütüncül bakış açısı ile sıyrılmaktadır. Öte yandan buradaki bütüncül bakış açısının, erken modern dönem öncesi savaşlarını kapsamada çok de geçerli olmadığını da belirtmek gerekmektedir ancak zaten bir yazardan bu kadar farklı karaktere sahip dönemlerin hepsini aynı eser altında inceleyebilmesini beklemek de haklı bir beklenti olmayacaktır. Netice itibariyle eser savaş bir kavram olarak çok başarılı bir şekilde ele almış, bunu yaparken kavramın literatürde geçmişte nasıl kullanıldığını da es geçmeyerek dikkate almış ve hatta okura aktararak, bir kavramın düşün dünyasındaki yansımalarının adeta anatomisini ortaya koymuştur. Bu noktada eser gerek güncel olaylara dair fikir yürütmekte olan okurların içine yarayacak iken aynı zamanda tarih çalışmaları içerisinde olanlara da kullanışlı bir perspektif çizerek yararlı olacaktır.

Kazım Karabekir'in Siyasi Faaliyetleri

Zeynel Abidin Polat

Yeditepe Yayınevi, İstanbul: 2020, 272 Sayfa, ISBN: 978-605-7800-24-4.

Mücahit DEMİR*

Tanıtımını yapamaya niyetlendiğimiz kitap Kısaltmalar, Sunuş, Editörden ve yazarın Önsöz'ü ile başlamaktadır. Kitap 4 bölüm Sonuç, Kaynakça ve Ekler kasımlarından oluşmaktadır. Kitap paragraf içerisinde verilen kaynaklarla desteklenmiştir. Önsözden sonra “Giriş” başlığı konularak, Osmanlı dönemi 19. Yüzyıl ilk çeyreğinden giriş yapılarak ayan olan Alemdar Mustafa Paşa'nın II. Mahmut'un tahta çıkarılmasındaki rolü ve bu bağlamda II. Mahmut'un ayanlar ile yaptığı Sened-i İttifak ile 1215 Magna Carta ile benzerliğinden söz edilmiştir. Bu dönemdeki nasyonalist hareketlerden ve çıkan azınlık isyanlarından bahsedilmiştir. II. Mahmut'tan sonra yerine geçen Sultan Abdülmecit dönemi ve Tanzimat Fermanı'ndan bahsedilerek getirmiş olduğu Müslim ve gayrimüslim eşitliğinden söz edilmiştir. Kırım Savaşı sonrası Avrupalı devletlerin baskısı sonucu Islahat Fermanı'nın ilan edilmesine değinilmiştir. Sultan Abdülmecit'ten sonra gelen Sultan Abdülaziz döneminin de isyanların arttığına ve halkın galeyana geldiği ifade edilmiş daha sonra Abdülaziz'in tahttan indirilerek yerine V. Murat'ın geçirildiği ve Avrupa'nın meşrutiyet ilan edilmesi hususundaki baskısı sonucu V. Murat'ın akli sorunları bahane

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, demir.291993@gmail.com

edilerek II. Abdülhamid'in tahta meşrutiyeti ilan etme sözü ile geçirildiğinden bahsedilmiştir. Sultan Abdülhamid'in 93 Harbi'ni bahane göstererek meclisi tatil etmesi sonrası kesin bir istibdattan söz edilmiştir. Burada biraz kesin konuşulmuş zira istibdadın boyutu ve tasviri kesin çizgilerle çizilmediği görüşünde olduğumuzdan böyle kesin ifadenin abartılı olduğunu düşünmekteyiz. İstibdat ile İttihat ve Terakki cemiyetinin nasıl kurulduğu ve Kazım Karabekir'in bu cemiyete nasıl ilgi duyduğu ve babasının sürgününe sebep olduğunu düşündüğü Abdülhamid'e olan nefreti ve sultanı cahil biri olarak gördüğü bu cemiyete üç sebepten ötürü ilgi duyduğu ilk olarak cemiyetin II. Abdülhamid karşıtı olduğu ikinci olarak abisinin cemiyet üyesi olması ve üçüncü olarak ise istibdadın ancak meşrutiyetin ilanı ile kaldırılacağına inanması olarak değerlendirilmiştir. İttihat ve Terakki'nin ilk safhasının 1889 olduğu beş askeri tıbbiyeli öğrencinin kurduğu amacın meşrutiyetin yayınlanması olduğu ve bunun cemiyetin ilk safhası olduğu belirtilerek Kazım Karabekir'in ilk olarak 15 yaşında ilgi duyduğu belirtilmiştir. Cemiyetin ilk safhasının başarısız olmasının sebebinin İstanbul'la sınırlı kalınması ve sadece öğrencilerin desteklerinin alınması olduğu Karabekir'in eseri kaynak gösterilerek belirtilmiştir. İkinci safhasının 1906 yılında olduğunu Kazım Karabekir'in Enver Bey tarafından cemiyete alındığını belirtilmiştir. 31 Mart hadisesi sonrası gelişmelere de değinilmiş ve cemiyetin partileşmesinden yakındığı belirtilerek menfaatçilerin cemiyete dolduğu ve cemiyetten partileşmesi sonucu bağlarını kopardığı dile getirilmiştir. Tüm bu bilgilendirmeler Kazım Karabekir'in yine kendi eseri olan İttihat ve Terakki kitabından kaynak gösterilerek verilmiştir. Bu noktada eserin ne kadar objektif olduğu tartışılır düşüncesindeyiz.

Kitap 1. Bölüm “*Millî Mücadele Dönemine Kadar Kazım Karabekir'in Faaliyetleri*” ile devam ettirilerek bu bölüm altında “*Kazım Karabekir'in Ataları ve Ailesi*” başlığı ile Kazım Bey'in soyu ile alakalı bilgiler verilmiş ve Avşar boyuna mensup olmadığı Gafariyat adı verilen bölgede atalarının kökeninin olduğu belirtilmiştir. Babasının Gedik Ahmet Paşa ile beraber cenkler yaptığı, tımar sahibi olduğu ve Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır ve Çaldıran seferlerine iştirak ettiğinden bahsedilmiştir. Kazım Bey'in babasıyla ilgili bilgilere de yer verilmiş Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisinde muhafızlık yaptığı ve daha sonra çeşitli devlet görevlerinde bulunduğunu ve bu görevlerden biri olan 1882 yılında İstanbul'dayken Zeyrek'te Kazım Bey'in dünyaya geldiğine değinilmiştir. Kazım Bey'in annesi Havva Hanım ile ilgili bilgilere de yer verilmiş, Havva Hanım'ın aynı zamanda eşi Mehmet Emin Bey'in halakızı olduğu belirtilmiştir. 1917 yılında Kazım Bey'in Diyarbakır cephesinde olduğu zamanda annesinin vefat ettiği ve 1947 yılında ise Karabekir aile mezarlığına defnedildiği söylenmiştir. Babası Mehmet Emin Bey'in, Kazım Bey'e tam bir Türk modeli olduğu aktarılarak kardeşleri ile ilgili bilgiler verilmiş, en büyük abisi haricinde ailenin bütün erkek üyelerinin asker oluşu Kazım Bey'in askerlik mesleğini seçmesinde etkili olduğuna değinilmiştir.

Aynı bölüm altında “*Eğitim Hayatı ve Askeri Hayata Başlaması başlığı*” ile eğitime üç yaşında başladığı 1890 yılına kadar babasının görevi gereği farklı şehirlerde eğitim aldığı söylenmiştir. Babasının ölümünden sonra İstanbul'a döndüğü ve Fatih Askeri Rüştüyesi'ne daha sonra 1896 yılında

Kuleli Askeri İdadisi'ne girdiği ve buradan ikincilik ile mezun olduğunun altı çizilmiştir. Kuleliden sonra 1900 yılında Pangaltı Harbiye Mektebi'ne başladığı 1902'de teğmen rütbesiyle Erkan-ı Harbe ayrıldığı belirtilmiştir. Buradan da 1905 yılında birincilik ile yüzbaşı rütbesiyle mezun olduğu belirtilmiştir. 10 Aralık 1905'te Edirne'ye daha sonra 1906'da Selanik'e atandığı ve çeşitli faaliyetlerinden söz edilmiştir. 1908 de 2. Ordunun 3. Piyade Tümen Komutanlığına tayini ve 31 Mart Vakası ile Arnavutluk İsyanları bastırılmasında görev aldığı belirtilmiştir. 1911 yılında 4. Kolordu komutanlığına atandığı söylenmiştir. Bu başlık verilen bilgilerle kısmen örtüşürken eğitim hayatından çok eğitim sonrası faaliyetleri anlatılarak konu dışına gereksiz taşmalar olduğunu görmekteyiz.

Yine bu bölüm altında "*Balkan Savaşları ve Kazım Karabekir'in Esir Oluşu*" başlığı ile Kazım Bey'in binbaşı olmasından hemen sonra Balkan savaşlarının çıktığı belirtilerek Kazım Bey'in bu savaşı Ruslar İstanbul'u ele geçirmek için çıkardığı ve Türklerin Çatalca'ya çekilmesiyle Bulgarlarında Çatalca'ya ilerlemesi Ruslarını planını bozduğu kanaatine yer verilmiştir. Kazım Bey'in savaşta gösterdiği başarılar neticesinde nişan ile ödüllendirildiği söylenmiştir. Edirne'nin düşmesinden sonra ordu komutanı Şükrü Paşa'nın esir olduğuna değinilerek 1913 yılında da Kazım Bey'in 500 askeriyle esir olduğu belirtilmiş ve bu esaret sırasında yine Kazım Bey'in boş durmayıp kendini geliştirdiğine ve sosyal çalışmalar yaptığına ve Osmanlı subaylarından siyasete karışanları belirleme heyetinde görev yaptığı aktarılmıştır. Esaretinin Enver Paşa'nın Edirne'yi geri almasıyla son bulduğu ve savaşın kaybının Kazım Bey'in İttihat ve Terakki muhaliflerinin basiretsizliği kaybettiği görüşüne yer verilmiştir. Bölümün devamında "*Kazım Karabekir'in 1. Dünya savaşı faaliyetleri*" başlığı ile devam ettirilmiş ve Balkan savaşlarından sonra tazminat belirleme heyetinde görev yaptığı belirtilmiştir. Askeri düzenlemeler için gelen liman Van Sanders'in gelişiyile Almanca bildiğinden İstihbarat Müdürlüğüne atandığı bildirilmiştir. Alman heyetin gelişiyile Kazım Bey'in, özellikle Enver ve Cemal Paşaların bu heyete maddi manevi bağlandığı ve buna siyasetin ve basının ses çıkarmadığı ve dünya savaşına bu yüzden girildiği görüşü aktararak müellifin burada Kazım Bey'e hak verdiği gözlemlenmiştir. Mart 1914'te Kazım Bey'i Enver Bey'e bir dünya savaşı çıkacağı raporu sunduğuna değinilmiş ve Avrupa seyahatine geniş yer vererek gözlemlerine değinilmiştir. Dönüşü esnasında Avusturya- Macaristan veliahdının öldürülmesi yine Enver Paşa'yı uyardığına değinilerek Kazım Beyin dinlenmediğinden söz edilmiştir. Savaş sonrası tedbirler alınması hususunda yine uyarılar yapmasına rağmen dikkate alınmadığı hatta alman askeri heyetinin Kazım Bey'in bu faaliyetlerine karşı çıktığı belirtilmiştir.

Aynı bölümde "*1. Dünya Savaşı ve Kazım Karabekir*" başlığı ile 1. Dünya savaşına Osmanlı devletinin nasıl girdiği İngilizlerden kaçan Alman gemilerinin faaliyetlerinden bahsedilmiş ve isimlerinin değiştirilerek Rusya'nın Odessa ve Sivastopol limanlarının bombalanması sonucu fiilen savaşa dahline değinilmiştir. Bu kısımda Kazım Karabekir'inde alman gemilerinin boğazlara girmesini olumlu karşıladığını ve bu sayede itilaflara esir olmadıklarını söylediği belirtilmiştir. Osmanlı aydınlarının da kapitülasyonlardan kurtulmak için dünya savaşına katılmak istedikleri görüşüne yer verilmiştir. İttihat ve Terakki'nin Türkçülük fikrinden etkilenmesi ve bu savaşa girmek için Enver Paşa'ya baskı

yaptıklarını ve yine Kazım Bey'in Türkçülük ve İslamcılık fikrinin İngiltere'yi hayli korkuttuğu görüşüne değinilmiştir. Bundan sonra Kazım Bey'in çeşitli görevlere getirildiği ve bu görevlerin çok sık olarak değiştiğine kitapta yer verilmiştir. Bu görev değişikliğinin sebebi ise Enver Paşa'nın alman heyetin çok etkisinde kalması yüzünden olduğu belirtilmiştir. Irak cephesinde görevlendirildiği esnada Halil Paşa ile görüş ayrılıklarının olduğu ve Kazım Bey'in görüşünü çekinmeden söylen biri olduğu belirtilmiştir. 1917 de Rusya'da çıkan ihtilal sonrası çarlığı yıkılması ile Rusların savaş dışı kalmasına değinilmiş ve bundan sonra doğuda başlayan Ermeni faaliyetleri ve Kazım Bey'in buradaki faaliyetlerine sıkça yer verilerek Erzincan'ın ve Erzurum'un kurtarılması Kars'ın işgal edilmesi gibi başarılarına değinilerek Gümrü üzerine yürümesi ve Ermenileri barışa zorlaması anlatılmıştır. 28 Temmuzda tümgeneral olarak son Osmanlı paşası olduğuna ve daha sonra Azerbaycan üzerine harekete geçtiğinden bahsedilmiştir. Tebriz'e kadar ilerlemiş lakin o esnada Mondros imzalanarak geri çağırıldığı aktarılmıştır. Bölümler genelde Kazım Bey'in eserleri doğrultusunda anlatıldığı gözlemlemekle beraber hala kitabın başlığına uygun paragraflara başlayamamamız bizi kitabın eksikliği olarak nitelendirmemize sebep olduğunu söylemeliyiz.

Bölüme devamla “*Kazım Karabekir'in İstanbul'a Gelişi ve Yapmış Olduğu Bazı Temaslar*” başlığı ile de Mondros ateşkesinden sonra Kazım Bey'in 28 Kasım 1918 yılında geldiği ve boğazlarda gördüğü zelil manzara sonrası milli mücadeleye karar verdiğine değinilmiştir. Enver Paşa ile görüşmeler gerçekleştirip doğuda silahların teslim edilmediğinden dolayı buraya tayinini istediği ve çeşitli paşalarla ve Sultan Vahdettin ve yaveri Kemal Paşa ile de görüştüğü bildirilerek en son Mareşal Fevzi Çakmak Paşa ile görüşmesinden sonra doğuya atandığını öğrendiği aktarılmaktadır. Kazım Bey'in Ferit Paşa ile bir görüşmesi sırasında Ferit Paşa'nın Fransız komutanla haince konuşmasına değinilmiş ve İsmet, Rauf ve Kemal Paşa'yı ikaz ettiğine değinilmiştir. Bir sonra ki başlık “*Kazım Karabekir'in Veda Ziyaretleri ve Mustafa Kemal ile Yaptığı Şişli Görüşmesi*” başlığıdır. Bu başlık altında Kazım Bey'in Erzurum'a tayini sonrası veda ziyaretleri yaptığı İsmet Paşa Fevzi Paşa, İzzet Paşa Mahmut Şevket Paşa ve Sultan Vahdettin ile görüşmeler yaptığı söylenmiştir. Bunlardan en önemlisi olarak ise Mustafa Kemal Paşa ile olan Şişli'deki evde görüşme olduğu ve bu görüşmede Kazım Paşa'nın Kemal Paşa'yı doğuya davet ettiği söylenmiştir. Bununla alakalı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir olayı reddettiği aktarılarak yine çeşitli kaynaklardan Mustafa Kemal Paşa reddetse bile böyle bir olayın gerçekleştiği aktarılarak Mustafa Kemal Paşa'nın bunu Millî Mücadele fikri Kazım Paşa'dan çıktığı endişesini taşıması yüzünden reddettiği görüşüne müellifimiz vardığını bildirmektedir. Yapılan tüm görüşmelerde ana iki madde olduğu bunlarda birinci olarak kurtuluşun Anadolu'dan olacağı ikinci olarak ise bu mücadelenin ise Anadolu'nun doğusundan doğacağı fikridir olduğu anlatılmıştır. Kazım Paşa'nın bunların yanında doğu Anadolu'yu çok iyi bilmesi bu fikirlerinde etkili olduğu söylenmiştir. “*Karabekir'in Trabzon'daki Faaliyetleri*” başlığıyla atandığı Erzurum'daki yeni görev yerine giderken Trabzon valisi Galip Bey ile gittiği ve beş gün sora Trabzon'a vararak burada konuşmalar yaptığı, Ermenilere karşı halkı örtülediği ve Karabekir için bu ilk Anadolu teması olduğundan bahsedilmiş burada çeşitli askeri faaliyetlerinden

bahsedilerek buradan otomobil ile Erzurum'a hareket ettiği belirtilmiştir. “*Kazım Karabekir'in Erzurum faaliyetleri*” başlığı ile 3 Mayıs 1919 da Erzurum'a vardığı burada Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'yle yaptığı görüşmelere ve silahların asla teslim edilmeyeceği gibi emirlerine değinilerek İngilizlerin heyet başkanı olarak bölgeye atamış olduğu Rawlinson'un görevlerinden bahsedilmiş ve İngilizlerin İran üzerindeki menfaatleri gereği Rawlinson'un atandığı ve yine bu başkanın Kazım Paşa ile görüşmeleri Kazım Paşa'nın Rawlinson'u oyalaması ve halkı bütünleştirmesinden bahsedilmiştir. Yine bölgede haberleşme için telgraf istasyonlarını işlevsel hale getirdiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ve 21 Mayıs'ta Kemal Paşa'dan aldığı telgraftan söz edilmiş Kemal Paşa ile olan bilgi alışverişinden bahsedilmiştir. Yine bu bölümün altın son başlık olarak “*Yetim Çocuklar İçin Yaptığı Çalışmalar*” başlığı ile görev bölgesindeki Ermeni mezalimi sonrası yetim kalan çocuklar ile nasıl yakından ilgilendiği onların gelişimi için nasıl çaba sarf ettiğine değinilmiş ve Anadolu'da yetimler babası olarak anıldığı söylenmiştir.

Kitap 2. Bölüm “*Millî Mücadele Döneminde Kâzım Karabekir'in Faaliyetleri*” başlığı ile devam ettirilerek ilk alt başlığı “*Mustafa Kemal'in Amasya Gelişi ve Amasya Tamimi*” başlığıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya gelişi ve burada Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay ile görüştüğüne değinilmiş ve buradan Kazım Paşa'nın haberdar edildiği söylenmiştir. Daha sonra burada çıkarılan Amasya tamimi ile ilgili açıklama yapılarak Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ın imza etme konusunda çekincelerinden bahsedilmiştir. Yapılan bu genelge ile milletin kendini kendi azmi kurtaracağı Sivas'ta bir kongre yapılması gerektiği ve millî mücadele kadrolarının bu genelgede sağlamlaştığı aktarılmıştır. Aynı bölüm altında “*Mustafa Kemal Paşanın Erzurum'a Gelmeye ve Kazım Karabekir'in Desteğini Bildirmesi*” alt başlığıyla 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldiği ve Kazım Karabekir'de bulunduğu halk tarafından sevinçle karşılaştığı belirtilmiş daha sonra görüşmeler yapıldığı ve bu görüşmelerde Millî Mücadele hareketinin lideri belirleme hususunda Görüşmeler yapıldığı ve sonuç olarak Mustafa Kemal olarak seçildiği bildirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın istifasından söz edilmiştir. İstifadan sonra Kazım Dirlik beyin Mustafa Kemal'e olan menfi yöndeki tutumu ve bu tutum neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Kazım Karabekir Paşa'nın da kendisini tutuklayacağı düşüncesini doğurduğu ancak tam aksine Kazım Karabekir'in “*Eminindeyim paşam*” diyerek böyle bir olayın yaşanmadığı belirtilmiş ve Millî Mücadele safhasında Kazım paşanın ne kadar önemli bir rol oynadığı aktarılmıştır. Daha sonra İstanbul hükümetinin Mustafa Kemal'den boşalan 3. Ordu müfettişliğine Kazım Karabekir'in atanması Mustafa Kemal Paşa ile arası açmak olduğu belirtilerek Kazım Paşa'nın bu görevi alırken Mustafa Kemal Paşa'ya danışarak aldığına değinilmiştir. “*Erzurum Kongresinde Kazım Karabekir'in etkisi*” başlığında ise Kazım Karabekir'in desteğini Alan Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da kongre çalışmalarına başladığı ve Rawlinson'un bu kongreye karşı çıktığı belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile Rawlinson arasındaki görüşmede Mustafa Kemal Rawlinson'a bu kongrenin mutlaka yapılacağını söylediği aktarılmıştır. 9 Temmuz'da Mustafa Kemal Müdafaayı Hukuk Cemiyetini başkanı seçildiği ve daha sonra 29 Temmuzda tutuklama kararının çıkmasına rağmen Kazım Karabekir'in İstanbul'u sert dille

eleştirmesi ve yine Mustafa Kemal hakkında çıkan asılsız haberler kongreye Mustafa Kemal'in katılıp katılmayacağı kargaşasını doğurmuş Lakin Kazım Karabekir olayı görüşmeler neticesinde çözmüş ve hatta Mustafa Kemal'in Kongre Reisi seçildiği beyan edilmiştir. Kongre başkanı seçilmesi bazı delegeleri art niyetli olarak rahatsız ettiği anlatılmıştır. Kongrede temsil heyeti başkanlığına Mustafa Kemal'in getirildiği ve kongre sırasında Harbiye Nazırlığından Kazım Karabekir'in Mustafa Kemal'i yakalama emri aldığı belirtilerek Kazım Karabekir'in verdiği cevapta tutuklamaya bir sebep bulunmadığını ve Mustafa Kemal Paşa'nın vatansever biri olduğunu bildirdiği söylenmiştir. Daha sonra kongrede alınan kararlara yer verilmiş ve bu kongrede Kazım Karabekir'in ne kadar önemli bir rol oynadığı müellif beyan etmiştir.

Bahsini ettiğimiz bölüm altında “*Sivas Kongresi ve Kazım Karabekir'in Tepkileri*” başlığı ile Erzurum Kongresi'nden sonra alınan kararlar gereği Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a ulaştığı ve yapılacak kongrenin Amasya tamimi gereği milli mücadeleyi umumileştirmek için yapıldığı anlatılmaktadır. Kongreye katılımın az olduğu bildirilmektedir. Kongrenin toplanması ve güvenliğinde Kazım Karabekir'in büyük rolleri olduğundan bahsedilmiştir. Kongre başkan seçiminde yine sıkıntılar yaşandığı ve netice olarak yine Mustafa Kemal Paşa'nın seçildiği belirtilmektedir. Kongrede alınan kararlar kitapta neşredilerek Ali Fuat Paşa'nın Anadolu umum Kuvayı millîye komutanı seçilmesi Kazım Karabekir'e kanunsuzluk olarak geldiği ve belirtilmiştir. Yine Kazım Karabekir'in İstanbul ile iletişimin kesilmesi hoş karşılamadığı bir durum olduğunu müellif kitapta yer vermiştir.

Bölüme devamla “*Manda Meselesi ve Kazım Karabekir'in Manda Meselesindeki Tavrı*” başlığıyla Erzurum ve Sivas kongrelerinde manda fikrinin tamamen reddedilmesine rağmen İstanbul'da özellikle Halide Edip ve diğer aydınların Amerikan mandasını savunduğuna değinilerek bu durum karşısında Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in mandayı kesinlikle ret ettikleri ancak milli mukavemetin etkisiz kalması durumunda değerlendirilebileceği fikrinde oldukları belirtilmiştir. Kazım Karabekir'in manda hususundaki tavrının net ve kesin olarak ret olarak bildirilmiş ve milli mücadelede etkin isimlerin dahi kongrede manda fikrini beyan ettiğine değinilmiştir. “*General Harbord'un Anadolu'ya Gelerek Kazım Karabekir ile Görüşmesi*” alt başlığıyla da ABD başkanı Wilson Ermenistan mandası açısından Türkiye durumunu incelemek üzere James G. Harbord adlı bir generalin başında bulunduğu heyeti Türkiye'ye göndermiş olduğu ve Harbord'un Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yaptığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın güçlü devlete ihtiyaç duyduğu bunu da telgrafla Kazım Karabekir'e bildirdiği belirtilmiştir. Kazım Karabekir'e göre bunun heyetin amacının doğunun Ermenistan yapılması olduğu vurgulanmıştır. Kazım Karabekir'e Harbiye nezareti ve Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerinden Harbord'un Erzurum'a geleceği haberi verildiği Karabekir'in gelen heyeti çok iyi karşıladığı ve Harbord'un bundan hoşnut olduğu ve buna istinaden Harbord'un Türk lehine çalışacağı kitapta sunulmuştur. Kazım Karabekir'in Ermeni zulmünü ortaya koymak için heyete bir rapor sunduğu ve bunda Harbord'un Türkler lehine tavrının değişmesinde çok etkili olduğu bunun sonucunda da Harbord'un Amerika'ya dönünce bölgede Türklerin çoğunlukta ve Ermenileri tehdit eden bir durumun

olmadığından bahsettiği aktarılmıştır. Burada müellif Kazım Karabekir'in diplomat yönünden bahsetmiş ve iyi bir diplomat olduğunu söylemiş ve biz kitabın tanıtımını yapanları da düşüncesine hemfikir yapmıştır. Devamla “*Sivas ’taki Komutanlar Toplantısı ve Kazım Karabekir*” alt başlığıyla Ali Paşa hükümeti ve milli mücadele yalısı komutanlar diyalog kurmak ve birbirlerini etki altına almak istedikleri ve bu gelişmelerin akabinde ise hükümet ve Heyet-i temsiliye üyelerinin 19 Ekim 1919 da bir araya geldiği söylenmiştir. Burada üç gün boyunca seçimler meclisin tonlanma yeri ve iç ve dış politikaya dair konuların tartışıldığı ifade edilmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde Mustafa Kemal Paşa Amasya’da yapılan görüşme hakkında bilgi vermek ve izlenecek ol haritasını belirlemek üzere komutanları Sivas’a davet ettiği belirtilmiştir. Yapılacak olan bu toplantının amacı mebuslar meclisinin nerede toplanacağı konusunu çözüme kavuşturmak meclisin toplanmasından sonra temsil heyetinin ve teşkilatın alacağı biçim ve faaliyetlerinin neler olacağını belirlemek ve Paris Barış Konferansı hakkında tartışıp birtakım kararlar almak olduğu aktarılmıştır. Bu toplantıda en çok tartışılan konunun ise meclisin nerde toplanacağı hususu olduğu söylenmiştir. 1. Ordu müfettişi Fevzi Çakmak Paşa’nın Sivas’a gelerek Kazım Karabekir ile görüştüğü ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde sözler sarf edip milli mücadelenin başında olmaması gerektiğini söylemesi üzerine Karabekir’in ise durumun öyle olmadığını Mustafa Kemal hakkında olumlu konuşup Fevzi Paşa’yı milli mücadeleye davet ettiğinden söz edilmiştir. Kazım Karabekir’in bu tavrının Mustafa Kemal Paşa’ya olan bağlılığının bir delili olarak müellif kitabında belirtmiştir.

Bölüme devam edilerek “*Şark Cephesi ve Karabekir’in Cephe Komutanlığına Getirilmesi*” alt başlığıyla Karabekir Paşa’nın doğuya tayin edilmesi konusunda ısrarlı olmasının en önemli sebebi Ermenistan tarafından tekrar işgal edilmiş olan yerleri kurtararak vatan toprakların katmak olduğu belirtilmiştir. Kazım Karabekir Paşa Mustafa Kemal Paşa’dan aldığı telgrafla, Mustafa Kemal Paşa’nın başkumandan Ali Fuat Paşa’nın genelkurmay başkanı kendisinin ise şark cephesi komutanlığına atandığını öğrendiğinden söz edilmiştir. 23 Nisan 1920 de TBMM’nin açılması üzerine Kazım Karabekir’in Edirne millet vekili olması aynı zamanda şark cephesi komutanı görevini yürütmesi ve 6 Mayıs’ta da Erzurum valiliğine atanması Mustafa Kemal Paşa’nın Kazım Karabekir’e ne kadar çok güvendiğini ortaya koyduğu ifade edilmiş ve bu güven meselesi ile ilgili birkaç örnek olay daha kitapta zikredilmiştir. Yine bölüme devamla “*Kazım Karabekir’in Kars’ı Kurtarması*” adlı alt başlıkla da Kazım Karabekir Paşa şark cephesi komutanı sıfatı ile Ermenilere karşı TBMM’den hareket izni alarak Erzurum Van ve Erzincan’da seferberlik ilan ettiği 28 Eylülde taarruza başladığı bildirilmiştir. 24 Eylülde ise Ermeni uçaklarının Karabekir’in Bardiz’deki karargahını bombaladığı ifade edilmiştir. Bu tip kronolojik hatlar kitapta sıkça yapılmıştır. 29 Eylülde Sarıkamış 30 Ekimde ise karsın tekrar kurtarıldığına değinilmiştir. Kars’ın kurtarılmasının yeni Türkiye devletinin ilk zaferi olduğunu müellif belirtmiştir. Karabekir’in elde ettiği başarıların Kazım Karabekir’e terfi getirmiş ve bu durumda Kazım Karabekir’in yeni devletin ilk terfi alan paşası olduğu anlatılmaktadır. 5 Kasım 1920 yılında yetkili mercilere Karabekir taarruz yapacağını bildirdiği ve yapılan taarruz sonrası 7 Kasım’da Gümrü’nün teslim alındığı açıklanmıştır.

Bölüme devamla “*Gümrü Antlaşması ve Elviye-i Selase'nin Kurtuluşu*” alt başlığı açılmış Ermenilerin 6 Kasım 1920’de barış istedikleri ve görüşmelerin başladığı Kazım Karabekir’inde katıldığı ifade edilerek 3 Aralık 1920’de de barışın kabul edildiği anlatılmaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın belirlendiği anlaşma olduğu, Karabekir’in imzaladığı bu antlaşmanın Ankara hükümetinin ilk siyasi zaferi olduğuna değinilerek Karabekir’in tekrar diplomasi kabiliyetine müellif yer vermektedir. Türkiye ile Sovyetler arasında ilişkilerinde olduğu Sovyetlerin baskısında kalan Gürcülerin Türkiye’den yardım istediği ve Batum’u geçici olarak ele geçirilmesini istediği belirtilmiştir. Ankara Hükümetinin de Gürcülere ultimatoma vererek Artvin ve Ardahan’ı istediği ve 23 Şubat 1921 de Gürcü elçisi isteğin kabulünü bildirdiği anlatılmaktadır. Devamla “*Moskova Antlaşması*” alt başlığı açılmış Sovyetler ile Türkiye ilişkilerinin arttığı ve 24 Kasım 1920’de Ali Fuat Cebesoy’un Moskova büyükelçiliğine atandığı ifade edilmiştir. Türk yetkililerin Stalin ile görüşerek 26 Şubat 1921’de Moskova Konferansı’nın başladığına değinilmiştir. 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması’nın imza edildiği belirtilmiştir. Karabekir’in öncülüğünde alınan Batum’un bu antlaşma ile Sovyetlere bırakıldığı Batum hariç Sovyetlerin Misak-ı Milli sınırlarını tanıdığı ve Batum’un Misak-ı Milli’den verilen ilk taviz olduğu anlatılmıştır.

“*Kars Konferansı ve Kars Antlaşması*” alt başlığı açılarak bu antlaşmanın Ankara hükümeti ile Ermenistan, Azerbaycan Gürcistan arasında Sovyetlerin aracılığı ile 13 Ekim 1921’de bir dostluk antlaşması olduğu ve bu antlaşmaya Kazım Karabekir’in baş delege olarak katıldığı belirtilmiştir. Moskova Antlaşması ile hiçbir fark olmadığı Moskova Antlaşması ile belirlenen sınır ve ilkelerin Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan adına kabul edildiği anlatılmaktadır. Bu antlaşma ile doğu sınırlarının belirlendiği ve şark cephesinin kapatılarak bu arada görevli olan 11. Tümenin batıya kaydırıldığı belirtilmiştir. Cemal Paşa suikastına değinilerek başlıkla alakasız bilgiler kitapta yer almaktadır, bu tip ilgisiz paragraflar kitapta sık tekrarlanmıştır. “*Kazım Karabekir’in Ankara’daki Faaliyetleri*” başlığı 2. Bölümün son başlığı olup başlık altında 1922 Eylül ayında Millî Mücadelenin sona erdiği Karabekir’in Sarıkamış’ta kendi yerine Ali Sait Paşa’yı bırakarak meclis çalışmalarına iştirak etmek için Ankara’ya yola çıktığı anlatılmaktadır. 17 Şubat 1923’te İzmir’de İktisat Kongresi’nin toplandığı ve Mustafa Kemal Paşa’nın izniyle başkanlığını Karabekir’in yaptığı belirtilmiştir. 29 Haziran 1923’te İstanbul milletvekili olarak meclise girdiği söylenmiştir. 21 Ekim 1923’te şark cephesi kumandanlığının lağvedilmesi üzerine Karabekir’in 1. Ordu müfettişliğine atandığı anlatılmaktadır. Bahsedilen dönemde bir kararname ile milletvekili sıfatında bulunan kişilerin askerlik ile ilişkilerinin kesilmesi şartı getirildiği, Kazım Karabekir’in ordunun gelişmesi ile ilgili görüşlerinin dikkate alınmadığı ve buna bağlı olarak Karabekir’in 1. Ordu müfettişliğinden istifa ettiği belirtilmiştir. Karabekir, Cebesoy ve Rauf Orbay’ın askerlikten istifa etmesi Mustafa Kemal Paşa’nın rahatsız olmasına neden olmuş ve paşa mebusluk görevinde bulunan tüm askerlerin mebusluktan istifasının istediği anlatılmaktadır. Yaşanan istifalar sonra 17 Kasım 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulduğu söylenmektedir. Başkanlığa Karabekir’in getirildiği bunun akabinde doğuda Şeyh Sait

İsyanı'nda TCF'nin eli olduğu iddia edildiği ve 3 Haziran 1925'te TCF'nin kapatıldığı anlatılmıştır. TCF'nin kapanmasından sonra Mustafa Kemal kendisine suikast girişimi olacağı haberinin aldığı ve arkasında TCF'nin olduğunu düşündüğü ve TCF'den Kazım Karabekir'de dâhil birçok kişinin tutuklandığı ifade edilmiştir. Bu tutuklamalardan sonra Karabekir'in 1927'de emekliye ayrıldığı 1938 yılına kadar siyaset yapmadan gözetim altında tutulduğu belirtilmiştir.

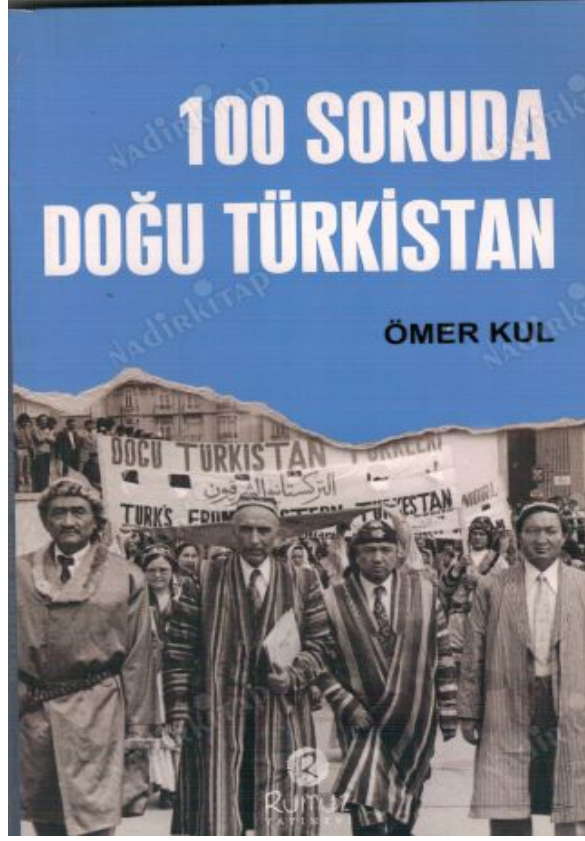
Kitap 3. Bölüm “*İnönü Devrinde Kazım Karabekir'in Faaliyetleri*” ana başlığıyla ve bu bölüm altında ilk olarak “*Karabekir'in İkinci Siyasal Hayata Dönüşüne Kadar Olan Yaşamı*” alt başlığıyla 1938 yılına kadar Erenköy'deki evinde çok sıkı bir gözetimde tutulduğu bu dönemde maddi manevi çok büyük sıkıntılar çektiği ve yine bu dönemi yazılarına ve ailesine ayırdığından bahsedilmiştir. 1933 yılında basında Karabekir ile alakalı yazılar çıkmış ve Karabekir'in bunlara cevaplar yollaması dönemde büyük sıkıntıların doğmasına neden olduğu anlatılmaktadır. Yaşanan olaylar genişçe kitapta zikredilmektedir. Karabekir'in hatıratını yayınlamak istemesi üzerine içeriği ile alakalı sıkıntılı bilgilerin olması kitabın basılmasına mâni olduğu, İnönü ve Mustafa Kemal'in bu konu hakkında çok sıkı tedbirler uyguladığından ve Kılıç Ali'nin hatıratın nüshalarını toplattığına dair genişçe konuya değinilmiştir. İnönü'nün o dönemde hem eski arkadaşı Karabekir ile iyi ilişkiler içerisinde bulunurken onun muhalefet ettiği Atatürk ile de iyi ilişkiler sürdürmek için çeşitli politikalar izlediğine yer vermiştir. Yine bu dönemde Karabekir'e suikast girişimi olunacağı bilgisi ile Karabekir'in İnönü'ye durumu bildirmesi ve İnönü'nün de durum ile yakından alakadar olduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Devamla Karabekir'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşme girişimlerine değinilerek hepsinde sonuçsuz kaldığı ve nihayet görüşmeden Mustafa Kemal Paşa'nın vefat ettiği kitapta zikredilenler arasındadır. “*Muhaliler Tekrar Siyaset Arenasında*” alt başlığıyla Atatürk'ün vefatından hemen önce Karabekir'in cumhurbaşkanı olma girişimleri olduğu iddiaları zikredilerek bunların hepsinin asılsız olduğunu müellif kitapta belirtmiştir. Atatürk'ün vefatıyla birlikte cumhurbaşkanı sorununu çözmek amacıyla Celal Bayar gizli oyla belirleme teklifi sunduğu, aynı gün 11 Kasım'da mecliste oylama yapılarak İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildiği anlatılmaktadır. 26 Aralıkta CHP kurultayının toplandığı Atatürk'ün ebedi başkan değişmez başkanın ise İnönü olduğu ve milli şef döneminin başladığı anlatılmıştır. İnönü'nün cumhurbaşkanı olduktan sonra Atatürk'e muhalif grupla barışma yoluna gittiği, 18 Aralık 1938'de Karabekir ile Çankaya'da görüştüğü ve 31 Aralıkta yapılan seçimle Karabekir'in İstanbul'dan milletvekili seçildiği söylenmiştir. İnönü'nün Atatürk'e muhalefet eden siyasetçi, asker, bürokrat, aydın, akademisyen vb. kişileri 4 Mart 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda ağırladığı anlatılmaktadır. Davete TCF üyelerinin de katıldığına dikkat çekilmiştir. Karabekir'in milletvekilliğini tekrar dönmesini kızı Hayat Karabekir'in verdiği bilgiyle Karabekir'in kendisini unutturmak isteyenlere karşı kendini ispat etmek için tekrar döndüğünü kitapta müellifimiz zikretmiştir. “*Kazım Karabekir'in Milletvekili Olması*” alt başlığı ile de 1938-1948 yılları arası milletvekilliği yaptığı 1946-48 seneleri arasında ise meclis başkanlığı görevini yaptığı belirtilerek 6, 7 ve 8. Dönem milletvekilliklerinde bulunduğu bahsedilmiştir. Müellif Karabekir'in milletvekili olmasının İnönü ile yediği yemekte kesinleştiği ve H. Ethem Eldem Bey'in yerine 3 Aralık 1938 yılında

milletvekili olduğunu belirtmektedir. “*Karabekir’in Bir Mülakatı ve Aldığı Tepkiler*” alt başlığında ise Karabekir’in milletvekili olduktan sonra 1 Ocak 1939 yılında 1. Cihan Harbi ile ilgili bir yazı yazdığı ve basına röportajlar verdiği, bu demeçlerde 15 sene büyük sıkıntılar çektiği Atatürk ve Nutuk’u eleştirdiği söylenerek ülke çapında geniş tepkilerle karşılaştığı anlatılmıştır. Milletvekillerinin de bu yazılara çok büyük tepkiler verdiği, hatta Karabekir’in istifaya da çağırdıkları Karabekir’in ise kendisinin yanlış anlaşıldığını söylediği ifade edilmektedir. Yazılarının Tan gazetesinde yayınlandığı daha sonra Tan gazetesinin dahi Karabekir’i eleştirdiği ve diğer basın organlarının da Karabekir’i menfi yönde eleştirdiği beyan edilmiştir. Daha sonra ki alt başlıklar “*Kazım Karabekir’in 6,7 ve 8. Dönem Siyasi Faaliyetleri*” ayrı ayrı üç başlıktır. Bu başlıklar altında sırasıyla dönelerin başlangıç ve bitiş tarihleri verilerek çoğunlukla Kazım Karabekir’in TBMM’de yapmış olduğu konuşmalar üzerinden siyasi faaliyetleri incelenerek sunulmuştur. Yine bu başlıklar altında Karabekir’in eleştirdiği ya da önerdiği her konu meclis zabıt ceridelerinden faydalanılarak genişçe anlatılmaya çalışılmıştır. Meclis konuşmalarında ne önerisi veya ne eleştirisi varsa zabıt ceridelerinden olduğu gibi alıntılanarak kitapta yer tutması sağlanmıştır. Bunun gereksiz olduğu konu sınırlaması bakımından yersiz olduğu kanaatindeyiz. Kitabın adının aslında bu üç alt başlık ile doğrudan bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Zira kitabın ismine bakılacak olursak göreceğiz ki Karabekir’in siyasi faaliyetleri ve parantez konularak 1938-1948 yılları belirtilmiştir. Fakat kitap bu başlıklara kadar farklı olaylara çok geniş ve ayrıntılı yer verilerek geliştirildiğini görmekteyiz. Buradan da bu kitabı okumak için almak isteyen okuyucu adaylarına kitap gerçekten siyasi faaliyetleri için alınıyorsa bu üç alt başlığın yeterli olacağı önerisini yapma gereği duymaktayız. Kitap daha sonra “*Kazım Karabekir’e Yazılan Bir Mektup*” alt başlığıyla devamla 26 Ağustos 1946 yılında Karabekir’e gönderilen belli olmayan bir mektup geldiği, içeriğinde ise Karabekir’in 20 Aralık 1945’te mecliste Sovyetlere karşı yaptığı olumsuz konuşmasının eleştirildiği belirtilmiştir. Müellif gönderen kişinin aynı nüshasını Sovyetlerde gönderdiği ve Sovyetlerle iş birliği yaptığı kanaatinin bulunduğunu da belirtmiştir. Emniyet genel müdürlüğü mektup hakkında soruşturma başlatmış lakin sonuç alınmadan konunun kendiliğinden kapandığını belirten müellif Karabekir’in yaptığı bu konuşmanın Sovyetlerden büyük tepki aldığını ve Sovyetlerin böyle mektupla Karabekir’e gözdağı verme niyetinin olabileceğini ifade etmektedir. Bir sonraki alt başlık “*Kazım Karabekir’in Yapmış Olduğu Bazı Geziler*” başlığıdır. Müellif burada Karabekir’in gezilerini İstanbul’a, Aydın ve İzmir’e ve yurdun çeşitli bölgelerine aldığı davetler üzerine gittiği geziler olmak üzere üç sınıfta toparlamıştır. 20 Ekim 1939 yılında Erzurum’a demiryolu açılış töreni için gittiği belirtilmiştir. 1941 yılında milletvekilleri ile İstanbul’a teftiş ziyaretleri yaptığına değinilmiştir. Aynı yıl içerisinde Kurban Bayramı vesilesiyle ege bölgesine yaptığı geziler yine kitapta zikredilmiştir. 14 Eylül 1942’de yine milletvekilleriyle İstanbul’a ziyaret düzenlediği ekim ayında ise parti merkezlerine ziyaretlerde bulunduğuna değinilmiştir. Yine aynı ay içerisinde İzmir ve Aydın’a olan iki haftalık seyahatlerinden bahsedilmiştir. Karabekir’in ata yurdu olan Gafariyat bölgesine olan ziyaretleri de kitaba dahil edilmiştir. Tek partili dönemde dahi Karabekir’in serhatlerinin izlendiği belirtilmiş ancak çok partili

hayata geçiş sonrası serbest bir şekilde seyahat yapabildiği belirtilmiştir. 28 Mayıs 1944 Bolu gezisi, 14 Eylöl 1945 milletvekilleriyle İstanbul seyahati, 1947 yılında güney Anadolu seyahati, 9 Mayıs 1947 pehlivan güreşlerini seyretmek amacıyla Edirne seyahatlerine de değinilerek ayrıntılı bilgiler kitapta konun edinilmiştir. Yapmış olduğu gezilerin basında geniş yer tuttuğu da zikredilmiştir. “*Kazım Karabekir’in Vefatı ve Ardından Yazılanlar*” alt başlığıyla 3. bölümün son alt başlığıyla devam etmiş ilk rahatsızlığının 1 Aralık 1947’de başladığı ve hastalığının seyri kendi eseri günlükler eserinden alıntılarla verilerek kalp krizi sonucu 26 Ocak 1948 yılında vefat ettiği belirtilmiştir. Daha sonra vefatından sonra basında ve siyasiler arkadaşları ve askeri şahışlar tarafından arkasından yazılanlara geniş yer verilmiştir. Kitap 4. Bölüm ile “*Timsal Karabekir ile Röportaj*” başlığıyla devam edilmiştir. Bu başlık altında yapılan röportaj olduğu şekliyle kitaba nakledilmiştir.

Tanıtımını yaptığımız kitabın “*Sonuç*” kısmında müellifimiz kitabın ana hatlarıyla özetini ve değerdirmesini yaptığı görmekteyiz. “*Kaynakça*” ile kitabın sonunda kullanılan Belgeler, Makaleler, Kitaplar, Tezler ve künyeleri alfabetik sıraya uygun şekilde sunulmuştur. Kitabın son kısmında “*Ekler*” başlığı altında 11 Ek belge konularak neşredilmiştir.

Kitap ismiyle uyumadığı yukarıda da zikrettiğimiz gibi sadece sayılı başlıkların kitabın ismiyle alakalı olduğunu söylemeliyiz. Kitapta gereksiz uzatmalara gidilmiş başlıklar altında ilgisiz bilgilere yer verilerek kitap hacmi artırılmaya çalışılmış kanaatindeyiz. Karabekir’in siyasi faaliyetleri de genel olarak zabıt ceridelerinden derlenerek sunulmuş olması da kitabın eksikliği olduğu düşüncesindeyiz. Kitap bütün olarak ele alındığında Kazım Karabekir’in siyasi faaliyetleri yerine Kazım Karabekir’in hayatı gibi klişe bir başlığı hakediyor diyebiliriz. Bunun yanı sıra kitapta çok sık Karabekir’in kendi eserlerinden desteklendiğini görmekteyiz ki buda müellifin kitabı ne kadar objektif yazdığı hususunda bizleri düşündürdüğünü belirtmeliyiz. Bu eleştirilerin yanı sıra verilen bilgilerde konu ile ilgili yazarların görüşlerinin karşılaştırılarak sonuca varılması da bizim hoşumuza gitti. Ortada bir emeğin olduğu her ne kadar eleştirsek de alana sunulan bir hizmet olduğunu düşünerek okuyucular için okunulması lazım gelen bir eser olduğunu söylemeyi üzerimize borç biliriz.

100 Soruda Doğu Türkistan

Ömer Kul

Rumuz Yayınevi, İstanbul, 2017, 221 Sayfa, ISBN: 978-605-5112-66-0

Özgür UYSAL*

Ömer Kul'un kaleme aldığı 100 Soruda Doğu Türkistan adlı kitapta genel olarak Doğu Türkistan'ın problem alanları, Çin ve Rusya'nın bölgede yaptığı sindirme politikaları ve daha birçok soru, yazar tarafından ele alınıp cevaplanmaya çalışılarak okuyucuya sunulmuştur. Aslında yüz konunun her biri araştırma konusu olabileceken, yazar Doğu Türkistan hakkındaki her konuya değinerek okuyucunun Doğu Türkistan hakkında genel bir bilgi almasını hedefleyerek eserini neşretmiştir. Yazara çok kısa bakacak olursak konunun uzmanı diyebiliriz. Çalışmaları daha ziyade Doğu Türkistan ve Türk dünyası juüzerine olmuştur. Konuya oldukça vakıf ve uzman olması da dikkat çeken bir husustur. Aynı zamanda İsa Yusuf Alptekin Vakfı Başkanlığı ve Doğu Türkistan Vakfı genel sekreterliği vazifesini de de yürütmektedir. Elimizde ki bu çalışmaya bakarak Doğu Türkistan hakkında genel bir bilgi sahibi olacak, Doğu Türkistan'ın geçmişini, bugünü ve geleceği hakkında fikir sahibi olacağız.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ozgur.uyosal@stu.fsm.edu.tr

Yazar sadece Doğu Türkistan'ın siyasi tarihini okuyucuya yansıtmamış, kültürlerini, dinlerini, dillerini, kahraman insanlarını ve ekonomisini titizlikle ele alıp okuyucuya yalın ve sade bir üslupla aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca eser zengin görsellerle desteklenmeye çalışılmış olup, okuyucunun kafasında konuların daha iyi anlaşılması ve hafızada kalması hedeflenmiştir.

İlk başta Doğu Türkistan coğrafyasının neden bu kadar önemli olduğunu anlarsak eserin içinde barındırdığı konuları anlamak daha kolay ve anlaşılır olacaktır. Doğu Türkistan tarihin her döneminde coğrafi özellikleri, sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikler ve stratejik önemi nedeniyle her zaman göz hapsinde tutulmuştur. Günümüzde Çin esareti altında kültürleri ve kendi benlikleri yok edilmeye çalışılmakta, Çin politikaları nedeniyle sindirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda esere bakacak olursak Doğu Türkistan meselesi sadece oradaki Türk unsurunu ilgilendirmemektedir. Eğer Doğu Türkistan yok olursa bölgede yaşayan diğer Türk devletleri de elbet bir gün yok edilmeye mahkûm kalacaktır. Doğu Türkistan bölgede tampon görevini üstlenmektedir. Kitabı bu gözle okuyacak olursak Türkler için ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Kitapta vurgulanan yerler zihnimizde daha akılcı bir şekilde canlanacaktır.

Yazar, eserinde yukarıda anlattığım konuları geçmişten günümüze Doğu Türkistan'ı inceleyerek aktarmıştır. Sadece geçmişe takılı kalmayarak günümüz mevcut problem alanlarına temas ederek Doğu Türkistan'ın yaşadığı zulümleri sentezleyerek aktarmıştır. Bu çerçeveden bakacak olursak, Çin'in ilk bölge ile ne zaman temasa geçtiği, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkiler, hem Çarlık Rusya'sının hem Sovyet Rusya'sının hem de 1991 sonrası Rusya Federasyonu'nun Doğu Türkistan ile ilişkilerine bu eser ile değinilmiştir. Yine Doğu Türkistan'da Çin'in yaptığı zulümler, göç siyaseti ve zorunlu kürtaj gibi meselelere de bu kitapta yer verilmiştir. Müellif, bölgeye sadece Çin ve Rusya gözüyle bakmamış, Avrupa Birliği'nin, Hindistan'ın, ABD'nin hatta Japonya'nın bile Doğu Türkistan konusunda verdiği görüşlere eserinde yer vermiştir. Buda eseri zenginleştirmiştir. Yazar'ın kimi sorulara verdiği cevaplar bazı yerlerde tekrara düşüp okuyucuyu sıkabilir. Yine de genel olarak gayet net bir anlatı ortaya konulmuş, okuyucuyu sıkmamak için sorulara kısa cevaplar verilmiş olup, anlatı her zaman benzer konu üzerinde olmamıştır.

Anlatının devamında yazar, Türkiye'nin Doğu Türkistan'ın işgalini nasıl karşıladığını ve o günden bu güne Doğu Türkistan politikasının nasıl olduğunu ele almıştır. Yazar burada bu Türk bölgesinin Türkiye'de yeterli özveriyle incelenmediğine ve sorumsuzca davranıldığını okuyucuya aktarmıştır. Yazar bu bölümde Türkiye'nin bu meseleye fazla önem vermediğini sitemkâr bir şekilde ele almıştır. Sözlerine katılmamak pek tabii elde değildir. Bizler Filistin davasına nasıl bakıyorsak Doğu Türkistan'a da aynı şekilde ehemmiyet göstererek özenle bakmamız gerekmektedir. Yazar bu konuda görüş bildirerek, Türkiye'nin bu hassas konuya daha özverili davranması gerektiğini daha fazla inisiyatif alınması gerektiğini, meselenin çözümünde bizzat rol oynaması gerektiğini okuyucuya sunmuştur. İslam dünyasının da Doğu Türkistan meselesine olan bakışıysa da maalesef Filistin meselesinde olduğundan daha vahim bir durumdadır. Yazar bunun sebebinin de Çin'in ekonomik ve askeri gücü olduğunu

söylemektedir. İslam dünyasından Çin'e karşı pek bir karşı görüş bildirilememektedir. Yazar, bir nevi İslam Dünyası da susturulmuş vaziyette olduğunu belirtme ihtiyacı duymuştur. Yine aynı şekilde anlatının devamında Doğu Türkistan için tek umut kaynağının Türkiye olduğu okuyucuya aktarılmıştır. Müellif, radikal terör örgütü gruplarının bölgede nasıl var olduğunu, Doğu Türkistan meselesine kimler tarafından ne amaçla dâhil edilmek istenmesine de görüş ayırmaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra büyük devletlerin teröre karşı sergiledikleri tutum, Çin tarafından da Doğu Türkistan'da ki insanlara da uygulanmıştır. Bir nevi Çin bu durumdan istifade ederek burada yaşayan Türkleri terörist gözüyle görmekte ve dış baskıları bu sebepler dolayısı ile ört bas bas etmektedir.

Çalışmada bu konulara ilaveten Doğu Türkistan İslam Hareketi ve Türkistan İslam Partisinin hareketleri de eserde yer vermeye çalışılmıştır. DAESH terör örgütü Taliban ve El-Kaide gibi örgütlerin bölgede varlığı yazar tarafından titizlikle ele alınmıştır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; Doğu Türkistan meselesi bir milletin şerefini, namusunu kimliğini kaybetmeme meselesidir. Bu sebeple artık bu meseleye özveriyle yaklaşılmaktadır. Büyük devletler tarafından bölgenin adı dahi Türkistan olarak adlandırılmak istenmemektedir. İlk başta kelimeler ile oynayarak buranın özelliği kaybettirilmeye çalışılmakta ve diğer Türk devletlerinden ayırıştırarak koparılmaya çalışılmaktadır. Yine bu bağlamda Çin, 1984 yılında Doğu Türkistan'ın alfabetini Latince'den tekrar Arapçaya çevirmiştir. Bunun sebebi de Türklerle olan iletişimi kesmektir.

100 Soruda Doğu Türkistan adlı bu eser, okuyucuda Doğu Türkistan hakkında milli bir bilinç oluşturmak istemektedir. Kısa kısa, her bir konu başlığına özenle değinilmeye çalışılmıştır. Doğu Türkistan hakkında genel bir bilgi sahibi olmak isteyen herkese kitabı tavsiye ederim.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm ieride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
 - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
 - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
 - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
 - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).
8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.